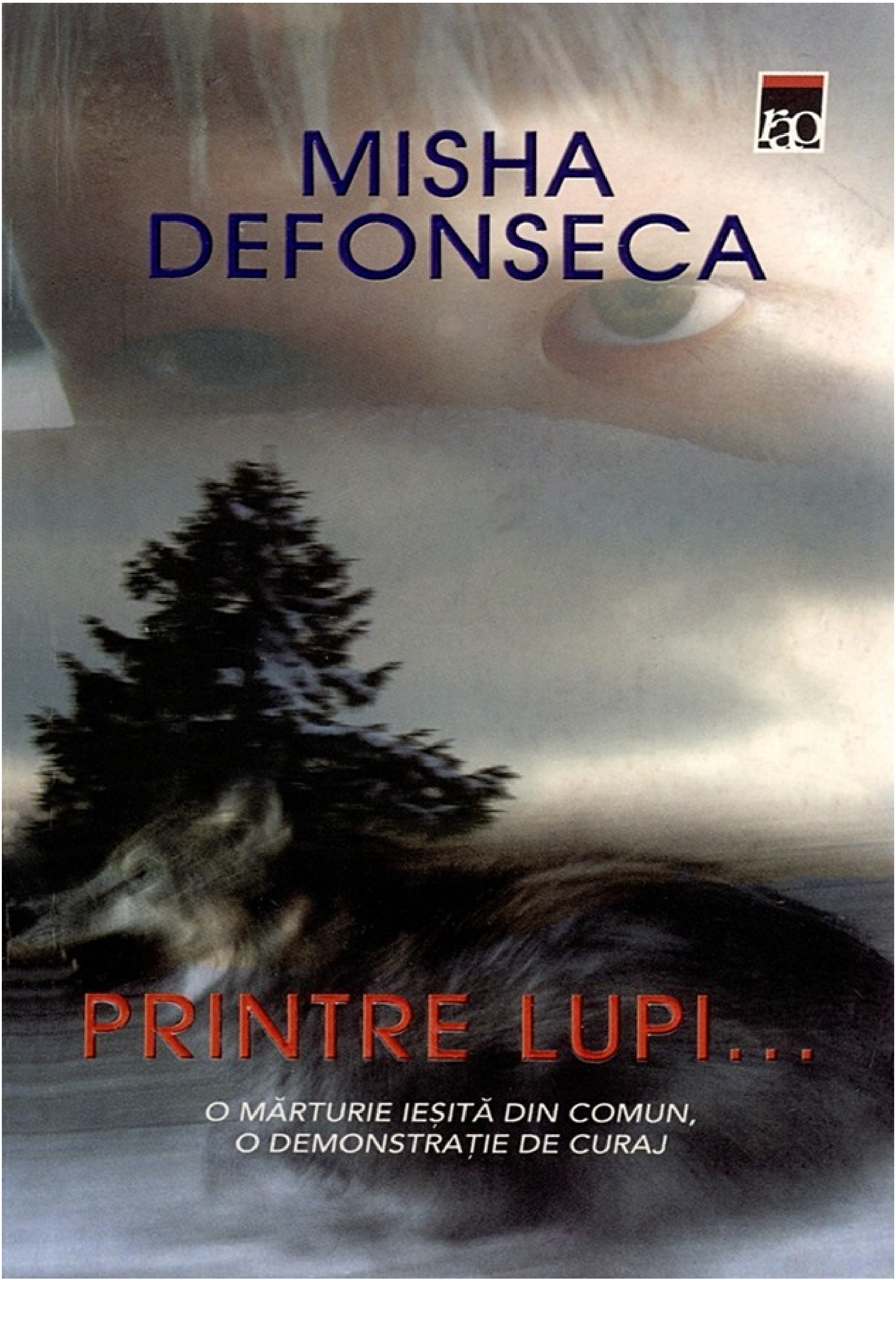
MISHA
DEFONSECA
PRINTRE LUPI...
O MĂRTURIE IEȘITĂ DIN COMUN,
O DEMONSTRAȚIE DE CURAJ

MISHA DEFONSECA

PRINTRE LUPI…

Carte scrisă în colaborare cu
Vera Lee şi Marie-Therese Cuny

Această carte este dedicată memoriei dragilor mei părinţi, bunicului meu, Martei, ca şi tuturor fiinţelor care trăiesc în sufletul meu, astfel încât chipul celor pe care îi voi iubi veşnic să rămână întotdeauna viu.

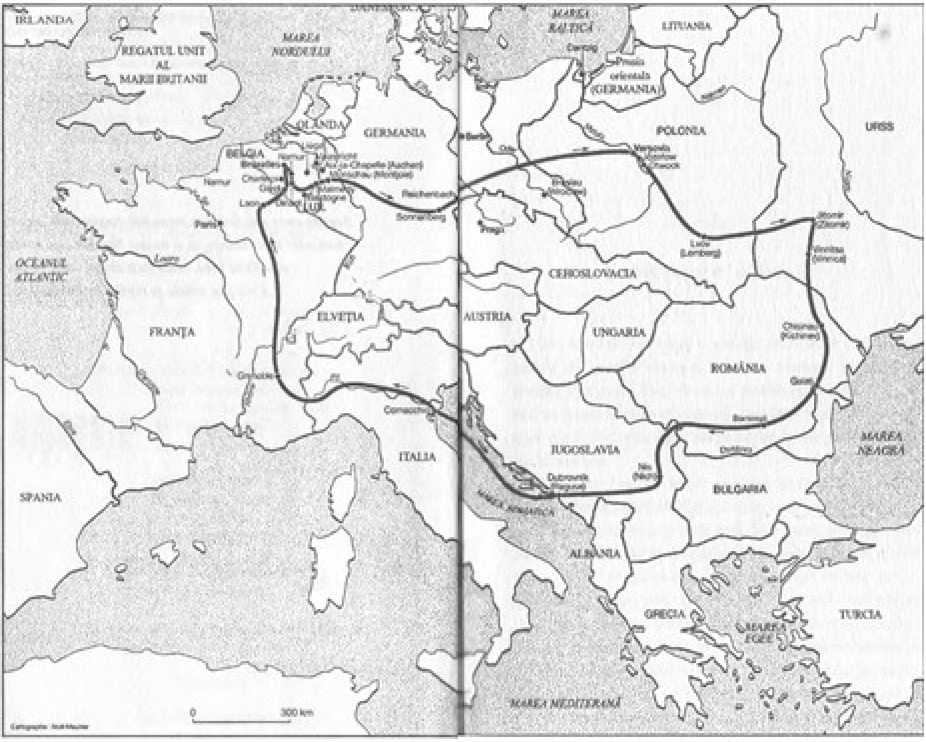

IRLANDA
REGATUL UNIT AL MARII BRITANII
MAREA NORDULUI
OLANDA
GERMANIA
BELGIA
MAREA BALTICĂ
LITUANIA
Prusia orientală (GERMANIA)
POLONIA
URSS
OCEANUL ATLANTIC
Paris
Loire
FRANȚA
ELVEȚIA
AUSTRIA
Praga
CEHOSLOVACIA
UNGARIA
ROMÂNIA
MAREA NEAGRĂ
JUGOSLAVIA
ITALIA
SPANIA
BULGARIA
ALBANIA
GRECIA
MAREA EGEE
TURCIA
MAREA MEDITERANĂ
0
300 km

CUPRINS

1. Mulţumesc, doamnă
2. O doamnă în negru
3. Ucenicia urii
4. Niciodată să n-ai teamă!
5. Foametea
6. Lupii mei
7. Mirosul morţii
8. Haita
9. Sfârşitul copilăriei
10. O altă haită
11. Un şobolan de companie
12. În depărtare, America
Mulţumiri

1.
Mulţumesc, doamnă

Trecătorii nu mă bagă în seamă. Nu văd că sunt un lup rătăcit pe străzile oraşului. Un lup cenuşiu, mascul sau femelă, fără nume, fără vârstă. În indiferenţa mulţimii, nu am nici un reper. Mă tem de oamenii, cu nările fremătând de dezgust, mă feresc temătoare, din calea lor. Urăsc pielea şi mirosul lor de hoit.

Când am fugit în lume, nu eram decât o fetiţă. Mi se spunea Mishke, eram evreică şi aveam şapte ani. Într-o zi m-au prins şi m-au trimis la şcoală; apoi, la biserică, la slujbă, cu o pălărie caraghioasă peste părul rebel. Sunt obligată să port haine urâte şi incomode, încălţări prea strâmte pentru ghearele mele arcuite, obişnuite cu pământul din păduri. Oamenii nu-mi văd decât urâţenia dobândită prin suferinţă. Sunt plină de răni şi de cruste, şi am picioarele deformate de îndelungata mea hoinăreală prin lumea cuprinsă de război. Am văzut moartea pretutindeni, am cunoscut frigul şi foamea, mai cumplite decât şi le pot închipui toţi cei care mă privesc. Am trăit printre lupi, până când am devenit eu însămi lup, trup şi suflet. Iată de ce ei nu-mi pot înţelege violenţa, nevoia nestăpânită de a muşca drept răspuns la un atac, foamea pe care nu reuşesc să mi-o potolesc, precum şi libertatea din sălbăticie pe care o caut pe toate drumurile, fără s-o pot găsi.

Mă aflu în oraş, pe urmele fostei mele haite. Exista undeva, în Bruxelles, o stradă, o locuinţă tristă, plină de praf şi aproape goală, în care, cândva, mă ascundeam sub pat. Pe vremea aceea, eram o fetiţă blondă cu ochii verzi. Îmi amintesc vag de locul prin care trec acum, linia strălucitoare de tramvai care trece prin strada Gallait, linia 56, a unui cartier sărac. Iată o şcoală. Să fie oare cea pe care am cunoscut-o în ziua în care o femeie în negru a venit să mă ia de mână, în timp ce-mi aşteptam tatăl? Stăteam pe una dintre cele trei trepte din piatră cenuşie. Nu le văd.

Au dispărut oare? Iar arcada asta nu-mi aminteşte de nimic. Trebuie să găsesc o urmă, undeva. Plec mai departe. Urmând linia de tramvai, ar trebui să regăsesc strada părinţilor mei. Dar mi se deschid înainte trei străzi: primele două drepte, în pantă, şi a treia, de-a curmezişul.

Le străbat pe toate, adulmecând casele, în căutarea unei amintiri. Renunţ repede la prima, pentru că este cotită. Nu-mi aduc deloc aminte să fi fost aşa. Mai rămân celelalte două. Aceleaşi locuinţe, aceleaşi balcoane, faţade identice, una lângă alta. Undeva, la mijlocul drumului, voi alege una, la întâmplare. Aşa ţin minte: o casă la jumătatea unei străzi; dar nu mai ştiu unde anume. Eram prea mică. Au trecut de atunci zece ani şi este posibil ca locuinţa să fi fost mai sus sau mai jos, pe această stradă... Mai urc o dată, fără grabă, şi cobor, fără să-mi apară în minte vreun amănunt cunoscut. Câtă pierdere de timp! Celor care m-au adoptat le-am spus o minciună: ca mă duc la şcoală. Dar cum era s-o fac în această după-amiază când nu sunt cursuri?! De la o vreme, mă bucur de puţina libertate, aceea de a merge singură la şcoală. Dar sunt obligată să vin acasă la oră fixă. N-am voie să întârzii nici un minut. Aşadar, este pentru prima dată când rătăcesc, singură, în căutarea trecutului. Nu încape îndoială că se află aici, în acest cartier, undeva în spatele uneia dintre faţade sau, poate, pe cealaltă stradă. Dar nu mai am timp să bâjbâi. Cei care trăiesc aici au aflat, desigur, după război, tot ce s-a întâmplat. Mă opresc chiar la mijlocul străzii, în faţa intrării unui imobil. Dacă n-am nimerit unde trebuie, cineva mă va îndruma, cum ar fi să încerc la locuinţa de vizavi sau la cea de alături, puţin mai jos. Tocmai eu, cea care am străbătut mii de kilometri, singură, prin Europa cuprinsă de război, mă văd acum pierdută pe o bucăţică de pământ, incapabilă să deosebesc un balcon de altul. Dacă m-aş afla într-o pădure din Germania, din Polonia sau din Ucraina, aş şti să descopăr vizuina lupilor, copacul scorburos sau piatra de la cotul unui râu. Dar aici, e mai complicat. Stau pe gânduri în faţa unor uşi închise.

În mod ciudat, mi se pare că am din nou şapte ani şi mă

tem că voi fi izgonită, că mi se va trânti uşa în nas, cu dispreţ. Nu mai sunt un lup. Sunt doar o adolescentă deşirată şi nepricepută, al cărei arătător ros de cicatrice ezită în faţa a trei butoane ale soneriei. După câte îmi amintesc, nu era cel de jos. Apăs pe cel din mijloc.

Cineva apare în balconul care sper să fi fost al meu, deşi nu sunt prea sigură. Un glas de femeie mă întreabă:

— Ce doreşti?

— Vă rog, doamnă, aş vrea să vă întreb ceva!

Mă tem că am speriat-o. Chipul meu n-are nimic atrăgător – păr scurt, pielea îngroşată de cruste pe care le scarpin neîncetat, uneori până la sânge… Mersul meu greoi, cu nişte încălţări ce nu mi se vor potrivi niciodată… Mă dau puţin înapoi şi, semeaţă, ridic capul, gata s-o iau la fugă, în cazul unui refuz. Dar femeia răspunde:

— Cobor imediat.

Ori de câte ori am în faţă o fiinţă omenească, îmi este greu să-i vorbesc, neîncrezătoare, căci, în toţi aceşti ani de singurătate, m-am obişnuit să nu-mi vorbesc decât mie însămi, în gând. Aşadar, mă pregătesc: îmi construiesc fraza în minte şi o rostesc deodată, fără să respir, ca să nu greşesc:

— Doamnă, în timpul războiului, părinţii mei locuiau aici. Au fost arestaţi împreună cu mulţi alţi oameni care locuiau pe această stradă. Presupun că n-am greşit adresa. Aş vrea să ştiu dacă aţi auzit ceva despre ei.

— Da, ştiu că au fost oameni arestaţi pe strada asta, dar şi pe cealaltă. Cum se numeau părinţii?

— Nu ştiu.

— Dar care vă este numele de familie? Nu ştiţi cum vă cheamă?

— Nu ştiu. Mama mea se numeşte Geruşa, iar tata, Reuven.

Femeia mă priveşte mirată. N-aş vrea să-mi pună şi alte întrebări. Detest numele pe care-l port în prezent, nume care nu-mi aparţine. De altfel, prea puţin îmi pasă de numele de familie. Cine a mai văzut lup cu nume de familie? Sau vreun cal, vreun câine? Acest „Monique Valle“,

această etichetă care mi s-a pus, n-are nici o legătură cu mine. Eu sunt Mishke, şi gata. Văzând că tac, femeia vorbeşte pe nerăsuflate, vrând, poate, să termine mai repede.

— Când ne-am mutat aici, n-am găsit nimic, în afară de o cutie şi de nişte fotografii împrăştiate pe jos. Nu m-a lăsat inima să le arunc. Soţul meu le-a pus bine, undeva. Aşteptaţi-mă o clipă.

Nu-mi dă drumul în casă, dar e, totuşi, drăguţă, că-mi spune despre fotografii. Aştept, cu emoţie, să le văd. Stau în faţa intrării, cu inima bătându-mi puţin mai repede.

Mă întreb dacă mă aflu unde trebuie, dacă-mi voi recunoaşte mama şi tatăl în fotografii. Nici măcar nu ştiu dacă, printre lucrurile lor, existau şi fotografii. Aveau atât de puţine obiecte în casă! Aproape nici o mobila, cu excepţia unui pat în care dormeam toţi trei, o masă cu scaune, un fotoliu… Hainele erau atârnate pe pereţi; aveam şi un dulap, în care, ascunsă după mături, se afla o puşca. Am văzut-o, sunt sigură. Şi apoi, Jules, calul meu de lemn. Un cap lăieţ şi ros, fixat pe o coadă de mătură, o jucărie veche, de dinainte de război. Iar eu mă pierdeam într-o lume imaginară, galopând, în şaua acestui armăsar aprig. Era prietenul meu. Dacă ar mai exista, l-aş recunoaşte şi acum, după moliciunea urechilor roase. Aştept, privind strada.

La colţul străzii, stătea un băcan. O căruţă trasă de un cal trecea zilnic prin faţa casei noastre şi se oprea la băcănie. Căruţaşul striga: „Prrr! Jules…“, pentru a-l opri, şi „Dii, Jules…“, pentru a-l face să plece din nou. Iată de ce îi spuneam tot Jules calului meu.

Dar pe aici nu văd nici o băcănie. Şi totuşi, sunt sigură că mă aflu în cartierul meu. Odată, am auzit spunându-se ca trebuie să ne ferim de băcan, pentru că obişnuieşte să-i denunţe pe oameni. Poate că, după război, prăvălia a dispărut.

— Astea sunt toate. Uitaţi-vă la ele. Dacă găsiţi ceva, dacă recunoaşteţi pe cineva, le puteţi păstra.

Femeia îmi întinde o cutie de carton, fără capac, plină cu

fotografii azvârlite în dezordine, unele mici, altele mari. Scotocesc, timidă, jenată că o fac să aştepte aici, în pragul casei. Femeia e răbdătoare, dar simt, totuşi, că abia aşteaptă să scape de mine. Îi spun: „Nu, nu sunt părinţii mei, scuzaţi-mă…“ Aş vrea, totuşi, să aleg o fotografie şi să plec, mulţumindu-i. Dar sunt prea multe. Femeia mă priveşte, îngăduitoare. Iau câte un teanc de fotografii şi aleg cu stângăcie; nu mai ştiu ce atitudine să adopt în faţa acestor chipuri şi siluete imprimate pe hârtie înnegrită sau îngălbenită de vreme. Sunt mulţi copii, dar şi adulţi, pozând cu toţii în ţinute diverse. Grupuri de oameni; unele clişee par să fie de dinaintea Primului Război Mondial. Dintre cele mai mari, mă simt atrasă de două portrete: de cel al unui bărbat, şi asta pentru că e blond şi pentru că are ochi de culoare deschisă, precum cei ai tatălui meu – i-ar putea fi frate; şi de cel al unei femei care nu seamănă deloc cu mama mea. Este frumoasă, dar mai puţin frumoasă decât mama. Zâmbeşte. I se văd dinţii albi, ochii mari şi trişti, părul scurt; mama mea avea un păr minunat, negru şi ondulat. Mama mea era atât de frumoasă! Nu, aceştia nu sunt părinţii mei. Şi totuşi, voi lua cu mine cele două fotografii. Doar pentru că reprezintă un bărbat blond şi o femeie cu părul negru ca tăciunele. Nu-mi aparţin, dar le-am ales, de parcă nişte fantome ar fi ieşit din umbră spre lumină. Erau nişte simboluri. Nici măcar n-am întrebat cui aparţinuseră, iar pe spatele lor nu scrie nimic. De bună seamă, sunt şi ei nişte părinţi uitaţi, goniţi de acasă, ca şi ai mei, şi care au avut, probabil, aceeaşi soarta. Le voi păstra ca pe nişte amintiri preţioase.

Le voi ascunde, pentru a fi scutită de tot felul de întrebări, pentru a nu-mi fi luate, pentru a nu fi acuzată de furt sau, mai rău, pentru ca nimeni să nu râdă de încăpăţânarea cu care mă consider evreică şi cu care spun că mă numesc Mishke. Într-o zi, când voi fi, în sfârşit, liberă, le voi înrăma şi le voi pune pe perete. Şi le voi privi în fiecare zi, ca şi când aceşti oameni ar reprezenta tribul meu necunoscut. Le voi înconjura cu flori şi voi aprinde lumânări, aşa cum făcea mama, în serile sărbătorilor evreieşti.

— Le iau pe astea.
— Foarte bine, mă bucur.
Nici măcar nu-mi pune întrebări; dar nici eu nu-i dau explicaţii. La urma urmelor, în ciuda amabilităţii pe care mi-o arată, puţin îi pasă cine sunt aceşti oameni sau cine sunt eu. O deranjez. Războiul a luat sfârşit.
— Dar aş fi vrut să ştiu ce s-a întâmplat, doamnă.
— Oh, noi nu ştim nimic; nu eram aici; se povesteşte că se făceau arestări şi că oamenii erau izgoniţi. Dar ar trebui să mergeţi mai sus, şi chiar în cealaltă parte a cartierului, pentru că acolo au fost mai multe razii…
Deşi privirea sa nu are nimic ameninţător, nu mă simt în largul meu; simt nevoia să fug.
Oricum, trebuie să mă reîntorc degrabă acasă; este târziu şi voi încasa, fără îndoială, o chelfăneală. Sunt atât de tristă şi de decepţionată de această tentativă nereuşită, încât nu am curaj să merg mai departe. Şi apoi, încotro să mă îndrept? Să sun la toate uşile din cartier? Sau să număr clădirile cu două etaje şi cu balcon? Să cerşesc un efort de memorie, ca un copil sărac înfometat de amintiri?
Deşi singură pe lume, nu mi-am cerşit niciodată hrana. Am furat-o. N-am cerşit nici dragoste. Doar lupii mi-au dat totul, ca şi când făceam parte dintre ei. Fără să ştiu, eram un pui de lup pe care l-au adoptat şi l-au răsfăţat cu vânatul şi cu căldura lor. Au fost singurii care m-au ocrotit şi greşesc căutându-mi amintirile copilăriei printre oameni. Nu mă voi întoarce din drum; e mai bine să uit totul, pentru totdeauna. N-am nume şi puţin îmi pasă. N-am nici familie şi-mi pasă şi mai puţin.
Am supravieţuit printre lupi şi aşa cum m-au crescut ei voi rămâne toată viaţa. Abia acum învăţ să trăiesc printre oameni, şi o fac fără să-i iubesc, cât să stau pe picioarele mele fără să plâng. Ştiu să-i imit, să le imit schimonoselile, ştiu să vorbesc, am învăţat să scriu şi să citesc, să-mi pun o mască, aşa cum fac ei. Şi, amintindu-mi de viaţa unică pe care am dus-o şi pe care ei n-o vor cunoaşte niciodată, simt cum mă cuprinde mândria. Nimeni n-a dormit, ca mine, într-o vizuină, ghemuită în blana unei lupoaice, rozând

oase, ca ea, luând poziţia culcat în faţa şefului de haită.

Iată de ce cizmarul n-a putut face nimic pentru picioarele mele pline de bătături, pentru degetele mele încovoiate, precum ghearele păsărilor de pradă. Picioarele mele de fetiţă au alergat pe potecile pădurilor, înfăşurate în tot ce am putut găsi pentru a le proteja: papuci vechi, cizme de soldat, cârpe, galoşi. Pielea mi s-a îngroşat. O pot rade cu cuţitul, pot smulge cu dinţii tot ce mă deranjează. Când crăpam de foame, mestecam bucăţi de piele tăbăcită sau îmi rodeam unghiile, pentru a avea iluzia că mănânc.

Habar n-ai tu, doamnă „care nu erai aici în vremea raziilor contra evreilor”, de felul în care am făcut eu războiul. Voi onora aceste două portrete pe care ţi le-am luat de sub nas, pentru că acei oameni au avut aceeaşi soartă cu cea a mamei şi a tatălui meu. Şi vor avea parte de mai multă onoare sub salteaua mea de orfană decât undeva, pe fundul unei cutii, într-un colţ al locuinţei tale.

— La revedere, doamnă, mulţumesc.

Mă grăbesc să ajung la cele două gazde care se ocupă de educaţia mea. Sybil şi Leontine, fete bătrâne, mirese ale Domnului. Vor striga precum gâştele, acuzându-mă că am fugit de acasă, că am minţit, că nu sunt decât o prăpădită şi mai ştiu eu ce. Sunt o sălbatică, o fată de nimic, care face pipi în grădină, în loc să folosească toaleta, aşa cum ar trebui să facă o biată orfană recunoscătoare. Un mic monstru care nu acceptă pălăriile caraghioase. O fată rea, care nu suportă nici chiloţii de bumbac şi nici cămăşile de noapte din finet, închise cu nasturi până-n gât. O rebelă în faţa acestui Dumnezeu care mi-a fost impus şi care nu este al meu.

De-ar şti ele ce am ascuns sub saltea! Ultimul meu cuţit găsit în pădure, busola care m-a condus în toţi aceşti ani către soare răsare, stelele sovietice smulse de pe cascheta unui soldat mort. Ultimele comori ale vieţii mele de fugară printre lupi. Le schimb mereu ascunzătoarea; sunt mai vicleană decât mă cred ele. Sar pe fereastră, mă caţăr pe acoperiş, înfulec toată mâncarea ce mi se pune în faţă, ca şi când ar trebui să fug din nou pentru câteva zile, în care

ar urma să am burta goală.

Este şi firesc să nu-mi cunoască viaţa, din moment ce n-au vrut să afle nimic despre mine.

— Nu, nu eşti evreică… Nu, nu te numeşti Mishke… Tacă-ţi gura, Monique! Trebuie să-ţi înveţi rugăciunea, să ştii la perfecţie *Ave Maria,* să mergi la spovedanie şi să stai în genunchi în biserică, în timpul slujbei. Ai paisprezece ani, trebuie să te porţi ca o domnişoară. Numele şi data naşterii îţi sunt înscrise într-un registru, la primărie. Te-ai născut pe 12 mai 1937 şi te numeşti Monique Valle. Nu te mai strădui să descoperi altceva!

— Ba nu, mama spunea că sunt născută în 1934; am şaptesprezece ani nu paisprezece!

— Gata, Monique, încetează. Ai un nume şi asta îţi ajunge.

Puţin îmi pasă de numele pe care mi l-au dat. Aveam şase ani când mi-au fost furaţi părinţii, dragostea şi numele lor. Aveam şapte ani când am plecat în lume. Mă agăţ de această certitudine; câteva luni, în plus sau în minus, nu mai contează. Ştiu cine sunt privindu-mi picioarele zdravene, obişnuite să meargă şi să alerge. Tot astfel, mă recunosc prin stomacul meu de lup hămesit, prin dinţii mei albi şi sănătoşi, care au ros orice. Sunt un animal puternic şi curajos, am învăţat să mă apăr, să atac, să supravieţuiesc. N-am nici o legătură cu această Monique Valle, care este închisa în şcoala din cartier, pentru a deveni călugăriţă sau învăţătoare!

Mi s-au dat patru pereţi şi un acoperiş. Sunt hrănită cum n-am mai fost până acum. Iar eu voi profita de aceste condiţii, până în ziua în care gazdele mele nu vor mai avea dreptul să mă ţină închisă.

Poate că, după felul lor de a gândi, sunt într-adevăr o fată rea, dar, în ciuda bunelor intenţii cu care pretind că mă înconjoară, am înţeles că vor să ucidă ceva din mine. Nu trebuie să fiu evreică, trebuie s-o uit pe Mishke, lupii, tot.

Dar asta nu se va întâmpla niciodată.

2.
O doamnă în negru

Păstrez în amintire, clar şi vag totodată, acea clădire pe care-o căutasem pe o stradă din Bruxelles. Imaginea cea mai şocantă este cea a momentului în care am intrat, pentru prima dată, în locuinţă: mama mă ţine de mână şi, după ce urcăm o scară, ajungem într-o cameră. O fereastră mare, cu multă lumină; şi calul căruia îi spuneam Jules. Când l-am văzut, am dat drumul mâinii mamei, am fugit la el şi l-am sărutat. Calul acesta era, desigur, o jucărie veche uitată acolo, dar, în lipsă de altceva, era fantastic.

Locuinţa mirosea a praf, odaia era aproape goală; nu-mi mai amintesc aproape nimic: doar de pat şi de masă.

Uneori, mă tem că, încercând să-mi regăsesc amintirile, aş putea inventa unele obiecte care, de fapt, n-au existat niciodată. Mă revăd sub pat, ascunzându-mă acolo pentru a mă juca sau pentru a mă pune la adăpost. Din când în când, simţind că mama se teme de ceva, eram înfricoşată, ca un animal care devine nervos, precum stăpânul său. Îmi rodeam unghiile atât de adânc, încât mă durea vârful degetelor.

Văd, parcă, o rază de soare coborând pe fereastră, purtând cu ea un praf fin; mi-e foame şi aş dori să pot mesteca această rază; ies din ascunzătoare, deschid gura şi înghit acele minuscule vietăţi ce se scaldă în lumină.

Locuiam într-un cartier sărac. Mi-au rămas în minte doar câteva imagini fugare, mai degrabă nişte senzaţii. Adeseori mă întreb, de ce nu-mi amintesc nimic din perioada anterioară mutării noastre în noua locuinţă. Nu revăd niciodată decât această încăpere luminoasă, cu fereastră dreptunghiulară şi cu balcon. Soarele intra pe geam, dar venea dintr-o stradă îngustă. Vedeam de foarte aproape celelalte case cenuşii. Probabil că acesta era motivul pentru care mi se interzicea categoric să ies pe balcon.

Când eram certată, intram în dulapul cu mături, strâmt şi întunecos, şi mă ghemuiam acolo, vărsând lacrimi amare.

Chiar dacă mă strigau, nu mă urneam. În mintea mea de copiliţă, doream ca toţi să se îngrijoreze şi să mă caute. Dar iată că, într-o buna zi, am procedat altfel, fără să mai plâng. Dacă făceam o prostie şi mama îmi spunea: „Nu te mai iubesc“, răspundeam: „Şi ce dacă? O să mă iubesc eu!“ Eram de pe-atunci un copil rebel.

Nu suportam nici interzicerea ieşirii pe balcon. Spuneam: „De ce alţi copii se pot plimba pe stradă, în timp ce eu n-am voie nici măcar să ies pe balcon?“ Am ieşit o dată, doar o data… în ciuda interdicţiei. Şi, multă vreme, m-am simţit vinovată, crezând că mă văzuse cineva şi că fuseseră denunţaţi.

Muream de dorinţa de a mă apleca spre stradă, de a-i privi pe trecători, de a privi lumina şi viaţa din afara casei. Odată, m-am distrat scuipând din balcon în capetele trecătorilor. Cred că aveam şase ani… Tatăl meu m-a văzut şi m-a certat mai rău ca niciodată. Era foarte supărat.

— Nu trebuie să faci asta! Nu trebuie să te vadă nimeni!

Mai aud şi acum vocea mamei, blândă şi gravă, calmă şi melodioasă, cu accent rusesc. Îmi spunea „dragostea mea dragă“.

În ziua aceea, a încercat să-mi explice de ce nu trebuia să ies pe balcon:

— Este periculos, dragostea mea dragă… încearcă să înţelegi…

Dar eu nu înţelegeam; simţeam doar că mi se face o mare nedreptate.

Din câte mi-l amintesc, tatăl meu era voinic şi bine legat, cu voce hotărâtă, puţin aspră. Îi revăd chipul luminos, părul destul de scurt, dat pe spate. Fruntea înaltă. Era mai puţin prezent decât mama, cu care stăteam cât era ziua de lungă. Ea nu ieşea niciodată, de parcă am fi fost amândouă prizoniere în casa aceea. Mă învârteam tot timpul în fustele ei sau mă băgam sub pat, ca să visez liniştită.

Tata îi spunea adeseori: „Nici nu ştii cât de rău îmi pare că trebuie să trăieşti într-un loc ca ăsta!“

Cred că mama era dintr-o familie bună. Avea încheieturi subţiri şi mâini fine; nu era o femeie obişnuită cu treburile

gospodăriei. O admiram mult şi aş fi vrut să-i semăn. Îmi amintesc părul său negru ca abanosul, ochii catifelaţi, pielea mată, ca de ţigancă aş putea spune acum. Era zveltă, delicată şi frumoasă, în timp ce eu nu eram decât o fetiţă blondă, cu pielea albă şi cu ochii de culoare deschisă, precum cei ai tatălui meu. Eram în culmea disperării că nu-i semăn mamei. Îi plăcea mult să deseneze şi, adeseori, îmi făcea portretul. Eu nu mă vedeam decât urâtă, zdravănă, brutală, un adevărat băieţoi; foarte posesivă şi geloasă, mai ales faţă de prietenul lor Gilles, singurul străin pe care l-am văzut vreodată în casă. Gilles venea din când în când şi ne aducea de-ale gurii. Dacă se întâmpla să spună: „ştii, când tatăl tău va pleca de acasă, eu voi rămâne cu mama ta!“, îl împingeam afară, cu furie, iar el râdea, desigur.

Cine era acest Gilles?

Un prieten care ne vizita destul de des, de fiecare dată încărcat cu provizii. Avea părul întins, lipit de creştet, o faţă trasă, semănând cu o pasăre de pradă. Ieşea împreună cu tata şi, de fiecare dată, mama devenea deosebit de îngrijorată. Simţeam că se temea pentru el, de parcă era în pericol.

În faţa mamei, Gilles vorbea pe un ton degajat. „Totul va fi bine, nu fi îngrijorată, o să meargă“, spunea el, ori de câte ori tata pleca de acasă. O liniştea.

Este singura persoană de care îmi amintesc, cu excepţia învăţătoarei. Tatăl meu mă ducea la şcoală, deşi foarte rar, şi mă întreb dacă nu cumva, în unele zile, nu eram dusă la şcoală tocmai pentru a fi protejată; sau, poate, fiindcă se temeau de ceva anume, de ceva ce avea să se întâmple, în mod sigur, în apartament. Nu eram înscrisă într-o clasă corespunzătoare vârstei mele. Toţi ceilalţi copii erau mai mari, iar eu stăteam întotdeauna lângă învăţătoare, lângă catedră. Nu făceam nimic special; mi se dădea doar hârtie şi un creion, ca să-mi fac de lucru. Peste ani, am încercat să-mi regăsesc şcoala. Ţineam minte un trotuar lat, o arcadă la intrare şi trei trepte uzate, din piatră cenuşie. Dar n-am mai găsit decât un trotuar îngust, cu o bară de protecţie şi mai multe trepte… şi totuşi, mi se părea că

seamănă cu şcoala din amintirile mele, situată la colţul străzii părinţilor mei, pe linia tramvaiului 56.

N-am regăsit nici parcul în care mă plimbam cu tata, nu mai ştiu bine când anume. N-am mai văzut decât o cascadă mică, pietre, un lac şi un măgar, pe care l-am mângâiat. Cu alte cuvinte, uneori, am mai ieşit din casă, dar numai însoţită de tata. El era blond, la fel ca mine. Oare acest amănunt era de ajuns pentru a nu fi suspectaţi că suntem evrei?

Mergeam, deci, la şcoala din colţul străzii, de mână cu tata. Nu era uşor. Refuzam să plec de lângă mama, mă agăţam de ea cu încăpăţânare şi cu furie. Tata era nevoit să mă târască; apoi, mă resemnam şi mergeam pe lângă el, bodogănind. Odată intraţi în clasă, tata mă încredinţa învăţătoarei, o femeie cu părul ondulat, îmbrăcată în halat. Mă ducea la locul meu, lângă ea, şi începeam să mâzgălesc, imitând-o pe mama, făcând portrete cu ochi enormi.

În recreaţie, ieşeam în curte şi mă opream sub un copac, numărând frunzele căzute pe pământ. Cred că era toamnă. Când suna clopoţelul, învăţătoarea trebuia să vină să mă ia, căci nu vroiam niciodată să intru, din nou, în clasă.

S-a întâmplat, cel puţin de două ori, ca, în timpul orelor, cineva să intre şi să-i spună învăţătoarei ceva la ureche. Aceasta se ridica fără panică şi le cerea copiilor să aştepte în linişte. Mă lua de mână cu blândeţe şi mă ducea într-o cămăruţă în care se păstra materialul didactic. O mai aud şi acum spunând: „Stai aici cuminte; nu este decât un joc; voi închide uşa, dar nu trebuie să te audă cineva. Dacă eşti cuminte, când voi veni să te iau vei primi o bomboană.” După un timp, revenea:

— Bravo, a fost bine…

Şi primeam o bomboană. Nu bănuiam nici o clipă că era nevoită să mă ascundă în încăperea aceea întunecoasă; nu-mi era frică – de altfel, întunericul nu m-a speriat niciodată, aşa cum se întâmplă cu alţi copii; dimpotrivă, nu făceam decât să-mi aştept bomboana! Mi se întâmpla atât de rar! Cred că, în toată copilăria mea, n-am mâncat bomboane

decât la ieşirea din acel loc tainic.

În timp ce eu aşteptam cuminte, cineva intra în şcoală pentru control. Eram în timp de război, dar eu nu prea ştiam ce înseamnă asta. Când tatăl meu pomenea despre război, mama îi făcea semn să vorbească în germana sau în idiş, pentru că eu nu trebuia să înţeleg. Şi totuşi, am auzit, vag, vorbindu-se despre cei care „rămăseseră“. Unde, oare? În Polonia, în Germania, în Rusia? Cred ca am prins un schimb de cuvinte dintre ei doi, în legătură cu familia mamei mele. Aceasta spunea că-şi face griji, iar tata îi răspundea: „Nu se putea, nu voiau să vină…“

Auzeam şi frânturi de conversaţie dintre tata şi prietenul său, Gilles. Fără îndoială, germanii erau „cei răi“. Tata vorbea şi despre steaua pe care evreii erau obligaţi s-o poarte; era un ordin pe care el nu l-a respectat niciodată. Adeseori m-am întrebat, cu ce se ocupa în timpul zilei. Într-o vreme, lucra la casa comunală; purta cu el o servietă. Dar acest serviciu n-a durat mult.

Mai era şi arma ascunsă în dulap; o dată am văzut-o; mama i-a spus ceva tatei, îngrijorată tocmai de faptul că o văzusem. Oare făcea parte, alături de Gilles, dintr-o reţea de rezistenţă?

Mama aprindea lumânări şi rostea rugăciuni. Cânta, cosea, desena, mă lasă să mă joc singură sub pat, în mijlocul unei menajerii imaginare, care mă apăra de duşman. Eram în peştera mea. Un şarpe cobra nu lăsa pe nimeni să intre; alţi şerpi atacau, tigrii mi se supuneau, lupii mă urmau, elefantul mă urca sus, pe spatele lui, păsările de pradă se roteau pe cer, iar duşmanului i se făcea frică; eu ieşeam învingătoare şi, în cele din urmă, făceam dreptate. Cel învins era la picioarele mele. Şi aşa mă jucam de-a războiul, ore la rând. Dacă mama se apleca zâmbind să mă vadă, îi spuneam, hotărâtă:

— Mamă, nu mă deranja, mă joc!

Nu-mi plăcea să mă audă spunându-mi poveştile, vorbindu-le tigrilor sau şerpilor, eram puternică, îmi comandam trupele într-o lume ireală, în care credeam cu tărie. Tigrul era cel mai puternic, ucidea cu o singură

lovitură de labă, elefantul strivea sau îşi arunca duşmanul în aer, iar şerpii îi atacau pe toţi cu venin. Războiul meu era cât se poate de serios, şi foarte eficient: duşmanul dispărea ca prin farmec. Duşmanul era întotdeauna un neamţ. Tata mă învăţa strategia militară cu ajutorul cârligelor de rufe. Parcă jucam şah. El avea trupele lui, eu, pe ale mele, aranjate pe masă în grupuri mici, fiecare cu diviziile sale. Duşmanul trebuia încercuit şi, astfel, erai declarat general învingător. Fără să-mi dau seama, nu mă jucam decât de-a războiul, fie că mă aflam sub pat, în peştera mea imaginară, fie că întindeam pe masă trupele din cârlige de rufe. Eram soldăţel fără uniformă, plin de energie, pe care mamei îi era greu să-l ţină în frâu.

Mi se întâmpla să străbat camera în fugă, în toate direcţiile, să sar ca tigrii mei, deşi nu trebuia să fac zgomot, lovind podeaua. Liniştea pe care trebuia s-o păstrez în permanenţă era frustrantă, greu de respectat. Nu eram nefericită, dar nu-mi plăcea să stau închisă în casă cât era ziua de lungă. În casă, nu stăteam decât desculţă sau în şosete, dar, uneori, aveam atâta nevoie să mă exteriorizez, încât mă încălţam, tocmai pentru a face zgomot. Atunci, se îngrijora; mă lua de umeri şi-mi spunea, privindu-mă drept în ochi:

— Mishke, încearcă să înţelegi! Nu trebuie să faci asta!

Simţeam că se teme de un pericol invizibil şi mi se părea că nu e drept. Totul era şters, fără culoare, cu excepţia mamei mele; aveam nevoie de culoare, nevoie să mănânc, nevoie să fac zgomot, nevoie să resping această viaţă mohorâtă şi plină de şoapte. Dar, în loc să strig, mă jucam în tăcere; şi, în loc de bomboane şi de alte dulciuri, îmi înghiţeam cu lăcomie untura de peşte; mama râdea, apreciindu-mi gestul.

Îmi plăcea la nebunie să mă spele în ligheanul cel mare, dar înnebuneam de furie când tata o lua în braţe. Mă făceam mică la pieptul ei; îmi plăcea cum miroase. Noaptea, dormeam toţi trei în acelaşi pat, eu fiind la mijloc. Nu era foarte cald, dar eu mă simţeam răsfăţată şi protejată. Căutam, pe întuneric, o ureche a mamei şi o

frământam între degete ca să adorm, până când se încălzea; şi mama mi-o dădea pe cealaltă, încă rece. Dar tatălui meu nu-i plăcea acest ritual:

— O s-o laşi să facă asta până s-o mărita?

Dar ea mă lăsa în pace şi era o adevărată plăcere să adorm astfel, cu nasul cufundat în părul său cel lung, mirosind a lăcrămioare. Eram în siguranţă, înconjurată de dragoste. Nu mi-aş fi părăsit mama niciodată. Mi-aş fi putut petrece viaţa în această locuinţă sărăcăcioasă, fără mobile, cu paltoanele atârnate de uşi, ascultându-i cântecul de leagăn sau poveştile rostite cu accentul ei dulce, rusesc. Ea era casa mea; vedeam viaţa prin ea, prin picturile sale delicate, portrete sau flori. Mâinile sale fine care ne cârpeau hainele, şalul de dantelă pentru rugăciune, carnetul în care nota lucruri misterioase:

— Nu, Mishke... nu pune mâna... ăsta e al meu; sunt micile mele secrete, doar ale mele.

Micile secrete ale mamei erau inviolabile pentru cel care nu ştia să citească ruseşte. Scria într-un carnet cu coperte imprimate cu negru şi auriu pe fond roşu, cu un scris fin şi strâns. Îl păstra alături de un plic cu bancnote. Ştiam să recunosc banii fără să-i folosesc; nu-mi dădea nimeni şi nici nu aveam ce să fac cu ei. Nu ştiu dacă banii erau rezultatul muncii tatălui meu sau dacă erau nişte economii în vederea unui eventual pericol. Mama îi păstra cu grijă, într-o cutie. Tata n-a lucrat multă vreme, doar câteva luni – îmi este greu să apreciez; ştiu doar că am fost lipsiţi de toate, destul de repede. Mama nu umbla prea des la acel plic; Gilles ne aducea strictul necesar de alimente şi asta ajungea.

Nu-mi amintesc să-mi fi fost vreodată foarte foame, chiar dacă mâncam adeseori aceleaşi alimente şi în cantitate mică. Singurele amintiri neplăcute din acea perioadă a vieţii mele sunt rarele ocazii în care tata mă târa după el, la şcoală. Prima dată, abia m-am abţinut să nu urlu pe când coboram treptele scării noastre; tata a simţit că o voi face şi mi-a pus mâna la gură:

— Trebuie să taci! Trebuie să taci!

Ochii săi albaştri mă priveau fix; nu vorbea ca de obicei;

am înţeles că se temea de un pericol invizibil şi mi-am muşcat buzele, urmându-l repede pe scări. Când am ajuns în stradă, mi-a spus:

— Vrei tot timpul să ieşi din casă; uite că acum eşti afară şi va trebui să stai liniştită. Te voi duce într-un loc care te va încânta.

Strada m-a cam speriat; tata mergea repede, cu paşi mari. Aveam impresia că fusese luată o hotărâre în privinţa mea, poate pentru ca acasă eram ca turbată şi făceam mult zgomot. Dar afară nu mă simţeam în apele mele. Prea fusesem închisă multă vreme în casă, împreună cu mama. În mod sigur, până atunci locuisem în altă parte; cred că mă jucasem într-o curte sau într-o gradină; am păstrat în minte imaginea unor flori şi a unei movile rotunde, în jurul căreia mă revedeam alergând… Cred că frecventasem o şcoală locală oarecare, că învăţasem alfabetul, apoi cuvinte şi numere, căci – lucru sigur – ştiam să număr pe degete, să citesc şi să scriu câte ceva. Cea mai mare parte dintre copiii de vârsta mea îşi amintesc de o învăţătoare; eu, nu. Amintirile mele încep în noua locuinţă, cu Jules şi cu mama mea, cu şcoala din colţul străzii. Din perioada anterioară n-am păstrat decât o mare gaură neagră. Am impresia că m-am născut la vârsta de şase ani.

După ce m-a lăsat în grija învăţătoarei, tata m-a sărutat şi m-a privit drept în ochi, pentru a-mi da de înţeles că nu mă părăseşte.

— O să vin să te iau, nu uita; eu, şi nimeni altul.

A scos din buzunar o trusă mică în formă de câine, care conţinea două-trei creioane şi o gumă. Învăţătoarea m-a dus într-o clasă. Copiii nici nu s-au mişcat, de parcă fuseseră anunţaţi de sosirea mea. Făceau exerciţii pe caiete şi se jucau între ei, fără să mă bage în seamă. În curte, stând pe jos, am numărat frunzele, cum mai făcusem de patru-cinci ori, ori de câte ori mersesem la şcoală. Între aceste episoade „şcolare“ trecea ceva vreme. A doua oară, am rezistat cu încăpăţânare; amintirea despărţirii de mama era prea recentă. Tatăl meu a trebuit să-şi folosească puterea de convingere: mama era obosită, trebuia să se

odihnească şi, pentru a-i face plăcere, trebuia să mă resemnez.

Dar convingerea nu-şi prea făcea efectul cu mine; eram şi mai sunt încă foarte încăpăţânată. Îi promiteam tot ce dorea, numai să nu ies. Să nu mă mişc, să stau pe un scaun toată ziua, să nu sar în pat ca o minge, să nu alerg prin cameră... Până când, pierzându-şi răbdarea, mama îi spunea:

— Dă-i voie...

Şi mă întorceam la ale mele, la întunericul peşterii de sub pat, la şerpii şi la tigrii mei. Nu mă temeam de ei; niciodată, nimeni nu încercase să mă sperie, nici cu lupul, nici cu ursul, nici cu vulturul. Animalele erau lumea mea reală, deşi nu le văzusem până atunci decât în poze. Ştiam că există cu adevărat „prin păduri“, că se adapă din râuri şi lacuri, că mănâncă animale pe care le vânează. Felul lor de a trăi nu mi se părea câtuşi de puţin înspăimântător. Mintea nu-mi era bântuită de temeri copilăreşti; nu cunoşteam copii, dar nici alţi adulţi; în cărticelele pe care mi le dădeau părinţii mei, dacă vulpea alerga după un iepure, sau leul după o căprioară, n-o făceau decât pentru a avea ce să mănânce; şi mi se părea firesc să fie aşa. Găina ciugulea împreuna cu puii săi, căţeaua dormea cu căţeluşii, iar eu dormeam cu mama mea. Eram şi eu un animal ca oricare. Mai bine spus, ideea de animal „sălbatic“ n-a existat niciodată în mintea mea. Mai degrabă aveam, tendinţa să cred că oamenii erau „nemţii răi şi sălbatici”. Porniseră războiul, trebuiau combătuţi, trebuia să li se reziste. Animalele nu puneau astfel de probleme, dimpotrivă, în jocul meu favorit, făceau parte din tabăra mea.

Izolarea în care creşteam se datora faptului că tatăl meu era evreu german, mama, evreică de origine rusă, că amândoi se refugiaseră în Belgia la începutul pogromurilor din Germania. Acum, când Belgia era sub ocupaţie germană, trebuiau să se ascundă. Dacă intuiam corect, şi nu văd cum ar fi putut fi altfel, Gilles aparţinea, cred, unei reţele care avea datoria să ne apere. Tata îmi spusese povestea unei fetiţe numită Rachel, care făcuse o mare

imprudenţă. Îi spusese cuiva, cred că băcanului:

— Nu mă mai cheamă ca pe tata… mă cheamă…

Nu am ţinut minte mai mult. Era un nume de genul Dupont sau Durand; în orice caz, fetiţa fusese luată de poliţie împreună cu părinţii săi. Era clar că tata voia să-mi dea de înţeles că nu trebuie să vorbesc despre părinţii mei. În urma acestei întâmplări, mama îmi impusese o nouă lege. Aveam să mă numesc Mishke, pur şi simplu, fără nume de familie; o ştiam deja, astfel încât nici până astăzi nu cunosc identitatea părinţilor mei decât în privinţa prenumelor. Noua lege mai preciza ceva: dacă cineva venea să mă ia de la şcoală, în locul tatălui meu, şi-mi spunea: „Tu eşti Mishke? Vino cu mine!“, trebuia să spun „da“ şi să-l urmez pe necunoscut, fără să crâcnesc.

— Ai înţeles? Te numeşti Mishke şi nu protestezi. N-ai de ce să fii îngrijorată; poate că asta nu se va întâmpla niciodată, doar dacă tata va întârzia. M-ai înţeles? Spune-mi că m-ai înţeles. E ceva foarte serios, Mishke. Repetă!

A trebuit să repet de mai multe ori că am înţeles foarte bine şi am promis chiar, pentru a-i face plăcere, că voi fi ascultătoare; dar nu înţelegeam de ce.

După mintea mea, omul acela n-ar fi făcut altceva decât să mă aducă la mama; dar credeam, totuşi, că niciodată nu s-ar fi întâmplat asta… Pe de altă parte, dacă cineva m-ar fi întrebat cum mă cheamă, n-aş fi putut spune decât „Mishke“, care putea fi luat drept un diminutiv tipic oraşului Bruxelles, precum Deniske sau Pierrettke. Un prenume provenind din franceza belgiană, singura pe care o vorbeam şi o înţelegeam. Tatăl meu folosea la fel de corect germana şi franceza, limbi pe care le ştia la perfecţie, spre deosebire de mama, al cărei accent era uşor de remarcat. Poate că acesta era şi motivul pentru care rămânea mereu acasă cu mine.

Nu voi putea uita acea zi a anului 1941, când am părăsit-o plecând la şcoala mea blestemată, fără să ştiu că nu aveam s-o mai revăd cât voi trăi. Îmi mai fac şi acum reproşuri că nu i-am privit chipul mai mult şi că nu i-am mirosit părul parfumat atât cât aş fi vrut. Dar, dacă aş fi

ştiut ce urma să se întâmple, ar fi trebuit să fiu sfâşiată în bucăţi pentru a mă putea smulge de lângă ea. Cu timpul, chipul ei mi-a devenit neclar; am reţinut, însă, părul ei atât de lung, pe care şi-l strângea uneori într-un coc, vocea sa blândă, rochia de culoare deschisă, cântecelul pe care, oricât m-aş strădui, nu mai reuşesc să-l fredonez, şi câteva cuvinte ruseşti, pe care mi le-a spus cu dragoste. Nu voi afla niciodată ce-au făcut cu părul său, acolo unde au dus-o. Aş fi vrut să rămân, să trăiesc şi să dispar odată cu ea. Ea voia să mă salveze, eu nu.

Aşa după cum îmi promisese de fiecare dată, tata urma să vină să mă ia de la şcoală. Toată recreaţia, aşteptasem sub pomul meu, privind casele de dincolo de zidurile şcolii, imaginându-mi că mama este acolo şi că mă priveşte. Acum, stăteam singură pe treptele de piatră. De obicei, învăţătoarea mă însoţea şi, când sosea, tata mă lua de mână şi mă ducea acasă. Dar, de data aceasta, nici urmă de învăţătoare; cred ca-mi spusese să-l aştept pe tata şi apoi plecase. Timpul trecea, iar eu priveam strada, dincolo de poarta închisă. Aşteptând, am inventat un joc: să închid ochii şi să număr până la 15. Atunci, tata o să apară, în sfârşit. Dar nu apărea, şi o luam de la capăt, iar şi iar… şi am tot numărat, până când am auzit un glas:

— Tu eşti Mishke? Hai cu mine.

În prima clipă, am fost nedumerită. Apoi mi-am amintit sfaturile mamei şi le-am dat ascultare. Îi jurasem că nu voi protesta, şi n-am protestat. Era o femeie. N-am simţit-o venind; probabil că număram. O bătrână pipernicită, cu o voce cam aspră, îmbrăcată într-un palton negru şi care purta pe cap un şal de aceeaşi culoare. M-a luat de mână: „Hai, vino.“

Am urmat-o fără ezitare. Am ajuns la colţul străzii şi, acolo, am auzit zgomot, ţipete, huruit de camioane, o mulţime de oameni. Aveam impresia că se bat sau că unii îi lovesc pe ceilalţi.

Doamna traversă repede, trăgându-mă după ea: „Nu te uita, Mishke…“. De fiecare dată când îmi rostea numele, mă gândeam la mama, aşteptând să ajung lângă ea, lângă

părinţii mei.

Nu mai recunoşteam nimic. Mult mai departe, am văzut o staţie de tramvai. Am aşteptat puţin. Fără nici o vorbă, ne-am urcat într-un vagon galben. Un bărbat purtând o tolbă mare vindea bilete, strigând în franceză şi în flamandă: „Toată lumea a primit bilet? *Alleman bediend?*“ Femeia a plătit, m-a chemat să stau lângă ea şi mi-a spus să tac; dar eu am întrebat-o, în şoaptă:

— Unde mergem?

— Taci. O să vezi.

Tramvaiul mergea mai departe, în timp ce eu priveam străzile necunoscute pe lângă care treceam. Era pentru prima oară când urcam în acest tramvai, căruia, până atunci, nu-i văzusem decât şinele, când mă îndreptam către şcoală. Femeia în negru nu scotea nici un cuvânt pentru a-mi explica, de fapt, ce se întâmplă sau pentru a mă linişti. Era crispată, în vagon, erau şi soldaţi germani, în aparenţă călători obişnuiţi, ca noi. Nu vorbeam. Urmăream maşinile şi oamenii care treceau pe stradă, tot ce, până atunci, nu avusesem ocazia să văd. Tramvaiul se opri la capătul unei călătorii care mi se păruse foarte lungă, iar taxatorul strigă: „Capătul liniei“. După câte am înţeles mai târziu, ajunsesem la rondul Meir. Tramvaiul avea numărul 56, în direcţia Schaerbeek. Pentru mine, locul acela era ca o ţară străină. Priveam copacii. Totul era calm, nemişcat. Femeia intra pe o alee a unui parc, apoi, pe o străduţă, de acolo, pe alta mai mică, spre biserică. Am continuat pe o stradă tristă şi întunecată. Femeia mergea repede, iar eu îmi cam trăgeam picioarele; dar, la gândul că o voi vedea pe mama, încercam să nu rămân în urmă.

Casele erau joase, înguste. Mergeam de-a lungul unui zid foarte lung, poate cel al unei uzine; femeia se opri în faţa uneia dintre acele case minuscule şi intră, trăgându-mă de mână. Îmi amintesc perfect cele două trepte din faţa intrării şi alte cinci sau şase, până la demisol. Fereastra era la nivelul străzii. O sufragerie, care dădea în bucătărie. Am zărit două dulapuri, o masă cu scaune şi, mai departe, o maşină de gătit. Celelalte camere se aflau, probabil, la etaj.

Se vedea o scară, la capătul unui coridor de-a lungul căruia, pe pereţi, erau atârnate haine, iar pe jos, erau înşirate mai multe perechi de pantofi. Mai existau şi două fotolii.

Totul era curat şi bine rânduit, impozant şi rece, ca acea femeie înaltă care ne-a întâmpinat imediat. Avea părul dat pe spate, de un alb-violet surprinzător. Când deschidea gura, buzele ei subţiri dădeau la iveala nişte dinţi de aur. Când îi priveai faţa severă şi stranie, ţi se făcea frică. Întrebă, pe un ton sec:

— E-n regulă?

— Da.

Femeia în negru scoase din poşetă un plic şi i-l dădu femeii cu părul mov. Aceasta îi cercetă conţinutul. Bancnote. Îmi arătă un fotoliu:

— Stai acolo.

Mă întrebam unde mă aflu şi, mai ales, unde e mama. Fotoliul era frumos, nu sfâşiat şi descusut, precum cel în care mama se aşeza să lucreze.

Femeia în negru ieşi, fără nici o explicaţie, aruncându-mi doar o privire şi urându-mi:

— Îţi doresc noroc.

Am rămas singură cu această femeie cu părul mov, care strigă pe cineva, fără să se mişte din bucătărie: „Janine!“. Apoi, mi se adresă pentru a doua oară:

— Janine te va conduce în camera ta. Vei îmbrăca hainele care sunt pe pat.

— Dar mama şi tata?

— Aici nu se vorbeşte despre aşa ceva. Să-ţi între bine în cap, nu se vorbeşte despre asta.

Buzele-i subţiri lansau un ordin care trebuia executat. Nici măcar n-a zâmbit. Nu s-a apropiat de mine; dacă ar fi făcut-o, cred că mi-aş fi luat picioarele la spinare, căci mă speria foarte tare.

Eram atât de dezorientată, neavând vreo explicaţie sau măcar o speranţă, încât m-am lăsat condusă în linişte de Janine, o servitoare rumenă în obraji, tunsă scurt, cu o statură impunătoare, şi care vorbea flamanda; îngăima, totuşi, câte o frază în franceză. Am urcat la etajul al doilea,

unde am descoperit, în spatele unei perdele, o chicinetă fără fereastră. Un pat, pe care mă aştepta o fustă de culoare închisă şi o bluziţă nedecoltată, haine pe care trebuia să le îmbrac chiar atunci.

Servitoarea mi-a confiscat trusa şcolară în formă de câine şi a plecat cu ea, după ce mi-a spus, în franceză, cu un accent uşor de sesizat:

— Sunteţi aşteptată jos, la masă.

M-au podidit lacrimile şi, aşezată pe pat, plângeam în hohote. Nu mai aveam părinţi, iar bona mi-a luat singurul obiect pe care-l mai aveam. În ziua aceea, viaţa mea de fetiţă iubită s-a oprit, aici, în casa acestei femei cu părul mov, care nu mă iubea. Luase banii, dar prezenţa mea era de prisos; avea să se străduiască să mi-o arate. Nu înţelegeam mare lucru, nici măcar faptul că părinţii mei fuseseră victimele unei razii. Şi nu ştiam că acest plan al salvării mele fusese pregătit din vreme. Dar de ce fusesem dată în grija acestei femei? Este un mister pe care, ani la rând, nu l-am putut dezlega. Era căsătorită cu un dentist, al cărui unchi avea o fermă prin apropiere. Acest unchi, căruia, mai târziu, îi spuneam „bunicule”, pentru că aşa i se adresau toţi cei din jur, lucrase la fel ca Gilles sau ca tatăl meu, la casa comunală.

Începeam să înţeleg că această legătură stătea la baza hotărârii de a fi găzduită aici, în schimbul unei sume de bani destinate întreţinerii mele. Dacă părinţii mei ar fi cunoscut-o pe gazdă, în mod sigur nu m-ar fi dat în grija ei!

După război, am aflat cum era organizată salvarea copiilor, ai căror părinţi erau luaţi de germani. La o asemenea acţiune luau parte membri ai organizaţiilor evreieşti clandestine, comunişti, catolici şi chiar reprezentanţi ai nobilimii. Aceşti oameni procurau acte de identitate belgiene pentru copiii evrei. Uneori, foloseau un tertip; nu declarau unele decese ale copiilor belgieni, păstrând pentru evrei statutul lor administrativ de oameni în viaţă. Evreilor li se făceau acte noi. Prin acest procedeu, cinci mii de copii au putut fi salvaţi din lagăre. Dar nu puteai face asta decât dacă aveai acces la administraţie. Iar

Gilles, tatăl meu, precum şi bunicul, făceau parte dintre aceştia.

Nu mi s-au dat niciodată amănunte privind originea noii mele identităţi. Am primit numele de Monique. Nu mai aveam şapte ani, ci patru; nimeni nu bănuia adevărul, căci eram mică de statură. Se presupunea că m-am născut în anul 1937 şi că eram fiica doamnei cu părul mov.

Mishke nu mai exista. Poate că părinţii mei, Geruşa şi Reuven, fuseseră luaţi în ziua aceea, în razia pe care o zărisem de departe.

Odată, bunicul a spus, cu mine de faţă: „Au arestat patruzeci de bărbaţi şi o femeie…“

Care femeie? Mama mea? De ce numai o femeie? Era vorba de razia pe care o zărisem sau de alta? Bunicul n-a spus mai mult. Cred ca nici el nu ştia. Aşa se face ca n-am aflat niciodată ce s-a întâmplat cu părinţii mei.

Când plângeam în hohote în chicineta fără aer, îi mai credeam încă în viaţă şi nu înţelegeam nimic. Dar simţeam că mă prăbuşesc în gol; a fost singurul lucru care m-a făcut să mă tem şi care mi-a pricinuit coşmaruri repetate.

Mama dispăruse în acest gol, făcându-mă să simt că nu mai pot trăi. A fost suferinţa întregii mele existenţe.

3.
Ucenicia urii

Când, după ce am încetat să plâng, am coborât, masa era pusă.

Unui adult îi este greu să înţeleagă cum ajunge un copil de vârsta mea – aveam şapte ani – să-şi controleze o asemenea emoţie. După ce, de disperare, plânsesem în hohote, hotărâsem brusc să nu plâng în faţa acestor străini. Femeia aceasta mă primise cu dispreţ şi mi se luase, fără menajamente, trusa, singurul obiect care mă lega de părinţii mei.

Pe o faţa de masă albă, se aflau farfurii curate şi multă mâncare, alimente din care nu gustasem niciodată. Era pâine, erau legume, dar, mai ales, un fel de mâncare pe care, mai târziu, l-am recunoscut ca fiind pui fript; de asemenea, carne de culoarea zahărului ars, cotlete de porc. Nu cunoscusem încă o asemenea abundenţă. Contemplarea ospăţului îmi încânta stomacul de fetiţă înfometată. Nu mâncasem niciodată atât de mult la părinţii mei, nici măcar nu ştiam că, doar pentru un prânz, pot exista atâtea bunătăţi. La noi acasă, vedeam mereu acelaşi lucru: pâine cu puţină dulceaţă, şi asta doar când Gilles ni le aducea. Din când în când, o bucată de peşte uscat, foarte sărat, care făcea să-mi fie groaznic de sete. În restul timpului, mama prepara cartofi sau varză, dar carne, foarte rar. Ador carnea şi simţeam o pornire de nestăpânit să mă arunc asupra ei.

Aştept, stând pe scaun, acolo unde m-a pus bona, singură în capul mesei, avându-i în faţă pe ceilalţi, pe care nu-i cunosc încă: un bărbat şi un adolescent. Dar nimeni nu-mi vorbeşte. La fel ca mine, aşteaptă şi ei, în linişte.

Farfuriile sunt foarte frumoase, cu margini colorate cu albastru regal mărginit de două dungi aurii. Şerveţelele albe sunt bine pliate. Ţesătura este netedă şi curată.

Femeia îşi face apariţia, cu părul ei mov; se aşază în celălalt capăt al mesei, ca o regină, mă priveşte şi spune,

însoţind cuvântul cu gestul:

— Şerveţelul se pune pe genunchi.

Fac ce spune. Începe prin a-l servi pe bărbat; deduc că este soţul ei; apoi, urmează adolescentul, fiul său.

— Vrei legume, Leopold?

Îi serveşte încet, propunându-i fiecăruia câte o bucată din ceva, şi, în cele din urmă, îmi dă o pulpă de pui, cam mică, după părerea mea. Atât de mic încât, după atâta vreme, mă întreb dacă era pui sau porumbel. O apuc cu degetele şi muşc din ea. Oftează, cât se poate de nemulţumită, ca şi când ar spune: dar ce naiba face fata asta? Arunc o privire către fiul său; este înfumurat, dar puţin îmi pasă; bucata de carne care-mi aluneca pe gât îmi face bine.

— Nu te-a învăţat nimeni să mănânci cu furculiţa şi cuţitul?

— Păi…

La noi, nu se mânca aşa; nu-mi amintesc să fi folosit furculiţa şi cuţitul pentru a tăia carnea. Cred că tata avea un briceag, iar mama, câteva ustensile de bucătărie şi linguri pentru supă. De cele mai multe ori, nu aveam carne şi, dacă Gilles ne mai aducea o bucată din când în când, aceea dispărea în supă.

Dar nu am timp să dau un răspuns; de altfel, mi-ar fi greu să-l formulez. Nu puteam mânca pulpa de pui decât aşa, muşcând din ea.

— De unde vine fata asta? Şterge-te la gură!

După părerea ei, nimic nu era bun la mine; făcea tot felul de observaţii răutăcioase, încă de la primul prânz.

Înghit bucata de pui şi mă uit la carnea care a mai rămas pe tavă, cu o privire care provoacă şi mai mult dispreţ:

— Mai vrei carne? Bineînţeles! Mai vrei!

Ca şi când mi-ar fi dat prea mult. Răspund afirmativ. Şi atunci, mă înfrupt din acea nemaipomenită carne de culoarea zahărului ars, pe care o găsesc delicioasă. Oare am spus-o cu voce tare? Îmi spune:

— E bun! Bineînţeles că e bun; este un cotlet de porc!

Şi începe să râdă împreună cu fiul ei, ca după o glumă pe care n-am înţeles-o multă vreme. Evreii nu mănâncă porc.

Soţul ei nu scoate nici o vorbă. Este calm, pierdut în gânduri; în orice caz, lucru ciudat, pare a fi departe de soţia şi de fiul său.

Faptul că mai este cineva cu el la masă nu i se pare important. De îndată ce dejunul ia sfârşit, dispare, iar mie mi se ordonă să urc în camera mea. Încăperea ocupată de bonă este cu adevărat o cameră, are fereastră, mobile, un pat acoperit cu o cuvertură înflorată. În chicineta mea, în spatele perdelei, nu poţi decât să dormi pe un pat minuscul.

În aceste condiţii vitrege, cel mai greu de suportat îmi este lipsa veştilor despre părinţi. Femeia consideră că este mai urgent să se ia masa la oră fixă decât să-şi rezerve câteva minute pentru a mă linişti şi a-mi explica de ce mă aflu acolo, ce se hotărâse în privinţa mea.

Într-o noapte, am plâns atât de mult încât, a doua zi de dimineaţă, bona se plânsese că n-a putut să doarmă, pentru că „puştoaica se smiorcăia“!

În sfârşit, femeia cu părul mov mi-a vorbit:

— Ascultă, va trebui să te obişnuieşti; te afli aici pentru a rămâne în viaţă; ar trebui să fii mulţumită! Deci, fără mofturi!

— Dar aş vrea să-mi văd tatăl şi mama.

— De acum înainte, eu voi fi mama ta! Şi îmi vei spune „mamă“!

Am amuţit. Pentru nimic în lume nu i-aş fi spus „mamă“. Femeia asta îngrozitoare se putea compara cu mama mea cea frumoasă? Cu ce drept? Dacă mi-ar fi explicat măcar că era vorba de o minciună necesară în noua mea situaţie de refugiată. Dacă mi-ar fi spus: „Eşti în pericol pentru că eşti un copil evreu; părinţii tăi au fost arestaţi; mi te-au încredinţat până în ziua când se vor reîntoarce…“

Îmi poruncise cu răutate, iar eu mi-am spus: „Nu, niciodată nu-ţi voi spune „mamă“!“ şi dacă n-am spus-o cu voce tare, mi-am respectat hotărârea, fapt ce o înfuria.

Dacă n-ar fi fost bunicul, soţia sa, Marthe, şi ferma lor, n-aş fi putut să rămân lângă această femeie. Aş fi plecat oriunde şi oricum, fără să iau nimic cu mine. Să-mi impună

cuvântul „mamă“, în timp ce eu plângeam de dorul mamei mele, era cu adevărat o răutate gratuită.

Peste ani, mult mai târziu, n-am încetat să mă întreb de ce mă luase la ea. Nu puteam înţelege decât amintindu-mi plicul pe care-l primise. Bunicul îmi vorbise de 75 000 de franci.

Aş vrea să ştiu cât valorau cei 75 000 de franci belgieni în anul 1941. Doar aşa mi-aş putea da seama cât valora atunci o marfă nedorită, cum eram eu. Cred că de zece sau de o sută de ori mai mult decât acum.

După această poruncă, mă trimite să iau micul dejun. Cu o zi înainte, mâncasem ca niciodată şi, dacă n-ar fi plutit în aer atâta răutate, aş fi apreciat mai mult dejunul; era atât de bun.

Găsesc la masă pâine proaspătă şi dulceaţă. Mi se dă o felie, pe care întind o lingură enormă de dulceaţă roşie. Femeia îmi smulge felia şi rade stratul de dulceaţă, lăsând doar o peliculă infimă; fiul său face haz.

Intru în stare de şoc. Sufăr atât de mult, încât, dacă aş încerca să vorbesc, aş izbucni în lacrimi. Şi nu vreau s-o fac în faţa acestei femei rele. Cum să-i spun „mamă“ dacă îmi ia dulceaţa de la gură? Simt cum ura mă cuprinde într-o secundă.

Aş fi vrut s-o strâng de gât. Şi cred că aş fi fost în stare. Îmi venea s-o lovesc, s-o calc, să-i trag un picior, să fac tot ce era posibil pentru cât eram de mică. Am simţit cu adevărat acea ură subită şi violentă care, pe parcursul vieţii, m-a cuprins adeseori. Ştiu că nu pot să reacţionez, dar ştiu ca aş putea… şi asta mă face să respir uşurată. O privesc şi îmi imaginez că-i smulg toţi dinţii de aur, o strâng de gât, îi tai capul ăla nesuferit cu păr mov. Totul se petrece în mintea mea, în linişte. Vreau s-o reduc la urâţenia şi la răutatea ei, pentru a nu mă mai răni. Mama mea era ca un soare, în comparaţie cu ea; părul său bogat şi înmiresmat era o splendoare inefabilă, densă şi diafană totodată, un nor ondulat cu fineţe.

De atunci, ori de câte ori mâncam dulceaţă, îmi puneam un strat enorm pe felia de pâine.

— Unde ai stat până acum? Răspunde! Nu aşa trebuie să te serveşti!

— Da…

— Ce da?

— Da, doamnă.

— Nu, nu „doamnă“. Trebuie să-mi spui „mamă“.

— Nu, doamnă.

— Mucoasa asta este o îndărătnică! Ce-o să mă fac cu ea?

Absolut nimic. Mă lua pentru bani, nu eram decât o povară, şi aşa urma să rămân.

Nu i-am spus „mamă“ niciodată şi, după o vreme, n-a mai insistat. Dar, de mai multe ori, am întrebat-o unde erau părinţii mei şi, de fiecare dată, primeam acelaşi răspuns:

— Despre asta nu se vorbeşte! Ţi se vor face fotografii; începând din clipa asta, te numeşti Monique şi ai doar patru ani.

— De ce n-am decât patru ani?

— N-ai nevoie de nici o explicaţie. Te numeşti Monique Valle şi ai patru ani. Ţine bine minte.

Mishke, numele meu e Mishke. Că am patru sau şapte ani, puţin îmi pasă, dar Monique…

După ce m-a împopoţonat cu o fundă caraghioasă, m-a dus de mână în atelierul unui fotograf. Deşi totul se petrecuse rapid, tot drumul s-a plâns că pierde vremea. Şi asta, neavând nimic de făcut. Doar ordine de dat bonei, să prăjească una sau alta. Puţină croitorie… Când se aşeza la maşina de cusut, mă punea să stau jos, pe o pernă, şi-mi dădea de lucru: să descos, să surfilez un tiv, tot felul de treburi care nu mi se păreau deloc interesante.

În timpul zilei, stăteam tot timpul cu ea şi cu bona. Dentistul, soţul ei, dispărea în cabinet şi nu-l puteai vedea decât la masă, când nu scotea nici o vorbă. Odată, mi-a examinat dinţii şi a constatat ca erau foarte sănătoşi. N-am ştiut niciodată cum îşi petrecea zilele fiul lor. De fapt, nu mă interesa. Îl luasem drept un puşti, dar cred că avea între optsprezece şi douăzeci de ani; mi se părea la fel de prost ca mama sa; era mereu de acord cu ea: „da, mamă; nu,

mamă…“. Râdea atunci când ea îşi bătea joc de mine. Adeseori, mă numea o „beoţiană“, o proastă care nu înţelege nimic.

Mult mai târziu, am aflat sensul acestui cuvânt. Beoţienii erau renumiţi în antichitate pentru muzică, poezie şi tot felul de ştiinţe. Erau şi militari de seamă; au guvernat Grecia până la domnia lui Alexandru cel Mare. Când am descoperit toate acestea, mi-am spus că ea era proastă şi că se înşela amarnic dacă voia să mă considere un om de nimic.

Într-o zi, a apărut cineva din familie, o femeie pe care o chema Fernande. Îşi vorbeau în şoaptă, despre mine, desigur; spunea: „dacă pleacă, puţin îmi pasă, dar, dacă ar trebui să mă părăsească Janine, aş plânge cu lacrimi de sânge“.

Îmi şi închipuiam acele lacrimi de sânge, curgându-i, şiroaie, pe obraji…

Câteva zile mai târziu, m-a trimis însoţită la ferma, la unchiul soţului său. În sfârşit, foloseam şi eu la ceva, căci, altfel, preţiosul său fiu, Leopold, nu mai trebuia să facă o mie de drumuri pentru aprovizionare.

Prima dată, Leopold a venit cu mine, doar pentru a-mi arăta drumul şi pentru a mă prezenta bunicului, în calitatea mea de nou curier. Când am ajuns, bunicul era foarte prost dispus, abia dacă reuşea să fie amabil. Era limpede că nu-şi iubea nepotul.

A schimbat cu el câteva cuvinte, apoi mi s-a adresat:

— Tu, vino încoace! Hai să-ţi arăt ceva!

Leopold părea că vrea să ne urmeze, dar el i-a spus:

— Nu, tu rămâi aici.

Bunicul mi-a prezentat ferma, mi-a arătat câinii, porcii, găinile, puii din rasa Malines, un fel de găini negre şi albe, cu pete mici. Erau frumoase; puteam să le şi ating. Văzându-mă atât de fericită, bunicul s-a mai îmblânzit puţin.

— Ce spui, micuţo? Când vei veni să iei ouăle, le vei putea duce, fără să le spargi?

— Da, da, voi fi atentă.

— Bine, e-n regulă!

Apoi, către Leopold:

— O s-o trimiţi pe fetiţa asta şi totul va merge ca uns; ea îi va da lista.

Pronunţase cuvântul „ea“, ca şi când n-ar fi vrut s-o cunoască sau s-o vadă; nu o avea la inimă pe soţia nepotului sau. Ferma era cea care o hrănea; în ciuda războiului, toate bunătăţile veneau din partea bunicului Ernest şi a soţiei sale, Marthe: unt, lapte, brânză, legume, carne de oaie, de pui sau de porc.

Ferma mi s-a părut mare. Clădirea era o construcţie solidă, cu încăperi frumoase. Şi, în jur, mult teren. Bunicul muncea singur, ajutat de soţia sa. Nu-i plăcea părul mov al nepoatei sale; dar şi ea ştia să i-o plătească. Ea era catolică, el era ateu; ea era burgheză, el era de stânga. Ea spunea despre el: „E un vânător de preoţi“. Este adevărat că, atunci când vedea un preot, făcea „cra, cra“, precum corbii, fapt care mă amuza. Era un om plin de viaţă, morocănos, dar şi jovial. Toţi ceilalţi erau nişte fiinţe moarte deja, lipsite fiind de bunăvoinţă sau de milă. Bunicul vorbea despre „ea“, numind-o „bigotă“ şi „virago”[1], deşi numele ei era Marguerite. Îmi plăcea să-i spun Virago şi i-am păstrat porecla în intimitatea mea, căci, în sonoritatea acestui cuvânt, era ceva ce o definea. Bunicul mai spunea despre ea: „E o hoaţă!“

Nu ştiu ce furase, dar era o hoaţă! Bunicul nu-i spusese niciodată o vorbă bună, în puţinele ocazii când venise la fermă. Într-o zi, deschizând uşa, a spus ceva care m-a făcut să râd:

— A! Tu erai? Nu te recunoscusem! Am crezut că e cineva care poartă pălărie!

Prin geamul opac al uşii de la intrare, nu se distingea decât silueta celui venit. Şi bunicul putea, astfel, s-o ironizeze pe nepoata sa, comparându-i părul cu o pălărie violetă. La glumele lui sincere, femeia îşi subţia buzele şi mai mult, dar nu răspundea. Era o familie ciudată, căreia nu i-am înţeles secretele, dar asta nu mă interesa, din moment

[1] Femeie cu statură puternică şi trăsături masculine. (n.tr.)

ce bunicul era prezent în viaţa mea.

Bunicul Ernest avea o pipă superbă, din chihlimbar, rotunjită şi galbenă. I-am spus că-mi place, iar el mi-a răspuns: „Da, însă cea pe care o prefer este alta!“, şi mi-a arătat o pipă veche, de lemn, hexagonală, mult mai scurtă.

— Ştii, să-ţi spun ceva, pipele vechi şi arse sunt cele mai bune.

Datoria mea era să duc proviziile acasă, cât mai repede posibil, dar, fără să-mi pese, întârziam la fermă din ce în ce mai mult, făcând-o pe Virago să turbeze.

— Pierzi timpul! Când crezi că vom mânca, dacă mâncarea nu este încă gata?

Nu-i spuneam nimic despre tot ceea ce făceam împreună cu bunicul. Acolo mă simţeam nespus de fericită. El mă învăţa o mulţime de lucruri. Mă puteam urca pe scară, săream în fân, mă jucam cu cei doi câini, Ita şi Rita, mâncam fructe şi tarte făcute de Marthe.

Şi apoi, Marthe îmi cosea haine cu care mă puteam juca în voie, scoţându-le pe cele cu care mă îmbrăca Virago, fusta şi bluza dichisită. Mă jucam ca un băiat, astfel încât Marthe se temea să nu-mi rup ceva; dar bunicul o liniştea:

— Pff! Nu-ţi face griji! E bine că se joacă! Las-o în pace!

— Bine, dar, cu fusta asta…

Marthe îmi făcuse nişte pantalonaşi bufanţi, pe care îi puneam pe sub o fustă din acelaşi material. Îmi croise pe măsură bluziţe cu mâneci scurte. Erau haine frumoase şi mă simţeam minunat în ele! Dar cât scandal, în ziua când m-am întors cu ele acasă!

— Cine te-a îmbrăcat aşa? Ia te uită ce i-a venit să-ţi dea!

Şi Virago mi-a confiscat pantalonii. Marthe mi-a spus că n-are nici o importanţă şi că îmi va face alţii, pe care nu-i voi purta decât la fermă. Bunicul a bombănit împotriva acestei „Marguerite” care ar fi meritat de mii de ori să fie gonită de la uşa lui.

— Este o profitoare, o nesuferită… I-am spus într-o zi să nu mai calce pe aici. De atunci, l-a trimis mereu pe fiul său. Acum, te trimite pe tine. Tot ce-şi doreşte este o cămară plină… Familia asta, puişor, este, pur şi simplu, precum cea

din cartea *La răscruce de vânturi!*

Îmi imaginam un loc în care, sus, la înălţime, urlau vânturile şi, în mijlocul lor, se zbăteau Marguerite şi fiul său. De bună seamă, cartea am citit-o mai târziu, dar înţelesesem că era vorba despre o familie copleşită de răzbunare şi de răutate. În general, bunicul nu iubea oamenii; îl mai aud şi acum spunând: „Animalele sunt mai bune decât oamenii. Animalele nu-ţi vor răul, sunt recunoscătoare; nu vei întâlni niciodată un animal care să-ţi declare război; animalul ucide doar pentru a-şi potoli foamea. Omul, însă, ucide pentru te miri ce.“

Bunicul îmi transmitea, astfel, propria sa filosofie asupra lumii şi asupra naturii. Când priveam împreună o biată furnică târându-şi hrana sau dând târcoale unui şoricel mort, înţelegeam ciclul etern al vieţii. Animalele şi oamenii mor, trec în pământ, sunt mâncaţi de viermi şi, astfel, pământul oferă ierbii şi copacilor îngrăşământul necesar pentru a creşte şi a hrăni animalele şi oamenii care, la rândul lor, mor şi ei într-o zi şi totul se reia de la capăt.

— Înţelegi? Asta este natura: un circuit care se repetă. Şi, când cineva moare, este de ajuns să ne gândim că cercul se închide din nou, iar omul ne rămâne în minte pentru totdeauna, nu moare.

Astfel m-am obişnuit să gândesc că moartea nu e mare lucru şi că totul reîncepe, iar şi iar. Înţelegeam de ce bunicul nu simţea nevoia să-mi vorbească despre fiul său.

Avusese cu Marthe un singur fiu, Joseph, mort la o vârstă fragedă. O mare dramă. Uneori, Marthe îmi spunea Joseph, mai ales când mă jucam băieţeşte, sărind de sus, de pe scară, în claia de fân.

— Fii atent, Joseph… Joseph, nu face asta… Joseph, vino aici.

Bunicul mi-a povestit toată tragedia şi a adăugat:

— Ştii, a suferit mult când a murit băiatul. Şi acum, adeseori, mai cade pe gânduri. Ar fi bine să te prefaci că nu ştii, iar când te strigă „Joseph”, să-i răspunzi ca şi când ăsta ţi-ar fi numele…

— Îmi place mai mult decât Monique. De ce să-mi spună

Monique? Nu-mi place.
— Monique vine de la un cuvânt grecesc, care înseamnă „singur“. Aşa cum eşti tu, singură, numele nu e prost ales. Şi apoi, anumite lucruri se fac din prudenţă. Înţelegi? Din prudenţă. Prenumele nu are o importanţă atât de mare. Eu îţi spun „puişor“, iar tu îmi spui „bunicule”, Marthe îţi spune „Joseph”... pentru că se gândeşte la el. Fiecare avem motive pentru a ne spune într-un anume fel. Eu îl numesc pe Hitler, nemernicul ăsta care otrăveşte lumea, „zugrav de case”, pentru că nu-l consider un soldat, ci un nebun care vrea să picteze lumea în culoarea sa preferată, verde-gri, o culoare nu tocmai plăcută. Iar ţie, puişor, ţi se spune Monique din prudenţă, pentru că nimeni nu doreşte să ţi se întâmple ceva rău.

Înţelegeam ce înseamnă „din prudenţă”; era o expresie folosită de părinţii mei. Nu era prudent să fac zgomot sau să ies din casă... deci, această prudenţă de a mă numi Monique era legată de părinţii mei. Aşa am înţeles. Dar, în mintea mea, continuam să mă numesc Mishke.

— Joseph, trebuie să te speli! Vino la lighean!

Mă simţeam bine în pielea lui Joseph. Marthe nu mi-a vorbit niciodată despre el. Dar, uneori, îi zăream fotografia în tocul pentru ochelari. Un puşti în costum de marinar, cu centiron şi sabie. Fotografia era veche, puţin îngălbenită, şi, când Marthe închidea sau deschidea tocul de ochelari, mi se părea magică apariţia şi dispariţia acestui copil necunoscut, căruia îi purtam, uneori, numele. Era ciclul naturii.

Cred că bunicul aprecia faptul că Marthe se ocupa de mine ca de propriul fiu. Asta îi făcea bine. Oare câţi ani să fi avut? Îmi părea îmbătrânită, deşi bănuiesc că avea în jur de patruzeci de ani. Bunicul era mai vârstnic, dar se ţinea drept, era înalt şi în putere, purtându-şi cu mândrie mustaţa. Odată, am îndrăznit să-l întreb unde sunt părinţii mei.

— Puişor, au fost arestaţi.

Arestaţi... nu înţelegeam încă bine conţinutul acestui cuvânt. A adăugat:

— Nemţii i-au luat şi i-au dus cu ei. Nemţii ăştia sunt nişte oameni răi; ţine minte, puişor.

— Dar au şi ei copii; sunt tot atât de răi?

— Un om rău va avea întotdeauna copii răi. Să nu te apropii niciodată de ei; nu fac decât fapte rele.

— Şi unde i-au dus pe părinţii mei?

— I-au dus la ei, în est…

L-am întrebat unde se află estul. Atunci a început instruirea mea. Bunicul a scos o carte veche de geografie, cu harţi colorate, care, probabil, fusese a lui Joseph, şi mi-a explicat punctele cardinale, pe o hartă a Europei de dinainte de război. Franţa era albastră, Belgia, de un galben auriu, Germania era verde, iar Italia, portocalie… Cu răbdare, bunicul mă învăţa să pronunţ denumirile marilor oraşe, începând cu cele din Belgia, continuând cu cele din Germania, Polonia, Rusia… îmi arăta graniţele trasate pe hartă şi cum se întinsese războiul pretutindeni.

— Vezi, estul e aici, este Germania… şi, mai departe, în est, se află Rusia. În partea opusă, este vestul; dacă deschizi larg braţele, nu te poţi înşela: poţi spune că braţul drept este la est, iar cel stâng, la vest; capul tău este la nord, iar picioarele, la sud.

Când urmăream cu degetul pe hartă ţările multicolore, mi se părea că estul era foarte aproape. Prin urmare, mama mea se afla acolo, undeva, în peticul vopsit în verde, atât de apropiat celui galben.

L-am întrebat dacă o cunoscuse pe mama; mi-a răspuns, evaziv:

— Avea urechi frumoase, ca ale tale. Dar e bine să te gândeşti mai puţin la ea, puişor!

Bunicul mă învăţa geografia după metoda lui.

Am învăţat să spun „cartof” în limba germană; înainte de război, trăise prin acele locuri. După părerea lui, nemţii aveau întotdeauna o ţinută ţeapănă şi nu mâncau decât cartofi şi varză. Belgienii erau vicleni; se descurcau întotdeauna pentru a ocoli legea, mai ales când aceasta era impusă de nemţi… Pentru a vorbi limba americanilor, trebuia să ţii în gură un cartof cald; francezilor le plăceau

vinul şi poveştile nostime; italienii alergau ca nişte iepuri şi erau prieteni cu nemţii; ruşii purtau căciuli de blană, cântau, dansau şi, adeseori, se îmbătau turtă!

Educaţia pe care o primeam de la bunicul se baza pe lucruri simple. Învăţam mai bine decât la şcoală. La ştiinţele naturii, de exemplu, aflam că, dacă Ita şi Rita vor să aibă căţei, procedează la fel ca berbecul şi oiţa. Primeam şi lecţii de sport: învăţam să merg cu bicicleta prin curtea fermei, să mă caţăr în copaci, să alerg după găini. Urmam şi cursuri de astronomie.

— Priveşte luna… vezi steaua de colo? Este Steaua Polară. Spune-mi, unde se află estul?

Estul nu mai avea secrete pentru mine, dar ceream luna şi, râzând, bunicul se prefăcea că mi-o pune în palme. Mă învăţa şi muzica:

Frumoasă luna mai, când vei veni
Aducându-mi frunze, aducându-mi frunze…
Frumoasă luna mai, când vei veni
Aducându-mi frunze, să mă şterg la fund…

Mă învăţa să râd.

Dar Virago nu aprecia câtuşi de puţin orele pe care le petreceam împreună. O bănuia pe Marthe că vrea să mă transforme într-o fată rea; şi asta pentru că, într-o zi, mă deghizase în prinţesă şi îmi făcuse buzele. Se înşela. Era convinsă că bunicul o vorbea de rău, şi aici, avea dreptate.

O altă lecţie pe care mi-a dat-o bunicul era aceea de a nu spune nimănui ce făceam sau ce spuneam la fermă.

— Dacă te întreabă ce ţi-am spus, răspunzi: „M-a întrebat ce mai faceţi…” Dacă te întreabă ce-ai făcut, îi răspunzi: „Am muncit la cuibar“.

— Dar nu este adevărat!

— Mai învaţă ceva: oamenii răi se folosesc întotdeauna de ceea ce li se spune. Deci, dacă nu vrei s-o minţi, de câte ori te întreabă câte ceva, faci pe proasta şi-i răspunzi: „Nimic!“ Puişor, este mai bine ca, din prudenţă, să taci din gură. Dacă te temi de cineva, nu deschide gura. Dacă nu

ştii cu cine ai de a face, închide gura. Nu vorbi decât atunci când ai încredere. Uite, animalele nu vorbesc şi, totuşi, se fac înţelese. Nu vei avea niciodată neplăceri din partea lor, şi, dacă ştii să le asculţi, le vei înţelege foarte bine.

Zilele petrecute cu bunicul erau trăite din plin şi eram însetată de tot ce mă putea învăţa. Eu, care nu avusesem parte decât de un gol, de acea tăcere, de acea trăire în mine însămi, fără şcoală sau alte lucruri interesante, sorbeam aceste învăţături elementare.

Fără să-mi dau seama, mă pregăteam, astfel, să supravieţuiesc în locuri ostile şi să nu mă încred în oameni. Singurele fiinţe în care aveam încredere, în afară de părinţii mei, erau bunicul şi Marthe. Datorită lor, nu credeam că vor muri vreodată. Mama şi tata erau în est, nu prea departe de ferma; războiul îi „arestase” acolo, dar ştiam că, într-o zi, vor putea reveni să mă ia, căci bunicul îmi spunea că nemţii cei răi vor pierde războiul.

Eram un copil solid, zdravăn, mâncam pe săturate, în ciuda afurisitei de Virago, căreia, din când în când, în timpul nopţii, îi furam dulceaţă sau pâine, mergând prin casă, tiptil.

Făceam mai mulţi kilometri pe zi pentru a aduce de la fermă coşuri cu legume, ouă, toate proviziile pe care bunicul i le trimitea nepotului său. Virago profita de toate, din fericire pentru mine, care mâncam la ea.

Şi Marthe făcea restul: tarte cu rubarbă, dulceaţă de cireşe; mă răsfăţa cu câte ceva. Îi aduceam în bucătărie găleata cu lapte călduţ, proaspăt muls de la vacă, iar ea făcea brânză.

Dar trebuia să dorm acasă. Şi făceam calea întoarsă, târându-mi picioarele, de parcă ar fi fost de plumb. Trebuia să fiu ascultătoare, să dau o mână de ajutor în gospodărie sau la croitorie, să dorm în chicineta mea, visând la casa cea mare a Marthei şi a bunicului.

Nici nu mai ştiu cât timp am petrecut acasă la Virago sau la fermă. De când părinţii mei fuseseră arestaţi, pierdusem noţiunea timpului. Oricum, trecuse mai mult de un an.

Într-o zi, pe 12 mai, bunicul mi-a oferit un buchet de flori.

Acele flori de sângele-voinicului, păreau a fi nişte fluturi. Mi-a spus: „Este ziua ta“.

Îmi făcea adeseori mici surprize, pretinzând, de fiecare dată, că este ziua mea. De data aceasta, mai exista şi o tartă îmbietoare şi m-a asigurat ca este, cu adevărat, ziua mea. Aşadar, eram născută pe 12 mai. Şi el o aflase. Habar n-am cum. Cred că era 12 mai 1941; aveam, prin urmare, şapte ani; mama îmi spusese că m-am născut în 1934. Dar nu sunt sigură de nimic. Nici de date şi nici de timpul care a trecut.

N-am uitat niciodată acel buchet minunat, plin de miresme; revăd încă, pe masa din bucătăria cea mare, florile, tarta, lumina care ne însenina; era atât de curat şi de bine! Stând la masa aceea, învăţasem totul despre lume. Şi eram o elevă bună. Ce bucurie, să recunosc o ţară sau alta, să pun degetul pe Italia, să spun numele vreunui oraş şi să-l arăt, apoi, pe hartă.

— Pune degetul, dar nu citi numele, spune-l. Spune-mi-l, literă cu literă.

Precum făcea mama, altădată, bunicul mă punea să-i spun alfabetul, să desenez linii şi să număr pe degete. Măsuram obiectele cu mâna; atâtea mâini de la pământ până la capul meu. Ca să-mi măsor înălţimea, nu-mi lua mult timp; eram o fată „mică“. Dar, după cum spunea bunicul, numai muşchi. Avea felul lui de a aprecia pe cineva. Despre soţia sa spunea că este o „femeie înaltă şi frumoasă“, aşa cum aveam să fiu şi eu, într-o bună zi. Deocamdată, eram încă un „puişor“ care simţea nevoia să se joace singură, ca un băieţoi.

Nu fusesem obişnuită să stau cu alţi copii. Marthe încercase să invite un băieţel din vecini, să ne jucăm împreună, dar totul se termină cu o bătaie, aşa încât bunicul hotărâse:

— Las-o în pace, n-are chef şi nici nevoie de prieteni sau prietene; nu îşi doreşte.

Marthe voia să trăiesc aproape de ceilalţi. Dar, dacă invita vreo fetiţă, o băteam, iar dacă era băiat, voiam să-i

dovedesc că sunt mai tare ca el. Eram o singuratică. Şi mai sunt şi astăzi. Aceasta singurătate mi-a fost impusă. N-am ales-o eu, dar a trebuit s-o accept de nevoie, în casa părinţilor mei. La Virago, eram singură pentru că nu mă iubea nimeni şi, în cele din urmă, n-am mai acceptat decât prezenţa Marthei şi a bunicului.

Am avut norocul să petrec la ei cele mai fericite clipe din viaţa mea. Virago a trebuit să plece la o rudă şi m-a trimis la bunicul. Două zile minunate petrecute la fermă şi, mai ales, o după-amiază în oraş, împreună cu Marthe.

Ne-am dus în staţia de tramvai şi am luat loc în vagon. Marthe purta o pălărie frumoasă, lucrată chiar de ea, iar eu, un paltonaş şi o căciuliţă cu funde, de care eram nespus de mândră, făcute tot de ea. Avea mâinile aspre, mâini muncite la câmp, dar, pentru croitorie, erau nişte mâini de zână. Am luat-o pe o străduţă, până la o piaţă mare. M-am uitat la toate vitrinele. În mod ciudat, nu vedeam nimic îngrijorător în această aventură. Dar era, totuşi, pentru prima dată când cineva mă scotea în oraş, printre oameni. Atâta vreme cât Marthe mă ţinea de mână, eram departe de orice pericol.

Într-o vitrină, am văzut nişte prăjituri; Marthe m-a întrebat:

— Ţi-e poftă? Hai să cumpărăm câte o prăjitură.

Până atunci, nu gustasem niciodată asemenea bunătăţi, dar nici nu aveam să mai gust, mulţi ani la rând. Era o prăjiturică Moka, delicioasă; îi simţeam sub limbă crema fină.

În vremea aceea, Belgia trecea prin mari lipsuri; prăjitura era mică şi nu-mi dădeam seama din ce este făcută. Dar, cum nu mai văzusem prăjituri până atunci, cu excepţia tartelor de la fermă, mi se părea că este simbolul abundenţei! După o asemenea minunăţie, am intrat într-un magazin de jucării. Marthe mi-a cumpărat o păpuşă care închidea şi deschidea ochii... Avea un palton cu un fel de nod în jurul gâtului, cu margine dantelată. O păpuşă frumoasă, de care eram mândră. Mă simţeam fericită. A fost prima şi ultima mea jucărie. O purtam în braţe, ca pe

un bebeluş.

Ne-am urcat din nou într-un tramvai şi ne-am întors la fermă. Pe platformă, se afla un soldat german, pe lângă care Marthe a trecut repede, împingându-mă înaintea ei şi grăbindu-se să ocupe un loc liber. Îl văzusem şi eu pe neamţ; bunicul îmi spusese: „Atenţie la culoarea verde-gri“, dar nu mă temeam. Eram mulţumită! Marthe îmi vorbea: „Te vei putea juca acasă cu păpuşa; acum las-o să doarmă…“

Neamţul stătea nemişcat pe platformă, în dreptul uşii. Când a trebuit să ne dăm jos, Marthe a vrut să mă ia în braţe, pentru a mă ajuta să cobor cele două trepte, destul de înalte; dantela păpuşii s-a agăţat de baioneta soldatului. Nici n-a mişcat, nu era vina lui, ci a Marthei care voia să mă ajute.

Am început să ţip: „Neamţ spurcat!“

Marthe m-a tras, speriată: „Taci! Nu s-a întâmplat nimic…“

Aş fi strigat şi: „Verde-gri scârbos”, fără să-mi dau seama de pericol. Nu ştiu dacă soldatul a înţeles; a văzut că păpuşa se prinsese în baionetă, dar n-a spus nimic. Marthe m-a tras repede după ea.

Pe drum, mi-a spus doar atât:

— Micuţa mea, ai făcut ceva foarte periculos. Niciodată, dar niciodată să nu mai faci asta! Este foarte periculos, pentru tine, pentru noi toţi; nu trebuie, ai înţeles?

Nu încetase să tremure nici când am ajuns acasă. I-a povestit bunicului întreaga întâmplare, dar el a făcut haz:

— Vom sărbători evenimentul! Eşti foarte curajoasă, dar nu trebuie să mai faci vreodată aşa ceva!

Marthe a pregătit o masă împărătească – carne, cartofi, spanac… Doamne, ce bun era! Bunicul mi-a spus că, dacă beau apă după cartofi prăjiţi, grăsimea mi se opreşte în stomac. Am făcut ochii mari şi amândoi s-au pus pe râs; Marthei nu-i mai era teamă. Abia acum îmi dau seama cât de tare a tremurat. Şi-au spus ceva, dar n-am înţeles nimic, pentru că o spuseseră râzând; Marthe a luat muştarul şi l-a fugărit pe bunic cu o lingură. Voia, cu tot dinadinsul, să i-l

întindă pe faţă! Veselia lor mă încânta. Viaţa era frumoasă.

În seara aceea, bunicul mi-a arătat luna plină, perfect rotundă; câinii se alergau prin curte şi nu voiau să intre în coteţ. Era o noapte minunată. Marthe îmi dăduse o pijama prea mare pentru mine; am dormit într-un pat pufos, cu bare protectoare din aramă, plasat aproape de al lor; Marthe m-a sărutat, spunându-mi:

— Somn uşor. Am trecut prin mari emoţii.

A doua zi, m-a dus la biserică şi mi-a explicat că trebuie să intru în confesional pentru a mărturisi preotului toate păcatele pe care le făcusem. Nu cred că am înţeles de ce. Poate pentru că se spovedea şi ea; trebuia să fac şi eu acelaşi lucru, pentru a părea că fac parte din familie, o micuţă catolică.

— Un păcat, mi-a explicat Marthe, este ceva rău; vei spune dacă ai făcut ceva rău.

Era distractiv. Îmi amintesc perfect mirosul confesionalului, vocea invizibilă care mi-a pus întrebări, căci eu nu ştiam ce să spun:

— Şi ce-ai făcut rău?

Am spus ce mi-a trecut prin cap în acel moment:

— Am făcut de toate, numai că n-am ucis pe nimeni!

Marthe era cea care tăia găinile. Nu eu. Eu doar priveam şi, apoi, mâncam din găina gătită. Cred că i-am explicat preotului, dar nu mai ştiu cum. A înşirat apoi multe cuvinte, mormăind, dar n-am înţeles nimic, desigur. Nu-mi doream decât să plec. Când am ieşit, Marthe mi-a spus:

— Dar ai stat ceva… nu glumă.

Pentru mine, asta n-avea nici o noimă. Ştiam că sunt evreică şi începeam să înţeleg, în felul meu, ce înseamnă, în ochii celor din jur, să fii evreu în anul 1941. Nu trebuia nici s-o spui, nici s-o arăţi; ar fi fost o imprudenţă. Nimic mai simplu.

Închisă în coconul protector al Marthei şi al bunicului, nu ştiam nimic despre evenimentele grave ce aveau loc în lume. Raţionalizarea era la ordinea zilei în Belgia, germanii năvăleau în Rusia şi, între timp, un naţionalist numit Leon Degrelle încerca să atragă pe frontul din est populaţia din

Bruxelles, alături de nazişti. Bunicul citea ziarele locale controlate de ocupant, care vorbeau cu entuziasm despre toate acestea. „Luptăm, spunea trădătorul, pentru cele mai înalte valori umane, alături de cei care eliberează Europa şi întreaga lume, pe care comunismul încearcă s-o strivească”.

Venea toamna. Nemţii deveneau tot mai periculoşi pe teritoriul nostru. Iar coconul în care eram închisă era gata să pocnească.

Când, după această pauză atât de fericită, m-am reîntors la Virago, m-am simţit ameninţată. Ascunsă în spatele unei uşi, trăgeam cu urechea la vorbele spuse unei prietene. Mă „arătase“, ca pe o maimuţă de la gradina zoologică, şi spusese, oftând:

— Îţi seama ce e pe capul meu…

M-am prefăcut că urc în chicineta mea şi aşteptam să aud continuarea.

— La urma urmelor, dacă germanii câştigă, o să le-o dăm… iar dacă pierd, vom putea spune că am făcut ceva pentru ea.

Îmi făcusem ucenicia fericirii sub aripa protectoare a Marthei şi a bunicului. Lângă femeia asta, o desăvârşeam pe cea a urii.

4.
Niciodată să n-ai teamă!

Dacă acasă la Virago ura îmi dădea puterea să tac, bunicul mi-a arătat, prin exemplul său, virtuţile rezistenţei.

Uneori, pe deasupra noastră treceau în zbor avioane. Marthe, înspăimântată, fugea în pivniţă, acolo unde, într-o zi, m-a luat şi pe mine:

— Culcă-te la pământ!

Bunicul a apărut imediat.

— Nici vorbă, hai! În picioare! Vii cu mine. Dacă va fi să mor, să mor sub cerul liber; nu-mi pasă de ei, de nemţii ăştia spurcaţi! Nu ştiu ce e frica!

Şi m-a dus în gradină, urlând insulte la adresa avioanelor, ridicând pumnul, ameninţător, cu mânie, liniştindu-mă totodată:

— Ştii, nu trebuie să-ţi fie frică; se duc să arunce bombe în altă parte. Noi suntem prea mici să ne dea atenţie. Nu te temi?

— Nu.

Eram sinceră. Credeam cu tărie în tot ce-mi spunea. Spaima soţiei sale mă marcase, mi se transmisese, dar bunicul o desfiinţase prin demonstraţia sa de revoltă neputincioasă. Să-ţi ridici capul şi să-ţi depăşeşti teama.

— Ia buturuga asta, uite… asta, şi du-i-o Marthei.

Buturuga era enormă, prea grea pentru mine, dar m-am încăpăţânat s-o duc; şi am reuşit. Acest om avea asupra mea o influenţă irezistibilă. Când învăţam bine ceva, mă felicita, mă încuraja să fac orice, fără să ţin seama de faptul că eram o fetiţă. Spre deosebire de Virago, care mă umilea fără încetare, care dispreţuia eforturile mele stângace, în momentele plicticoase de croitorie:

— Ce se întâmplă? Bombăni? Ar trebui să fii recunoscătoare pentru ceea ce fac pentru tine. Fac mai mult decât mama ta, crede-mă!

— Asta nu! Mama mea m-a adus pe lume!

— Obraznico! La urma urmei, unde se află mama ta în

clipa asta?

Era atât de rea, încât nici până astăzi n-am reuşit să uit o asemenea frază. „Ea“ ştia, în mod sigur, unde se afla mama. În orice caz, departe de mine. Şi, cu puterea de gândire a adultului, era conştientă de ceea ce se petrecea în Belgia, din moment ce mă aflam acolo... în casa ei, în schimbul unei sume de bani! Şi îndrăznea să vorbească astfel! Desigur, ar fi trebuit să-i fiu recunoscătoare că m-a primit şi m-a hrănit, dar nu puteam simţi faţă de ea acest sentiment de recunoştinţă, îmi este chiar greu să scriu acest cuvânt, dacă mă gândesc la chipul ei, atunci când îmi vorbea.

În povestea mea trăită printre aceşti oameni este ceva ce nu voi înţelege niciodată. De ce era atât de plină de ură pentru faptul că i-am „căzut pe cap“, după cum spunea? Prin mine, avea ceva şi cu bunicul? Bineînţeles, din moment ce nu-l putea suferi. Dar nici el n-o avea la inimă, îi forţase mâna, într-un fel sau altul, făcând-o să accepte să-i port numele? Ce poveste sumbră de familie îi ţinea departe unul de altul? Nu puteam înţelege, eram singură printre adulţi, departe de mama mea, şi femeia asta nu se înduioşa câtuşi de puţin în faţa singurătăţii mele. Nu puteam decât s-o urăsc, din ce în ce mai mult. Iar noaptea, aveam un coşmar: cădeam în gol şi mă trezeam, lac de sudoare, fără să am pe cineva alături, pentru a mă linişti. Deveneam tot mai aspră. Îmi petreceam nopţile cuprinsă de panică, iar ziua făceam eforturi să rezist, să mă revolt sau să mă prefac. O mitraliam cu privirea, o tăiam în bucăţi, pe tăcute. Mă apăram cum puteam.

Cu fiecare săptămână ce trecea, relaţiile dintre noi erau tot mai tensionate. Nu înceta să remarce cât sunt de proastă, de incapabilă să învăţ croitoria, să gătesc. În casa aceea, nu eram legată de nimeni. Eram în plus; iar „minunata bonă“, Janine, îmi fura, fără ruşine, puţinul pe care-l aveam.

Bunicul îmi dăruise un mic portofel verde, simplu, din imitaţie de piele. Nu aveam mare lucru de pus în el: o pană de pasăre, o frunză frumoasă, o pietricică... dar erau

lucrurile mele. Am făcut greşeala să-l aduc în chicineta mea, deşi Marthe îmi păstra micile comori la fermă – păpuşa, un ursuleţ vechi şi galben. O cunoştea prea bine pe „cealaltă”, cum i se spunea. Nu uitasem de trusa furată. Neputând să-mi scriu numele pe el, i-am muşcat un colţ, pentru a lasă urma dinţilor mei pe ceea ce îmi aparţinea.

Mă gândisem să-l ascund undeva, dar n-am avut timp s-o fac. Probabil că, în timp ce m-am dus să mă spăl pe mâini, doar câteva minute, portofelul a dispărut. Am simţit că-mi vine rău. Era un cadou pe care bunicul mi-l dăduse chiar în ziua aceea.

Am deschis uşa camerei Janinei şi l-am văzut pe pat. M-am repezit să-l iau, dar ea a strigat:

— Ei! E al meu!

— Nu! E al meu! Uite urma dinţilor mei! Sunt sigură că este al meu!

Dar nu părea să-i pese. Continua să ţipe, fugind pe scări în jos să i se plângă „celeilalte”. Furioasă, am urmat-o, sigură că voi câştiga. Obiectul purta semnul făcut de mine; nimeni n-o putea nega.

— E al meu! Poartă muşcătura mea!

— Şi de unde ai putea avea portofelul? Cine ar fi putut să ţi-l dea?

Îmi venea s-o muşc, dar n-am spus nimic. „Când lucrurile merg prost, spunea bunicul, închide gura; dacă vorbeşti, oricine s-ar putea folosi de vorbele tale…“

Se gândea, poate, la alt pericol, dar eu vedeam lucrurile mult mai simplu.

Virago îl ura atât de mult, încât, dacă aş fi spus că este un dar din partea lui, nu l-aş fi primit înapoi niciodată. Şi nici nu trebuia să-i dau de înţeles ca eram fericită la fermă; mă temeam prea mult că nu voi mai avea voie să mă duc acolo. Or, acela era singurul loc în care mă simţeam liberă.

Scrâşneam din dinţi şi cred că Virago auzea cât sunt de furioasă. Am păstrat acest reflex toată viaţa. De fiecare dată când o nedreptate flagrantă mă obligă să-mi ţin gura, dinţii mei protestează. În ziua aceea, îmi spuneam: „Ai să vezi tu, când te voi pâri bunicului! Există cineva în spatele

meu, care ţine cu mine; crezi că sunt singură, dar te înşeli!“

A doua zi, i-am povestit totul bunicului, vărsând lacrimi amare.

— Lasă, nu-i nimic. O să găsim altceva, ceva mai frumos. Şi vei avea grijă să-l ascunzi bine.

Într-adevăr, a reapărut cu un obiect care îmi era necunoscut. O busolă. Aveam impresia că este un dinte mare. Mi-a spus:

— Ştii, ăsta este un instrument foarte preţios. Să-ţi explic: acul albastru indică întotdeauna nordul. Dacă pui acest obiect înaintea ta, nordul este aici. Acum, întoarce-te; acul arată tot nordul. Poţi să te răsuceşti cât vrei, acul îţi va indica mereu nordul. E foarte important. Când ştii unde este nordul, ştii şi unde este sudul, estul şi vestul. Cu acest instrument, nu te poţi rătăci. Niciodată.

Era fascinant. M-am jucat în curtea fermei cu acea busolă minusculă. Era, de fapt, o cochilie, în interiorul căreia fusese încrustată busola, ca o bijuterie. Era atât de mică, încât ai fi putut s-o porţi ca piatră de inel, dar era perfect lizibilă. Nici nu ştiam eu câtă importanţă va avea în viaţa mea; pentru moment, nu făceam decât să mă joc, reperând punctele cardinale. Hambarul era la sud; cuibarul, mai greu de reperat, la sud-est, după cum mi-a explicat bunicul. Şi estul? Mi se părea că bunicul insistă asupra estului. Estul însemna Germania şi Polonia. Estul era un loc unde s-ar fi putut afla părinţii mei. În realitate, nimeni nu ştia unde sunt. Ca prin farmec, acul acesta mic îmi făcea legătura cu ei. Era de ajuns să privesc în direcţia aceea şi să-mi închipui că sunt undeva, acolo, vii şi nevătămaţi.

De îndată ce m-am întors la „cealaltă“, am hotărât ce ascunzătoare să aleg: busola va dormi în gura mea, în spatele dinţilor, iar în timpul zilei, o voi purta într-unul dintre pantofi. Nimeni nu mi-o va putea lua!

Până una alta, am continuat să mă joc pe drum. Iată… biserica se află la vest. Câinele pe care l-am întâlnit merge spre nord… mă simţeam puternică şi atotştiutoare. Cunoşteam un secret magic: nu mă voi pierde niciodată. De acum încolo, mă pot duce unde vreau şi când vreau; cei

care mă vor căuta nu mă vor putea găsi, se vor pierde; dar eu voi şti tot timpul unde mă aflu.

Magia obiectului era accentuată de acea frumoasă cochilie care-l ocrotea, ceva minunat… ultimul cadou al bunicului. Şi când te gândeşti că nici nu ştia că mă voi folosi de el cu adevărat. Aşa cum nu prevedeam nici eu. Lucrurile s-au precipitat, puţină vreme după aceea. O lovitură dată liniştii mele fragile. Dacă-mi amintesc bine, era pe la sfârşitul toamnei. Bunicul m-a luat deoparte şi mi-a dat vestea cea neplăcută:

— Puişor drag, nu trebuie să mai vii pe aici, pentru că ar fi periculos pentru tine. Nemţii sunt pe aproape şi cred că, o bucată de vreme, ar fi bine să stai cuminte acasă. Leopold va veni în locul tău.

Nu-mi vorbise despre o interdicţie definitivă, dar eu am înţeles-o altfel. Am bănuit că vorbise cu „cealaltă” să mă ţină în casă. Dar ea dorea să scape de mine… să mă predea nemţilor… care erau prin împrejurimi… pericol, deci. Eram evreică, aproape că uitasem de acest amănunt; şi iată că bunicul voia să stau închisă, ca altădată, ca în vremea când mama îmi spunea:

— Ascultă, n-ai de ales, nu poţi ieşi; suntem evrei, înţelege! Dar ne vom ruga pentru ca totul să se termine cu bine şi, vei vedea, aşa va fi. Trebuie să ai încredere.

Şi mă rugam împreună cu ea, fără să înţeleg prea bine rugăciunea:

Shema Israel Adonai eloheinu, Adonai ehad
Barukh chem kevod malkuto, leolam vahed.

„Ascultă Israel, Dumnezeul nostru este Cel Veşnic, Cel Veşnic este doar Unul.
Să lăudăm marea Lui slavă în vecii vecilor“.

Nu puteam sta închisă în casă alături de femeia care mă ura: „dacă nemţii câştigă, le-o vom da pe puştoaică; vom fi bine văzuţi…“

Ideile mi se învârteau repede prin cap. Pe de o parte, îmi

venea să fug, iar pe de alta, mă obseda ideea că părinţii mei se află în est. Singura soluţie era să ajung la ei.

Prin urmare, voi pleca să-i caut. Pentru mine, privind harta bunicului, estul nu era atât de departe. N-aveam nici o idee asupra distanţelor. Estul – Germania sau Polonia – era culoarea verde de dincolo de Belgia, era oraşul vecin.

Îmi închipuiam că voi ieşi din Bruxelles şi că voi intra în Germania. Ştiam să merg acolo şi nu mă temeam de nimic. Bunicul mă învăţase geografia ca pe o poveste. La est, erau păduri, Ardenii în Belgia, Pădurea Neagră în Germania; pretutindeni erau animale; totul era, probabil, foarte frumos… iar părinţii mei erau acolo, amândoi; şi îi voi găsi. Nu vedeam oraşe, bătălii sau războaie; nu vedeam decât acel verde în care erau ei „arestaţi”. Poate că acolo munceau, aşteptând să poată reveni, să mă găsească. Dar eu nu mai aveam răbdare, nu mai puteam aştepta. Aveam cu mine busola şi nu mă puteam rătăci prin păduri.

Fără să-mi dau seama, mă regăseam în universul feeric al copilăriei mele fragede, sub patul părinţilor mei, printre animale. Din tot ce era real, nu vedeam decât pericolul imediat şi spaima de a fi închisă la Virago, pentru a fi predată, ulterior, scârboşilor de nemţi. Poate chiar mâine, din moment ce se aflau prin partea locului. Îmi închipuiam un camion care avea să mă ia, asemeni celui pe care-l văzusem, pe stradă, în ziua raziei.

Imaginea mamei mă urmărea mai mult ca niciodată. Simţeam o nevoie nebună să fiu cu ea. Din moment ce bunicul mă va părăsi, nu voi mai simţi protecţia nimănui. Îmi puteam lua rămas-bun de la leagănul pe care îl atârnase pentru mine, sub nuc. Adio, animale, câini, găini, oi, purcei… voi găsi în pădure altele cu care să mă joc, care să-mi fie prietene. Bunicul avea dreptate, nu puteai avea încredere în oameni. Trebuia să mă reîntorc în singurătate, să n-am pe nimeni alături; n-aveam nevoie decât de picioare ca să merg şi de ceva merinde. Voi fi îndrumată de busolă şi de încăpăţânarea de a-mi vedea mama. Eram voinică, picioarele îmi erau zdravene, mă ştiam rezistentă la durere şi îndrăzneam să fac orice. Nu eram genul de

copil care se smiorcăie pentru orice fleac. Şi ştiam din totdeauna să mă lipsesc de multe.

Mai târziu, am fost adeseori întrebată, în primul rând de soţul meu:

— Dar cum de te-ai hotărât să pleci aşa, în necunoscut, în plin război, când abia dacă aveai opt ani? A fost o adevărată nebunie!

Am o singură explicaţie: viaţa mea nu putea continua fără această aventură. Nu ştiam nimic despre război, despre moarte. Deşi viziunea mea asupra lucrurilor era ireală, îmi era de ajuns ca punct de plecare. Nu eram nici copil, nici adult, ci o fiinţă aparte, crescută, în mod ciudat, cu ideile şi învăţăturile bunicului. Bătrânul nici nu ştia că le asimilasem, simplificându-le cât putusem de mult.

Trebuie să mă descurc, pentru ca nimeni să nu mă poată găsi; să dispar în pădure, să mă feresc de toate pericolele, să nu stau de vorbă cu nimeni, căci nu puteam avea încrede în cineva. Dar aveam încredere atât în soliditatea şi în forţa mea fizică, cât şi în busolă; eram convinsă ca, astfel, îmi voi găsi părinţii. Era o idee fixă care nu-mi dădea pace.

Aveam un scop de atins şi puteam s-o fac. Hotărârea fusese luată. Am început să mă gândesc, să-mi închipui, în mintea mea de copil, cum aş putea proceda: „Dacă plec acum, ea va fugi după mine sau va face cumva să mă prindă; deci, nu trebuie să fug în timpul zilei, ci seara, când toată lumea doarme. Dar, dacă plec, trebuie să-mi iau nişte merinde. Deci, mă voi organiza precum copiii pe care-i văd ducându-se la şcoală. Li se atârnă de gât o pâine, prin care a fost trecută o sfoară. Care va să zică, am nevoie de o pâine şi de un cuţit. Dar am nevoie să şi beau. Voi bea apă din râu. Îmi trebuie, totuşi, un săculeţ pentru provizii, pentru mere, de exemplu. Sau pentru turtă dulce. Încălţăminte solidă nu am, dar voi merge cu pantofii pe care îi am în picioare.”

Mi-au trebuit două zile să-mi fac rost de tot ce-mi trebuia.

Am pus ochii pe o traistă de-a cailor, atârnată pe coridor, nu prea mare, dar rezistentă. Ştiam unde pot găsi nişte

mere, pâine, sfoară şi un cuţit. Pe acesta îl voi alege dintre cele pe care Virago le pune la masă, când avem de tăiat carne. Fin şi ascuţit, cu lama zimţată.

Am ascuns busola într-o şosetă.

A fost ultima seară când am luat masa împreună cu ei. Mama, fiul, soţul. M-am străduit din răsputeri să-mi ascund emoţia care mă cuprinsese. Bunicul mă învăţase să mă prefac, îmi amintesc chiar că îl întrebasem dacă nu cumva, minţind, voi deveni rea, aşa cum era „ea“. Zâmbise. După părerea lui, aveam o „inimă bună“.

Am mâncat tot ce am putut. Aş fi înfulecat de două ori pe atât dacă Virago mi-ar fi dat voie; dar ea punea întotdeauna o porţie mai mică în farfuria mea decât în a celorlalţi. Mi-a spus să mă duc la culcare, ca de obicei, şi n-am vrut să risc câtuşi de puţin; am ascultat, fără să mai întârzii pe culoar ca să aud ce mai spune după plecarea mea. Gata, orice s-ar întâmpla, în noaptea asta voi fugi. Nu mă mai gândeam decât la mama. O iubeam la nebunie şi suferеam că n-o mai aveam lângă mine. Am tăcut, n-am mai plâns, dar, de când bunicul mi-a spus să nu mai vin la fermă, mă simţeam şi mai părăsită decât la început. Lipsa mamei era îngrozitor de dureroasă. Eram obsedată de ideea că numai eu o puteam găsi şi salva, deşi n-am avut niciodată clar în minte faptul că era în pericol.

Mama mea nu era moartă. Asta nu era posibil. Am ţinut-o morţiş, până în ziua în care soţul meu mi-a spus:

— Hai să ne gândim… Fă socoteala câţi ani ar trebui să aibă ea acum…

În noaptea plecării mele, mă simţeam puternică şi nu credeam că voi fi multă vreme pe drumuri. De altfel, de atunci, am pierdut complet noţiunea timpului. Cred că am rămas prizoniera unui moment din copilărie. Un moment pe care nu sunt în stare să-l precizez. Şi totuşi, am o memorie excelentă, în special cea vizuală. Mă văd, ca acum, coborând scara în şosete, cu pantofii în mână, foarte atentă să nu scârţâie vreo treaptă. Mă văd trăgând sertarul din bucătărie, luând cuţitul şi ezitând o clipă în faţa unor foarfeci, înainte de a constata că, de fapt, nu-mi vor fi de

folos. Le-am lăsat pe masă, deschise, ca o sfidare sau ca o ameninţare.

Traista, merele, doar două – câtă naivitate! – pâinea, pe care am găurit-o cu degetul pentru a petrece sfoara şi pentru a mi-o înnoda în jurul gâtului. Turta dulce, busola, şi pe-aici ţi-e drumul!

Primii paşi erau uşor de făcut; am alergat până la drumeagul către canal. Îmi era frică, dar nu de întuneric!

Abia aşteptam să trec peste pod, cât mai repede posibil, mai ales să mă îndepărtez de „ea“ şi de toţi oamenii „mari“ care mă părăsiseră. Eram obişnuită să alerg. O făceam adeseori, cărând coşul, ca să pot sta cât mai mult la fermă.

Toată lumea spunea că sunt mică, dar aveam nişte picioare foarte lungi. Ajunsă pe iarba de lângă pod, îmi mai era încă teamă că voi da cu nasul de cineva care mă va aduce înapoi. Acolo, în mod sigur, se aflau nemţii cei scârboşi. Din nefericire, noaptea era destul de luminoasă ca să mă pot orienta, dar puteam fi zărită.

Podul fusese parţial bombardat şi, după câţiva paşi, am căzut, vai, într-o gaură.

Nu puteam trece decât mergând în echilibru pe scheletul metalic rămas, dar, dedesubt, vedeam apa neagră strălucind sub razele lunii; mă temeam să nu cad în gol, să nu fac vreun pas greşit. Uitasem că, înainte de plecarea mea, Leopold amintise despre un bombardament şi de faptul că se dusese la faţa locului să constate dezastrul. Acest pod era singurul pe care-l cunoşteam; mi se părea imposibil să găsesc altul; nu puteam şti unde se află şi aş fi fost nevoită să merg prea mult de-a lungul canalului, riscând să fiu prinsă. Am hotărât să mă întorc înapoi şi să mă ascund, aşteptând să se crape de ziuă.

Am găsit un loc lângă canal, unde să mă retrag şi să încerc să dorm, dar n-am putut închide ochii. Ascultam toate zgomotele, ciuleam urechile la cel mai mic trosnet. Una este să nu te temi de întuneric şi alta, să petreci, pentru prima oară, o noapte sub cerul liber. În cele din urmă, deschizând bine ochii, am reuşit să-mi dau seama de originea zgomotelor. Şobolani. Era, mai degrabă,

încurajator; mă temeam mai mult de oameni decât de şobolani. Bunicul spunea mereu că sunt inteligenţi, pentru că ştiau să vină să fure grăunţele găinilor. Erau mulţi lângă canal, dar nu aveam de gând să le fac vreun rău, deci mă vor lăsa în pace. În orice caz, viziunea mea asupra lumii animale era deja una specială; mi-o creasem stând sub patul mamei mele şi o verificasem la fermă. Era o lume superioară celei umane, mult mai puternică. Totul era simplu cu animalele. Câinele voia să se joace, mă jucam şi eu; îmi arata colţii când dorea să stea liniştit; şi, ca semn că era mulţumit, mă lingea pe faţă. Se tăvălea cu labele în sus, iar eu îl imitam. Nu vedeam decât diferenţa fizică dintre şobolan şi pisică. Îmi era de ajuns să observ atitudinea unui şobolan care trecea la o oarecare distanţă de mine, pentru a înţelege că era în căutare de hrană şi că eu nu-l interesam câtuşi de puţin.

Singura problemă care mă frământa era gaura aceea. Mă temeam de trecerea peste apă şi această teamă îmi întârzia fuga. Nu ştiusem până atunci că mă înspăimântă căderea în gol. Săream de pe scara hambarului, mă dădeam huţa atârnată sus, de castan, dar podul ăsta enorm, cu patru stâlpi, atât de înalt deasupra canalului, era cu totul altceva. Îmi vorbeam ca să-mi fac curaj.

— Lasă că trec eu şi peste podul ăsta; trebuie să dorm ca să prind putere! Apoi, voi ajunge în pădurea Ardenilor şi, acolo, vom fi la adăpost, ne vom ascunde bine.

Pe acel „vom" îl foloseam fără să-mi dau seama, ca un mijloc de protecţie, şi asta, de când rămăsesem singură; parcă o aud pe mama spunând:

— Ne spălăm şi apoi facem asta… sau asta…

Mult mai târziu mi-am dat seama de acest lucru; n-am încetat să procedez astfel, ca şi când îi vorbeam unei persoane invizibile.

Cred că am adormit din când în când, dar m-am şi gândit mult la ceea ce aveam să fac după ce voi trece podul. Aici, ştiam unde mă aflu; dar, mai departe, urma lumea bunicului, cea a hărţilor şi a numelor de oraşe, pe care speram să le recunosc. Fie pentru că le repetasem cu el, fie

că o auzisem pe Marthe pomenindu-le, ea fiind de loc din Mons. Îmi amintea de Charleroi, Namur, Dinant, la sud de Bruxelles. Bunicul vorbea despre locuri unde, înainte de război, se mânca bine. Ştiam că acest canal ajungea până la Charleroi, dar eu doream să găsesc Ardenii, pădurea descrisă de bunicul, copacii cei mari, pârâurile, mistreţii, o lume fără oameni, plăcută mie. Trebuia să mă feresc, atât de adulţi, cât şi de copiii lor, să fug de orice ameninţare.

Trebuia să acţionez în etape şi, în mintea mea, trebuia să trec de prima, zorii zilei. De îndată ce am înţeles mai bine, mi-am făcut curaj. Am pornit, înaintând pe marginea acelei găuri larg căscate, încercând să nu-mi privesc picioarele. De fiecare dată când privirea mi se pierdea, apa cea neagră de sub mine mă rechema la ordin. Am înaintat pe scheletul de fier îndoit, ţinându-mă de resturile grilajului balustradei. Mă mişcăm greu, cu traista, prea lungă pentru mine, care mă lovea peste peste picioare. Nu mă puteam opri să-i fac un nod pentru a o scurta; a trebuit să aştept, până am ajuns pe malul celălalt. Cât de mândră eram de mine, când am ajuns! mă consideram o eroină, mă simţeam vitează, un soldăţel pe cinste, cum ar fi spus tatăl meu.

Continuam să cred că aventura mea nu va dura mult şi visam la gândul că mă voi reîntoarce împreună cu părinţii mei, care mă vor însoţi la ferma bunicului. „Vezi, aveam să-i spun, i-am găsit singură…“ Ar fi şi el mândru de mine.

Ajunsă pe mal, am început să înaintez la întâmplare, mai întâi de-a lungul drumului, apoi, intrând puţin prin pădure. Am dormit la poalele pinilor apoi, mi-am continuat, călătoria.

Drumurile erau destul de uşor de străbătut: drepte şi fără cotituri. Pe un astfel de drum, am ajuns la Overijse, primul sat pe care l-am întâlnit, la marginea pădurii. Cred că mergeam de două zile şi nu mă aflam departe de Bruxelles. Mâncasem aproape toată pâinea, dumicat cu dumicat, şi un măr întreg, îmi era foame şi speram să găsesc ceva mai consistent de mâncare. Îmi închipuiam că, aşa cum eram îmbrăcată, păream un băieţel. Purtam pantalonaşi cu talie elastică, pe care Marthe mi-l făcuse dintr-un fel de molton,

un pulover gri cu pete colorate, tricotat tot de ea, şi o vestă scurtă, cu buzunare. Înainte de a pleca, îmi pusesem o rochie peste pantaloni, dar o scosesem destul de repede, căci mă incomoda prea tare. Nu întâlnisem încă pe nimeni. La intrarea în sat, erau nişte oameni care treceau fără să-mi dea vreo atenţie; dar eu m-am îndepărtat, luând-o spre câmp, în căutarea unei ferme. Acolo, găseşti oricând de mâncare. Poate că voi găsi şi încălţări, căci ale mele mă băteau deja, deşi purtam şosete. Mergeam încă destul de bine, dar ştiam că, încălţată astfel, nu voi ajunge prea departe.

M-am aşezat pe pământ, pe un drum croit de-a lungul apei, nu departe de o fermă; am pândit plecările şi întoarcerile la câmp. După multă vreme, am zărit o femeie în faţa fermei; cred că m-a văzut; atunci, m-am apropiat, cu grijă. N-avea cum să mă recunoască, nu eram de prin partea locului şi eram îmbrăcată băieţeşte. Dacă voi simţi vreun pericol, o voi şterge repede. Dacă nu, îi voi cere nişte pâine.

— Ce-i cu tine, fetiţo?

Mi-am luat picioarele la spinare. Nu mă luase drept un băiat.

În aceeaşi zi, am mai făcut o tentativă; încă îmi era foame şi îmi economiseam ultimele bucăţi de pâine uscată, pe care le mestecam încet, amestecându-le cu salivă. De data asta, la fermă nu era nimeni. Pentru moment. Am găsit o uşă în spatele casei şi am furat o bucată de brânză şi ceva care părea a fi o ciozvârtă de carne. Cred că era jambon uscat. În anii aceia, credeam că tot ce nu este legumă se poate numi carne.

La ieşire, un căţeluş alb a pus ochii pe mine şi m-a urmărit puţin; am bănuit că simţise mirosul celor furate. Când am ajuns destul de departe, m-am oprit să împart, cât de cât, cu el. M-a mai urmărit puţin, lăsând satul în urmă, apoi s-a oprit şi s-a aşezat pe coadă, ca şi când n-ar fi vrut să meargă mai departe. L-am chemat. Mi-ar fi plăcut să-l iau cu mine în călătorie. Dar el a preferat să se ducă acasă.

Nu mai ştiu unde am reuşit să-mi găsesc altă

încălţăminte, un fel de galoşi mult mai mari decât piciorul meu, pe care nu i-am putut purta multă vreme. Când am ajuns aproape de Dinant, nu-i mai aveam. Bunicul cunoştea bine acest oraş; îmi spusese că, pe malurile Meusei, puteai vedea stânci mari. Ştiam că, după ce voi trece de Dinant, voi ajunge în Ardeni. Cred ca acolo am început să-mi spun că am greşit drumul, coborând prea mult spre sud; ar fi trebuit să mă reorientez, pornind spre est.

Am pornit-o pe malul râului, dar acesta nu părea să curgă spre est şi, cum nu eram tocmai prezentabilă din punct de vedere fizic, nu voiam să trezesc bănuieli, întâlnindu-mă cu oamenii. Şi totuşi, am fost nevoită să traversez într-un fel sau altul, oraşul. Îmi era prea foame şi nu ştiam ce să fac. Abia când am văzut lumea adunată pe treptele unei biserici, mi-a venit o idee salvatoare. Când credincioşii ieşeau din biserică, câţiva oameni necăjiţi întindeau mâna, cerşind. Nu mai văzusem niciodată cerşetori, dar mi-am dat seama ce fac. Era vai de capul lor; am văzut şi o femeie cu un copilaş în braţe.

Venind mai aproape, am observat că li se dădeau bani, monede, care pentru mine nu aveau nici o valoare, mai ales pentru stomacul meu. Nu mă simţeam în stare să intru într-o prăvălie şi să cer ceva de mâncare în schimbul unor monede. Trecătorii nu păreau să mă găsească ciudată, dar mă aflam încă în Belgia şi mă temeam să nu fiu prinsă şi dusă înapoi, la Virago.

M-am aşezat şi eu pe trepte, nu prea aproape de ceilalţi şi, asemenea lor, am întins mâna. La un moment dat, m-a zărit şi pe mine o doamnă. Tocmai se pregătea să-mi dea un ban, când, ducându-mi mâna la gură, i-am făcut semn că vreau ceva de mâncare, nu bani.

A înţeles. A traversat piaţa, s-a dus la brutărie şi mi-a adus o prăjitură făcută cu unt. Am mâncat-o imediat, în faţa ei. Nu ştiu dacă era, într-adevăr, cu unt, având în vedere foametea care domnea pretutindeni, dar era delicioasă.

— Îţi este foame, nu glumă; este bun?

Nu i-am răspuns. Hotărâsem să nu vorbesc. Femeii i se făcuse milă de mine, dar nu s-a îngrijorat prea mult văzând

un copil de vârsta mea cerşind. Am înţeles imediat că oamenilor nu le pasă prea mult de nenorocirile celorlalţi, nici măcar de cele ale copiilor. Nu trăiam nişte vremuri în care copilul era rege. De altfel, ar fi fost de ajuns să încerce să mă ia de mână pentru a mă duce undeva, că aş fi fugit de mi-ar fi sfârâit călcâiele. Mulţumită de actul său de binefacere, femeia a plecat, după ce mi-am dus la gură ultima îmbucătură.

Am mai rămas puţin, privind un bărbat care stătea într-un cărucior de lemn. Nu mai avea picioare şi îşi conducea singur căruciorul, folosindu-şi mâinile. Oamenii păreau să-i dea mai mult decât celorlalţi; curioasă, l-am urmărit până când cerşetorii s-au risipit. S-a oprit pe o stradă foarte îngustă, s-a ridicat şi a intrat într-o casă care părea să fie a lui. Găsise un mod de a stârni mila semenilor săi. M-am întrebat, continuându-mi drumul, ce-aş putea face să inspir mai multă milă. Un braţ pansat ar fi trebuit să fie de ajuns. Am plănuit s-o fac cu prima ocazie. Îmi puteam face unul dintr-o bucată de rochie pe care o aveam, sfâşiată, în traistă. Folosisem deja o fâşie, pentru a-mi proteja picioarele, dar nu avusese efectul scontat. Pielea încălţămintei se întărise, îmi freca partea de deasupra a labei piciorului şi mă tăia. Mai întâi, le scosesem limba din piele, căci mă rodea; dar, aşa ciuntite, îmi scăpau din picioare şi, în spatele călcâiului, aveam nişte băşici enorme.

Mergeam greu, dar mergeam! Mă durea, dar nu mă opream. Dacă părinţii mei ştiuseră să evite arestarea mea, alături de ei, n-aveam de ce să mă plâng de nişte băşici, plecând în căutarea lor. Trebuia, cu orice chip, să pun un picior înaintea celuilalt. Să fiu dură cu mine însămi. În fond, mă pedepseam pentru o greşeală pe care n-o făcusem. Mă credeam vinovată de dispariţia lor. Ieşisem în balcon, deci era vina mea…

Desigur, nu aveam nici o vină, dar asta se întâmplă când eşti copil: nenorocirea e însoţită de vinovăţie. Iată de ce am devenit ceea ce sunt astăzi, o fiinţă aspră cu sine însăşi. Mergând fără preget, refuzând suferinţa, comandând propriei conştiinţe să nu simt nimic, dorind să continui până

la hipnoză, până când durerea dispare cu adevărat, prin voinţă.

Ieşind din oraş, am ajuns pe o stradă în pantă, străjuită de case; am zărit o bicicletă, sprijinită de un zid. Am luat-o şi am plecat cu ea, dar nu pentru multă vreme. Era mică şi făceam eforturi prea mari pentru o distanţă prea nesemnificativă. Mă obosea. Când am ajuns la pădure, am abandonat-o.

Şi am continuat să merg, în siguranţă, în ciuda băşicilor şi a pielii tăioase, prin frig sau ploaie. Suportam orice. Când mă simţeam ruptă de oboseală, mă opream în cel mai mic refugiu. De cele mai multe ori, dormeam la marginea drumului, mai ales când existau şi copaci. Mi s-a întâmplat să dorm sprijinită de clădirile fermelor, însă mai rar. Căutam jgheaburile instalate afară, pentru hrana vitelor; mă puteam strecura înăuntru, fără să fiu văzută, şi dormeam la căldură. Îmi plăceau şi scorburile. Îmi amintesc de un copac imens, atât de scorburos şi murdar, încât mi-am închipuit că, înaintea mea, fusese locuit de un animal de mari dimensiuni. Eu eram mică, aşa că aveam loc să mă fac ghem în scobitură. Am petrecut ceva vreme în acel culcuş.

Adormeam destul de repede, pentru că eram obosită şi nu aveam încă rezistenţa pe care am căpătat-o mai târziu. Adeseori îmi auzeam maţele ghiorăind şi mă trezeam. Îmi înghiţeam saliva; încercam, astfel, să înlocuiesc mâncarea; câteodată, mestecam ace de pin sau frunze, crezând că astfel voi avea burta plină.

Am reuşit să pătrund în câte o fermă, aprovizionându-mă cu slănină şi ouă, deşi nu-mi plăcea decât gălbenuşul lor. Dar nu mai era cazul să fac mofturi. Îmi puteam potoli stomacul cu orice. Dacă găseam pâine, era bine; dacă era şi unt, era o adevărată sărbătoare; o bucată de slănină, un ospăţ.

Am furat din bucătării feţe de masă cerate. Văzusem una la ferma bunicului; după fiecare masă, Marthe o ştergea cu o cârpă; se usca foarte repede. Puteam s-o folosesc pe timp ploios şi pe frig. Pe o parte era impermeabilă, iar pe

cealaltă, părea făcută din molton. Pe culoare şi în bucătării, nu găseam haine pe măsura mea. Toate erau prea mari şi nu aveam curaj să intru în alte încăperi ale casei. În general, măsurăm în gând timpul în care locuitorii ieşeau în grădină şi intrau, din nou, în casă. Mai întotdeauna exista o uşă spre grădină. Pe acolo îmi era cel mai uşor să intru. Pândeam cu răbdare şi, de îndată ce persoana ieşea, mă repezeam pe aceeaşi uşă, lăsată deschisă, furam tot ce găseam, calculând timpul în gând, luându-mi o bună marjă de salvare. Dacă număram de cinci ori zece, îmi permiteam să rămân înăuntru de trei ori zece; apoi fugeam, fără să pretind mai mult.

Prima dată când am folosit o faţă de masă cerată, am făcut greşeala să decupez, pentru cap, o gaură prea largă; când ploua, apa intra şi mă uda până la piele. Am găsit alta şi am procedat în alt mod: o gaura mică, prin care îmi treceam capul cu greu, strânsă bine la gât.

Cu fiecare zi, mi-am perfecţionat tehnica de a jefui. Era foarte simplă, pe măsura înfometării mele. Dacă eram sigură că pot pătrunde într-o fermă, reperam mai întâi bucătăria, unde găseam întotdeauna ceva lăsat la vedere şi, mai ales, o cămară. Marthe avea şi ea una, căci, pe atunci, toată lumea o folosea pentru a-şi feri alimentele de muşte. Iar furatul era o treabă foarte uşoară; nu aveam decât să deschid uşiţa cu grilaj şi să iau ce găseam. Brânză, mezeluri. Uneori, mergeam până acolo încât ridicam capacul vreunei oale, băgăm mâna, îmi umpleam gura şi o luam la fugă.

În Belgia era destul de uşor să mănânci şi n-am suferit prea mult de foame. Desigur, se întâmpla ca, zile la rând, să n-am nimic de mâncare. În drumul meu, însă, a trebuit să înghit lucruri pe care nici un om care n-a crăpat de foame nu le-ar fi mâncat: viermi, iarbă, frunze, fructe care mi-au făcut rău. Măcar am învăţat că trebuie să le ocolesc.

Uneori, seara, zăream în depărtare lumini, în zonele locuite. Îi invidiam pe oamenii care stăteau la căldură, dar mă temeam prea mult de ei ca să mă pot apropia. Îmi era greu să-mi imaginez că stau la masă şi că mănâncă. Mă

simţeam cea mai prăpădită din lume şi îmi lăsa gura apă. Să mănânc! Cel mai greu îmi era să nu mănânc; era mai greu decât să stau în frig sau în ploaie, mai greu de suportat decât băşicile de la picioare. Dar mă consolam repede.

— Nu-mi pot pierde timpul; o să urc până acolo, o să dorm dincolo, n-o să-mi pierd timpul… trebuie să merg; vreau s-o regăsesc pe mama!

Şi era, într-adevăr, cel mai important lucru. Aveam tot timpul în minte chipul ei, alături de cel al tatei. Mă gândeam mai puţin la el, pentru un motiv simplu: era cu ea. Eu nu eram. Eu eram cea nefericită, nu el.

Şi nefericirea îmi dădea putere să merg înainte, aproape împotriva voinţei mele. N-aveam de ales, trebuia să merg, să merg înainte… şi să nu mă prăbuşesc, plângând.

În ciuda vârstei pe care o aveam, nu mi-am pierdut cumpătul în momente grele. Nu plângeam pentru griji materiale, nici măcar pentru o suferinţă fizică. Ştiam că, dacă nu merg mai departe, pot dormi ca să uit. Doar moartea unui animal mă putea face să plâng.

Când mă dureau picioarele, vorbeam cu ele. Le spuneam:

— Mă doare de crăp, dar nici tu, nici tu nu mă veţi lăsa să crăp. Trebuie să mergem înainte. Trebuie să faceţi măcar un pas, pentru că mama mă aşteaptă; tu vei face un pas, iar tu îl vei face pe următorul… şi încă unul, încă unul…

Transformam suferinţa şi epuizarea în felul meu, aproape ca într-un joc. Poate că, din când în când, am făcut febră, poate că am delirat sau nu, căci am folosit acest, joc“ împotriva a tot ce mă făcea să sufăr şi ameninţa să stopeze căutarea disperată a mamei mele.

După mulţi ani, atunci când aveam glezna luxată, îi vorbeam şi ei, la fel ca în copilărie:

— Te doare! Da, te doare, dar vei face pentru mine un efort şi vom merge mai departe…

De curând, am avut dureri de şold, de parcă se frângea, fără ca eu să vreau; medicul mă întrebă:

— Vă doare?

— Da.

— Cum va doare?

— Mă doare, dar nu pot spune cât de tare; nu ştiu să apreciez durerea.

Una dintre prietenele mele îmi spune adeseori: „dacă te duci la doctor, trebuie să i te plângi cu adevărat! dacă nu, nu-ţi va prescrie decât aspirină, pentru o fractură de şold!“

Căci sentimentul de durere variază în funcţie de persoană; nu se datorează obiectului însuşi, ci unei estimări a intensităţii durerii, pe care fiecare dintre noi are o putere mai mare sau mai mică s-o elimine. Încă de la o vârstă fragedă, simţeam acest refuz de a ceda în faţa durerii. Nu voiam s-o las să mă doboare şi să dea ordine minţii mele; era instinctiv. Dacă îmi făceam un cucui, nu eu eram cea care se îngrijora, ci mama. Dacă îmi juleam genunchiul, nu-i dădeam nici o atenţie. Acum ştiu că fiecare persoană are propria sensibilitate la suferinţă. Iar a mea este în partea de jos a scării de valori. Nu durerea comanda, ci eu. Picioarele mi se umflau, pulpele mă dureau, dar erau gata să mă ducă mai departe. Aveau datoria să meargă.

Nu aveau dreptul să mă împiedice să-mi regăsesc mama. Ea mă va răsfăţa, mă va îngriji; trebuia s-o găsesc; doar ea mă putea înţelege şi putea face ceva, doar în ea aveam încredere; era singura pe care o visam când dormeam pe sub copaci.

În Ardeni, am nimerit din întâmplare peste o căsuţă de lemn, probabil un refugiu al unui pădurar sau vânător, o binecuvântare. Dacă n-aveam în jurul meu decât copaci, îi alegeam cu grijă, pentru a mă adăposti. Preferaţii mei erau pinii; aveau ramuri foarte mari şi joase; te simţeai bine sub ele şi, când ploua, lucru obişnuit în Belgia, eram perfect protejată.

Descoperisem cât de important este să observi. Să observi ce fac oamenii, pentru a profita, la nevoie, de cele aflate. Dacă cineva îşi lăsa pantofii în faţa uşii de la intrare, dacă bărbatul şi soţia sa mergeau împreună, felul în care erau îmbrăcaţi, păreau să se ducă departe sau pentru multă vreme, sau numai pentru a-şi săpa cartofii, dacă-i

aveau… Era uşor să scormoneşti pământul pentru a scoate trei cartofi, dar era mai riscant să iei ouăle din cuibar, căci găinile începeau să cotcodăcească. Dar eu ştiam s-o fac.

Nu era mare lucru să şterpeleşti nişte galoşi, dar, grei cum erau, abia îi trăgeam după mine. Îi umpleam cu hârtie, ca să nu-i pierd, şi am constatat că picioarele pline de răni îmi erau negre de cerneală tipografică; mai rău, fâşii de ziar mi se lipeau de răni. M-am spălat, cum am putut, în apa unui pârâu, lipsindu-mă apoi de acea hârtie pe care o păstrasem cu sfinţenie.

Jegul îmi ţinea de cald. Nu-l băgam în seamă. La început, când eram cu părinţii mei, n-aveam apă la robinet decât din când în când. Nimeni nu ţinea foarte mult la curăţenie. Îmi amintesc că mama mă spăla pe cap într-un lighean. Altfel, ne spălam la robinet, cum se spală pisica. Odată, m-am îmbăiat la fermă, într-un hârdău mare. Eram în bucătărie şi Marthe îl umpluse cu apă încălzită în ceainice puse pe foc. Era distractiv.

În cursa mea către est, apa nu-mi trebuia decât pentru băut, şi găseam întotdeauna, pe undeva, un pârâu, un fir de apă, pentru a-mi potoli setea.

Uneori, îmi mâncam prada cu prea multă lăcomie şi stomacul mi se întorcea pe dos. Vomitam şi era îngrozitor de frustrant, ca şi când m-aş fi străduit în zadar să fac rost de mâncare. Singurul avantaj era că, din cauza durerii de stomac, nu mai simţeam foamea, ceea ce mă scutea de căutări pentru ziua respectivă. Dar foamea se face simţită repede.

Puterea de a supravieţui, zi de zi, de a fi în libertate, stăpână pe viaţa mea, mă făcea să mă respect pe mine însămi. Şi-i consideram pe adulţi nişte imbecili.

— Eşti mai puternică decât ei. Au nevoie de o casă, nu ştiu să facă ceea ce tu ştii să faci… nu sunt curajoşi, se tem de frigul nopţii. Tu, însă, nu.

Mai trăiam încă alături de şerpii-cu-ochelari, de armata mea de animale; le vorbeam trupelor mele, le vorbeam copacilor, aşa cum le vorbeam picioarelor, mâinilor, braţelor. Le spuneam că totul va fi bine, că eram de

neînvins.

Astfel, îmi fixam în minte totul, aşa cum aş fi dorit să fie. La sfârşitul fiecărei zile, mă felicitam:

— Bravo… eşti un soldăţel viteaz; ai mai câştigat o zi. Dar mâine, va mai fi una. Ne e frig, dar nu trebuie să ne gândim că e frig. Dacă ne gândim, ni se face frig. Dacă nu băgăm frigul în seamă, totul va fi foarte bine.

Îmi improvizam un culcuş, mă făceam ghem ca o pisică, îmi frecţionam membrele şi oboseala desăvârşea totul: adormeam, frântă de oboseală, cu picioarele înfăşurate în pânza mea cerată sau într-un şal furat de pe undeva. Într-o scorbură, într-un şanţ, sau pe un strat gros de ace de pin. Găseam întotdeauna un mijloc pentru a mă convinge pe mine însămi că acela era cel mai bun adăpost pentru ziua respectivă, şi că mai câştigasem o zi.

Pentru mine, singurătatea nu exista. Fusesem dintotdeauna o singuratică. Nu făceam decât să îndeplinesc o misiune.

5.
Foametea

Îmi făcusem un obicei: să număr, ca să treacă vremea mai repede. Prima mea amintire legată de acest fapt mă duce la un moment neobişnuit. Mă aflu într-un fel de pivniţă, împreună cu părinţii mei; singura fereastră este, de fapt, o aerisire care se află la nivelul trotuarului, astfel încât văd picioarele trecătorilor. Număr picioarele oamenilor din stradă.

Unde mă aflam? Nu mai ştiu. Desigur, în locuinţa de dinaintea celei din care au fost luaţi şi arestaţi.

A doua amintire este acel moment îngrozitor când îl aşteptam pe tata pe treptele din faţa şcolii. Şi atunci număram. Cred că cineva îmi spusese: „dacă aştepţi ceva, numără, şi totul se va rezolva”. Eram un copil nerăbdător, rebel; când voiam ceva, nu puteam aştepta şi mă grăbeam, cu încăpăţânare. Nu-mi pot aminti de ceva anume; am o memorie excelentă, dar, în primii ani de viaţă, memoria şi amintirile nu coincid întotdeauna.

În drumul meu, în păduri sau pe câmpii, număram paşii, copacii, stelele; îmi vorbeam mie însămi, în cifre. Şi asta mă ajuta să merg cât mai mult. Încă zece copaci şi te opreşti. Încă atâţia paşi, apoi te odihneşti. Ajungeam pe o înălţime, sperând că de acolo voi zări un sat, dar nu vedeam nimic: o vale minunată, un râu, dar nimic altceva. Şi atunci îmi spuneam:

— Acum, ce mai fac? Dacă vrei să mănânci, trebuie să mergi mai departe. Bun… merg până la râu. Acolo, voi bea puţină apă şi voi lua o hotărâre.

Şi, tot mergând aşa, nu mă opream decât la căderea serii, având grijă să găsesc un adăpost, până mai este un pic de lumină.

Adeseori, am fost întrebată cum am făcut să-mi pot continua călătoria. Mai întâi, trebuie să mergi, ca să poţi găsi ceva de mâncare. Şi apoi, nu te opreşti şi speri că acolo, în spatele copacilor, după un dâmb, vor apărea un

sat, nişte oameni sau o pancartă care te va ajuta să găseşti o pistă. Şi, precum în povestea mea, mergi pentru că nu mai poţi da înapoi, pentru că n-ai lăsat nimic în urmă care să te cheme înapoi.

Seara, stăteam pe jos, înainte să adorm, mă gândeam la ziua care se sfârşea şi-mi spuneam: „Ei sunt undeva, în est; dacă mă opresc, înseamnă că-i trădez. Trebuie să mai merg şi mâine".

Dacă întâmpinam vreo dificultate, îmi vorbeam folosind cuvântul „noi".

— Ne-am pierdut puţin şi nu mergem cum trebuie.

Găsisem nişte saboţi enormi, mult prea mari pentru mine, dar mă încăpăţânasem să-i încalţ peste încălţările mele. Nu reuşeam s-o fac. Degeaba le încurajasem, picioarele mi se mişcau de parcă erau turnate în plumb. A trebuit să renunţ la saboţi. M-am odihnit puţin pe malul unui râu, am privit nişte cascade, am întâlnit nişte pui de mistreţ, care se zbenguiau ca nişte iepuri. Aş fi rămas mai multă vreme prin acele locuri. Dar am plecat din nou, mânată de foame. Pădurea se rărea şi, din când în când, ajungeam la câmpie. Număram casele ce se zăreau în depărtare, cu acelaşi gând de a găsi provizii şi nişte pantofi. Am găsit ceva de mâncare – o bucată de carne crudă, un adevărat deliciu. Mâncasem odată aşa ceva, la Marthe; nu ştiu ce carne era şi, de fapt, nu mă interesa; mi-a plăcut să muşc din ea şi să sfâşii acea bucăţică roşie. Am regăsit aceeaşi senzaţie de plăcere muşcând din carnea furată. Uneori, mă surprindeam regăsind, în închipuirea mea, savoarea alimentelor pe care le gustasem.

Nu-mi plăcea deloc albastrul de metil! Mama mă badijonase în gât şi îmi amintesc cât era de rău. Untura de peşte era bună. Mama îmi tot repeta că-mi dă putere.

Carnea era felul de mâncare cel mai gustos. La fel ca zahărul. Mai găseam carne, din când în când, prin bucătăriile fermelor – slănină, untură sau carne uscată – dar zahăr, mai rar. De la prăjitura primită de pomană, nu mai găsisem alta nicăieri; că doar nu creştea pe câmp odată cu cartofii. De altfel, ogoarele începeau să îngheţe. Era din ce

în ce mai greu să dezgropi ceva.

O vreme, am mers pe lângă o cale ferată, crezând că se îndreaptă în direcţia dorită de mine.

În pădurea pe care o ştiam pe harta bunicului, îmi era imposibil să merg în linie dreaptă; întâlneam dealuri abrupte şi râuri pe care trebuia să le traversez.

Când se crăpa de ziuă, îmi răsuceam busola spre lumină, reperam estul şi porneam. Uneori, acul se bloca şi trebuia să scutur busola, având îndoieli, pentru o clipă, de buna ei funcţionare. Dar îşi revenea imediat. M-am temut adeseori că am pierdut-o şi mă treceau toţi fiorii. O credeam în buzunar sau în traistă, dar ia-o de unde nu-i! În cele din urmă, o găseam într-o cută, ascunsă după vreo bucată de pâine, era de negăsit, atât era de mică! Când treceam prin râuri, o ţineam în gură.

Venise frigul, şi îngheţul din zori mă obliga să găsesc adăposturi mai calde, pe lângă ferme, prin stogurile de fân sau prin grajduri. Boturile aburinde ale vitelor erau la fel de reconfortante ca o baie caldă. Dar eu preferam cocina porcilor, care mai lăsau puţină mâncare în jgheabul lor cu lături. Odată cu frigul, pericolul devenea mai mare. Hambarele puteau deveni capcane, dacă dormeam mai mult. De câte ori îmi găseam câte unul ca adăpost, obişnuiam să desprind o scândură, pentru a fi sigură că, orice s-ar întâmpla, voi avea pe unde să fug. Dormeam într-o iesle plină cu paie, stând la pândă, la căldură.

Am riscat chiar să trec printr-un sat mare, fără ca locuitorii să-mi dea vreo atenţie. Eram murdară, dar încă nu în zdrenţe, cu un şal peste vesta umedă, şal pe care, de câtăva vreme, îl târam după mine. Purtam pe cap trasă peste urechi, o căciuliţă albastră, tricotată de Marthe. O cerşetoare care nu cerşea şi de care nu-i păsa nimănui. Mergeam cu fruntea sus, hotărâtă, cu o destinaţie precisă, dar gata s-o iau la sănătoasa, dacă cineva mi-ar fi vorbit. Eram sigură că aş fi putut fugi mai iute decât oricare urmăritor. În satul acela, am găsit o pereche de cizme, lăsate la intrarea unei case. Foarte mari şi acelea, dar, cu şosete şi cu fâşii de stofă, picioarele îmi rămâneau, multă

vreme, uscate.

În continuare, n-am mai întâlnit multe ferme sau case. Nu mai ştiu de unde am furat nişte peşte uscat, unde am văzut jucându-se nişte vidre, unde am descoperit o rădăcină de soc, acră, şi nişte castane minuscule, nişte mere pădureţe sau unde am mestecat nuferi. Cu trecerea anilor, imaginile au rămas clare, înregistrate într-un colţ al minţii, dar nu-mi mai amintesc ordinea lor. Am încercat, fără succes, să pescuiesc într-un lac. Am văzut un iepure prins într-o capcană, pe care l-am eliberat şi care m-a zgâriat, ca turbat. N-avea cum să ştie că nu eu eram omul care-i pricinuise nenorocirea. Alţii n-au avut norocul său; i-am descoperit deja morţi. Şi nu eram atât de înfometată, încât să mă hrănesc cu cadavre. Treceam mai departe.

Îmi mai amintesc şi acum şoricelul cu blăniţă mătăsoasă, găsit într-o bortă; era un puiuţ abandonat. Scăpase, desigur, dintr-un masacru în care părinţii lui fuseseră atacaţi de o pasare de pradă. I-am adus grăunţe găsite prin tufişuri, i-am dat să bea, cu picătura, folosindu-mi degetele. Apoi i-am dat drumul, sfătuindu-l îndelung. Trebuia să facă la fel ca mine, să meargă singur, ca un soldăţel; n-avea de ales.

Mai eram încă în Belgia, dar nu pentru multă vreme. N-aş putea să spun câte zile am cutreierat prin ţara mea. Dar nu cred că atât de mult, chiar dacă ţinem seama de faptul că am rătăcit drumul, pornind spre sud. Plecasem toamna şi, acum, începea iarna. Într-o zi, mi-a tăiat drumul un fluviu imens, lat şi învolburat. Era Rinul.

Mult mai târziu, am încercat să reconstitui această primă parte a parcursului, pe o hartă a Belgiei. Drumurile pe care le văzusem atunci pe panouri îmi erau destul de familiare ca să fiu aproape sigură de itinerariul meu. De la podul peste canal, distrus de bombe, am trecut prin Watermael-Boitsfort, apoi prin Overijse, Gembloux, Jemeppe, Bois-de-Villers. Acolo, am trecut peste Meuse, apoi am zărit Yvoir şi am traversat o parte din Dinant. Apoi, am mers pe lângă o cale ferată, până aproape de Marche-en-Famenne, şi am ajuns în Ardenii belgieni, unde am dat peste Ourthe,

frumosul râu la care m-am oprit pentru o vreme.

Am păstrat o amintire legata de Ourthe, despre cascade feerice de la care am băut apa apoi am ajuns la Malmedy. Nu-mi mai amintesc ce-am făcut acolo, dar, în loc s-o iau spre est, m-am trezit la Montjoie. A trebuit să traversez Moselle, în apropiere de Coblence, şi să ajung la acel şarpe imens, Rinul. Nu mai văzusem până atunci o apă atât de lată.

Chiar privit de departe, Rinul era mai degrabă negru şi foarte impresionant. Ştiam că mă aflu în Germania. Ascunsă într-un desiş, auzisem voci de bărbaţi care vorbeau aceeaşi limbă ca a tatălui meu, atunci când nu voia să înţeleg ce-i spune mamei. Dar pe unde şi când intrasem în ţara inamică? Mister. În mod sigur, de câteva zile. Graniţele existau pe hartă, nu sub picioarele mele, iar drumurile pe care am mers nu duceau direct la barierele oficiale. Pentru animale, nu există graniţe.

În mod ciudat de acum trăiam impresia că sunt aproape de tatăl meu. Totodată, aveam un sentiment de pericol de alt gen. Nemţii. Ajunsesem în est, acest punct mitic pe care îl asociam, în mintea mea, cu părinţii plecaţi pe aici, pe undeva. Nu mai ştiam ce am de făcut, în afară de faptul că trebuie să-mi urmez peregrinările. Dar, până atunci, trebuia să găsesc un pod şi să aştept noaptea.

Am mers de-a lungul fluviului, dar la distanţă, observându-l cu atenţie. Nu mă aşteptasem să întâlnesc o apă atât de mare. Îmi aminteam doar de un fir albastru, pe o hartă. Bunicul îmi vorbise despre Rin, dar într-un mod destul de simplist, urmărindu-l cu degetul pe hartă, aşa cum făcea şi pentru râuri, însoţindu-şi gestul de un comentariu: „Un capăt în Olanda, un capăt în Franţa, şi restul, la nemţi; acum, vor să ia tot…“

Acea descriere nu m-a dus cu gândul la un monstru învolburat. Primul pod pe care l-am zărit mi s-a părut prea frecventat; cred că, dincolo de ceaţă, se afla un oraş. Un oraş german, prin care nu trebuia, desigur, să mă plimb. Nu mai eram la Schaarbeek, în mahalaua din nordul oraşului Bruxelles; nu mai era canalul către Charleroi.

M-am aşezat pe pământ, dezorientată în faţa acestui gigant negru, dintr-o lume nouă. Odată ajunsă la capătul călătoriei mele, am crezut că va fi de ajuns să întreb pe cineva unde îmi sunt părinţii? Acum, ce-i de făcut? Să găsesc un alt pod şi să trec dincolo.

Am mers mult până l-am găsit pe al doilea, mult mai îngust şi care mi se părea mai puţin folosit. Dar, din prudenţă, mi-am petrecut noaptea prin hăţişuri, cu genunchii la gură, speriată. Îmi era frig, dar nu din cauza ceţii, ci a prezenţei duşmanului. Îmi închipuiam că văd pretutindeni uniforme verzui. Nemţii din poveştile bunicului. Cârligele de rufe ale tatălui meu, când îşi forma mica armată duşmană, faţă în faţă cu a mea, pentru a mă învaţă „strategia militară”. Acest cuvânt complicat pentru vârsta mea însemna ceva foarte simplu: să câştigi dejucând mişcările de încercuire ale adversarului. Aveam fiecare câte patru regimente şi batalioane de trei sau patru cârlige de rufe… Din jocurile precedente, reţinusem faptul că trebuia să execuţi o pătrundere sau să te pui în gardă, ocolindu-l pe duşman, cu viclenie, în grupuri mici. N-am câştigat decât o singură data; îmi adunasem trupele şi-l atacasem pe duşman de-a dreptul, cu toate batalioanele desfăşurate. Tata râsese cu poftă:

— Este o tactică greşită… Nu respecţi legile războiului.

— Atunci, să le schimbam.

Acum, nu mai puteam să nu respect legile războiului. Tatăl meu fugise din Germania împreună cu mama mea şi trebuiseră să mă pună la adăpost, pentru că eram evrei. Bunicul spusese că nu mai trebuia să vin la fermă, pentru că „nemţii erau pe aproape”. Într-o zi, strigasem în tramvai „neamţ scârbos“, şi Marthe mă certase, pentru că, din cauza mea, toţi cei de faţă erau în pericol… Tatăl meu declarase că nu va purta niciodată steaua evreiască, chiar dacă era obligat; îi scăpa chiar o înjurătură, iar mama îi făcea semn: „Sst! Nu în faţa copilei!“

Şi au fost arestaţi amândoi. Pentru că nu purtau steaua? Nici eu n-o aveam; şi ce însemna steaua asta pe care trebuia s-o porţi sau să n-o porţi? Nu-i înţelesesem încă

simbolul, din moment ce n-o mai văzusem decât pe sfeşnicul mamei mele. Bunicul nu-mi vorbise despre asta; deci, nu era ameninţat de această stea. Nemţii aveau ceva cu mine, desigur.

Totul se amesteca în capul meu de fetiţă. Ştiam atât de puţine despre acest război, eram atât de pierdută! Dacă adulţii mi-ar fi explicat clar ce se petrecea, în loc să-mi spună, precum Virago: „Despre asta nu se vorbeşte!”. Dacă acea femeie îmbrăcată în negru mi-ar fi povestit cum şi de ce a venit să mă ia! Dacă bunicul şi Marthe m-ar fi făcut să înţeleg de ce sunt nefericită, în loc să-mi dăruiască o fericire provizorie… şi să mă înveţe unde se află estul… Oricum, aş fi fugit de acolo; sunt sigură de asta, dar poate că nu m-aş fi dus atât de departe. Deşi…

Disperată cum eram, în faţa acestui fluviu mare n-am mai gândit astfel. Din harababura pe care o aveam în minte, n-am reţinut decât o regulă: o fetiţă evreică nu trebuia să se apropie niciodată de un german. Dar acum eram acolo, printre ei. Oare unde pot găsi o ţară fără nemţi? Unde era oraşul cu evrei „arestaţi”, oraşul în care trăiau părinţii mei? Bunicul nu-mi spusese destule despre Germania, ci doar atât cât să mă pot orienta. Pe hartă, ţara era mare, avea multe oraşe. Chiar dacă m-aş strecura pe străzile unuia dintre ele, şi chiar dacă germanii n-ar şti ca sunt evreică, n-aş putea vorbi cu nimeni! Nu reţinusem decât vreo patru cuvinte în limba germană… cel mai important fiind *kartoffel,* „cartof”.

Altă regulă de care trebuia să ţin seama: să rămân invizibilă şi mută, evitând adversarul.

Totul se amesteca în mintea mea, frânturi de cunoştinţe, fraze rostite de bunicul sau de tatăl meu. Pentru moment, nu-mi puteam face nici un plan, aşa cum o făcusem până atunci: să ajung până la dealul sau la copacul din depărtare şi, a doua zi, s-o iau de la capăt.

Adevărul ieşea la iveală: să fiu nevăzută şi fără grai, înconjurată de nemţi, însemna să nu-mi pot găsi părinţii. Şi asta nu-mi plăcea. Prin urmare, trebuia să merg mai departe, pentru că nu aveam de ales. Într-o bună zi, voi

primi un semn care să mă conducă la ei. Dar trebuia să mă feresc de oraşul care se întrezărea dincolo de pod.

Cu burta goală şi mânată de teamă, am trecut pe malul celalalt, ca un şoricel, pe acel pod pe care alergam singură, de-a lungul unei căi ferate. Speram că, dincolo, să găsesc adăpostul copacilor. Nu mă simţeam bine decât la umbra marilor copaci.

Dar acum nu mai eram în pădurea Ardenilor; mai tot timpul, întâlneam tufişuri, în apropierea aşezărilor omeneşti. Neştiind încotro s-o iau, am urmat, pur şi simplu, calea ferată. Era locul cel mai pustiu, mărginit de tufe, în care mă puteam pune la adăpost, în caz de pericol.

Îmi era atât de foame şi atât de frică să mă apropii de o casă, încât mă mulţumeam să scot cartofi din câmp, scormonind pământul cu unghiile. Desprindeam scoarţa copacilor putrezi şi scoteam viermii. Nici măcar nu-mi era silă, într-atât eram de înfometată. Instinctiv, căutam carne, fără să ştiu că viermii conţin proteine. Şi vorbeam cu ei: „Îmi pare rău, dar trebuie să mănânc. Tu mă faci să trăiesc şi îţi mulţumesc mult".

Încetul cu încetul, am învăţat să reperez stolurile de corbi. Îi deranjasem, găsind prima carcasă de animal. Când îi vedeam rotindu-se pe deasupra mea, ştiam că în apropiere se află un animal mort, pe care-l puteam mânca. Nu conta ce animal. Rădeam cu cuţitul resturile de carne. Astfel, am reuşit nu numai să-mi astâmpăr foamea, dar şi să am, găsind un iepure, bucăţi de blană cu care să-mi înfăşor picioarele arse de frig. O văzusem pe Marthe jupuind pielea de pe un iepure: îl atârna de un cui al hambarului, îl omora, îi tăia pielea la gât şi o trăgea dintr-un singur gest. Pentru mine, era mai greu s-o fac; animalul era descompus; curăţăm mai greu carnea de pe piele, suportând o duhoare de nedescris. Mirosea a moarte. Îmi venea să vomit. După o muncă meticuloasă, am obţinut o bucată de blăniţă, cu care îmi puteam căptuşi talpa cizmelor. Eram mândră de mine; era mai bine, îmi era mai cald. I-am mulţumit iepurelui, de parcă spuneam o rugăciune.

— Eşti mort şi, totuşi, mă salvezi; n-o să-mi mai fie frig, îţi mulţumesc.

Am simţit întotdeauna nevoia să-i mulţumesc animalului care mă ajuta să-mi fie mai bine. Dar, dacă furam pe cineva, n-aveam nici o remuşcare; în orice caz, nu aveam conştiinţa că fur, dimpotrivă. Oamenii îmi furaseră părinţii şi, pentru asta, îi uram.

Multă vreme, nu m-am putut apropia de casele lor. Zărisem o magazie care părea izolată; o cercetasem de la distanţă înainte de a renunţa la ideea că, acolo, voi găsi ceva de mâncare. Mâncarea era obsesia mea, mai mare decât frigul iernii nemţeşti, care nu era chiar atât de aprig. Îmi chiorăiau maţele şi îmi venea ameţeala. Nu aveam curaj să ies în câmp decât în zorii zilei, pentru a evita orice întâlnire cu vreun neamţ. Am fost îngrozitor de bolnavă, vomitam, aveam o diaree cumplită care mi se scurgea pe picioare. Crampe şi greţuri greu de suportat. Dar îmi spuneam:

— Picioare, mâini, stomac – tăcere! Eu sunt cea care comand. Aveţi dureri, dar trebuie să mergem mai departe, s-o găsim pe mama. Aţi auzit? Gata cu gălăgia!

Din fericire, apa nu mi-a lipsit niciodată. Uneori era clocită, dar, de cele mai multe ori, îmi potoleam setea cu un firicel de apă limpede, în vreo câmpie. Luam apa în pumni, sugeam pietricelele ca pe nişte bomboane.

În Germania, am ajuns să mănânc şi pământ.

Pâinea îmi lipsea cel mai mult. În Belgia, nu-mi fusese prea greu s-o fur; însemna totul pentru mesele mele; îmi plăcea mult. O vedeam în vis, această viziune urmărindu-mă ani la rând.

Când simţeam că ameţesc de slăbiciune, mă opream lângă un copac şi mestecam scoarţa pe care o desprindeam cu unghiile. Vomitam aproape imediat, dar, în mod ciudat, durerea de stomac se calma pentru multă vreme. Îi vorbeam urât pământului care, după ce-l vomitam, făcea plantele să crească, în timp ce eu crăpam de foame.

— Cine vrei să mă hrănească? Dă-mi să mănânc!

Nu-mi mai dădea nici cartofi. În cel mai bun caz, mâncam poame sălbatice şi amare, rădăcini sau resturi de pe carcasele pestilenţiale de animal mort. Îmi vorbeam fără încetare; eram bolnavă din pricina foamei şi a izolării totale, dar continuam să-mi urmăresc scopul, ca o obsesie.

— Am ajuns până aici; dacă mi se întâmplă ceva şi nu mai pot merge, n-o mai găsesc pe mama şi ea nu va mai şti niciodată nimic despre mine; nu pot face asta.

Luam în gură o bucată de scoarţă de copac, orice, o vomitam trei paşi mai departe, şi porneam din nou la drum. Atât ştiam: să nu cumva să mă opresc. Nu mă gândeam la moarte. Nu ştiu de ce nu m-am gândit niciodată să mor. Pentru mine, moartea nu exista. Nici părinţii mei nu puteau fi morţi. Poate că erau, chiar în acele zile ale peregrinărilor mele, dar m-am îndoit întotdeauna că ar fi putut fi adevărat.

Într-o zi, am avut o privelişte minunată: un câmp de cartofi! Nu mai văzusem cartofi de o veşnicie. Stăteam ascunsă, pe burtă, şi-i observam pe cei doi oameni care vorbeau între ei, acolo, pe câmp. Nu înţelegeam nimic; eram prea departe. M-am târât, încet. Nu vorbeau, ci cântau un cântec francez despre libertate. Eram ca hipnotizată, nu de melodia cântată în limba pe care o cunoşteam, ci de cartofii strânşi la picioarele lor.

— Liberta, liberta charie… Le printemps refleurira…
Liberta, liberta charie, je di rai tu es a moi…

Eram atât de moartă de foame, încât prudenţa nu-şi mai avea rostul. M-am ridicat şi m-am apropiat de ei. Nu ştiam ce urma să fac: să fur sau să cerşesc.

M-au văzut imediat. Unul dintre ei mi s-a adresat în germană şi mi s-a făcut frică. Nu înţelegeam ce vrea de la mine. Dar nu m-a mirat faptul că, imediat, mi-a vorbit franţuzeşte. Tatăl meu vorbea la fel de bine ambele limbi, dar asta nu însemna că este neamţ.

În momentul acela, nu ştiam că există prizonieri francezi, care muncesc pentru germani, şi nici măcar nu mă

întrebam cine erau bărbaţii aceia.

Nu vedeam decât un singur lucru: unul dintre ei îmi arunca nişte cartofi, aşa cum îi arunci câinelui un os. Îmi spunea, prudent: „Hai, fetiţo! Ia-i repede, să nu ne vadă Bertha cea grăsană!“

Nu ştiam cine este Bertha cea grăsană şi nici nu mă interesa. Probabil, fuseseră angajaţi de o ţărancă sau, cine ştie, era doar o glumă.

M-am apropiat, neîncrezătoare, gata s-o şterg la primul pas al unuia dintre cei doi. Am strâns cartofii de jos, fără să-l scap din ochi pe bărbatul care era mai aproape de mine.

— Ce cauţi pe-aici? N-ai părinţi?

Deodată, ochii mi s-au umplut de lacrimi. Cuvântul „părinţi“ mă paralizase.

— Ei! Nu eşti cumva evreică? Ia zi! Ce cauţi?

Am simţit cuvântul „evreică“ lovindu-mă ca o palmă dată cu violenţă. Plângeam, fără să pot răspunde, neîndrăznind să-mi iau privirea de la omul acela.

— Fetiţo, aici n-ai să găseşti pe nimeni. Sunt în est cu toţii.

Mi se vorbea din nou despre est! Am luat cartofii şi am început să alerg. Atât de mult am alergat, încât, la un moment dat, nu mai ştiam de ce. De frică? Pentru că nu suportasem să aud amintindu-se de părinţii mei?

Nici măcar n-am curăţat pământul de pe cartofi. I-am mâncat, mestecându-i încet, ca să nu vomit; nu voiam să risipesc această comoară de care aveam atâta nevoie. De câteva zile, nu mai vedeam bine şi-mi simţeam capul plutind în gol.

Începusem să mă odihnesc cât puteam. Nu mergeam mult şi-mi drămuiam hrana pe mai multe zile, gândindu-mă la est. Mă credeam deja acolo, dar, dacă-mi aminteam harta bunicului, estul era şi mai departe. La estul estului, era Polonia, despre care nu ştiam nimic, apoi Rusia, patria mamei mele, ţara în care, după cum spunea bunicul, oamenii cântă, dansează şi beau până cad laţi.

Aşadar, trebuia să ajung în Polonia. Germanii erau duşmani. Polonezii, nu. Nu ştiam, desigur, că polonezii

trăiau coşmarul cel mai cumplit.

Aveam un indiciu. Trebuia să înaintez. Dar, dacă busola îi rămânea la fel de fidelă estului, nu găseam nimic în drum care să mă ghideze către Polonia. Uneori, îmi spuneam; „mă învârtesc pe loc; totul e la fel, peste tot…“

Am pătruns, totuşi, în câteva staule şi m-am îndopat cu hrana porcilor, am dormit între copitele unei vaci, mi-am umplut cizmele şi vesta cu paie, am furat haine, îmbrăcându-le unele peste altele, la întâmplare, ca să-mi fie mai cald. De îndată ce găseam altele, renunţam la cele vechi. Nimic nu mi se potrivea. O husă de stofă pentru maşini mi-ar fi putut servi drept cort, dar mi-ar fi fost prea incomod s-o car. Preferam vechea mea pânză cerată. Saboţii sau galoşii nu reuşeau să înlocuiască cizmele urât mirositoare, din cauza blăniţei de iepure. Într-o zi, am avut norocul să găsesc nişte mici suluri de şorici. Erau atârnate afară, pe peretele unei case, câte două-trei, legate cu sfoară. Mi-am umplut traista. Era foarte greu să le mănânci; trebuia să desprinzi şoriciul cu un cuţit, să-l tai şi să-l mesteci îndelung. Era foarte sărat. Grăsimea din interior era delicioasă. Mă ducea cu gândul la untul Marthei, la găleata cea mare, plină cu lapte, pe care o aduceam de la grajd. Îi simţeam gustul, cald şi cremos. Păcat că, în grajduri, nu găseam lapte. Nu riscam decât noaptea şi cât puteam de repede. Ar fi trebuit să dau lovitura într-o bucătărie, ca în Belgia, dar nu aveam curaj.

Cu grăsimea mi-am îngrijit pielea crăpată, la mâini şi la picioare. Tălpile îmi deveniseră tari şi cornoase, cu crăpături enorme. Unghiile îmi crescuseră ca la păsările de pradă; le rodeam cu dinţii, dar se curbau ca nişte gheare. Mă dureau picioarele tot timpul. Dimineaţa, erau albastre şi nu le mai simţeam; le frecam cu zăpadă până când le simţeam arzând. Durerea care însoţea arsura îmi făcea bine şi puteam din nou să merg.

La sfârşitul perioadei geroase, nu mai simţeam nimic. Zăpada, vântul, gheaţa nu mai contau; aveam o singură dorinţă: să mănânc. În afară de pericol, de orice, doar foamea era importantă. Când găseam ceva pe jos, ghinde,

fructe putrede, mă străduiam să le ronţăi, fără grabă, cu dinţii din faţă, ca un iepure. Mi se mai întâmplă şi acum să simt gustul de pământ – asta nu se uită, nu se povesteşte; trebuie să fi mâncat, ca să înţelegi. Aşa cum ar trebui să dormi pe o grămadă de crengi, în zăpadă, ca să ştii că aşa nu se doarme cu adevărat. Te frământi, te răsuceşti, te ridici, te scarpini şi, apoi, cazi epuizat pe ramurile înţepenite de frig. Din fericire, zi după zi, drumul meu spre est m-a făcut să regăsesc pădurea şi frigul era mai puţin pătrunzător. Întâlneam animale, la apropierea mea păsările îşi luau zborul şi mă simţeam mai în siguranţă. De îndată ce copacii se răreau şi apărea câmpia, reveneam la adăpost. Era foarte practic să merg pe liziera pădurii; îl puteam vedea pe cel care apărea pe drum şi puteam să mă ascund. Puteam să observ aşezări izolate şi să supraveghez activitatea oamenilor. Dar, de cele mai multe ori, era cu neputinţă să mă apropii. Cred că am visat toată iarna la un codru de pâine, fără să-l fi obţinut vreodată.

Dacă am supravieţuit, trebuie să le aduc mulţumiri nucilor, carcaselor îngheţate de animale moarte, viermilor şi cartofilor cruzi. Dar şi muşchiului şi scoarţei copacilor, frunzelor, fructelor pădureţe neidentificate, dintre care, unele, au fost gata-gata să mă otrăvească. Şi să nu uităm mâncarea porcilor, vâscoasă şi urât mirositoare. Dar am supravieţuit şi unor lucruri mai rele.

Într-o zi, când crampele îmi sfâşiau stomacul, am ajuns într-un luminiş înconjurat de copaci imenşi, atât de înalţi încât, privindu-i, îţi venea ameţeală. Şi, la mijloc, un covor de floricele albastre. Era atât de frumos, încât am uitat de stomac şi am început să mă tăvălesc pe acest încântător petic de culoare. Alte amintiri sunt atât de atroce, încât aceasta este o minune. Dacă ar fi reapărut în jur toate animalele fantasmagoriilor mele, n-aş fi fost mirată. Nu voi uita niciodată acea catedrală vegetală, lumina, albastrul florilor minuscule, strânse unele în altele, aproape ţesute între ele. În clipa aceea, nici măcar nu m-am gândit că anunţau sosirea primăverii. Pur şi simplu, era plăcut să mă rostogolesc peste ele, torcând ca o pisică, scăldându-mă în

frumuseţe. Îmi lipsise atât de multă vreme.

Am mai avut şi altă viziune, departe de a trezi entuziasmul. Auzisem un câine lătrând.

Câinii mă mai atrăgeau încă, dar, de când părăsisem Belgia, nu mai văzusem mulţi. Aşadar, am ascultat cu atenţie lătratul, în ceaţa înserării, şi m-am împiedicat de un grilaj şi de nişte sârmă ghimpată. Lătrăturile se auzeau destul de aproape; erau, desigur, mai mulţi câini. Pentru mine, era ciudat. Am mers de-a lungul grilajului ţepos, până când am dat de un panou de lemn cu o inscripţie greu de descifrat.

Literă cu literă, am citit „VERBOTEN“. Înţeleg, pentru că asta ştiu să traduc. Tatăl meu spunea uneori „verboten“, când îmi interzicea ceva.

— Nu te apropia de balcon, Mishke! Nu e voie! *Verboten!*

Aici, cred că era interzis să te apropii de câini.

Am fugit prin ceaţă, fără să mai stau pe gânduri, fără să înţeleg unde mă aflam. Probabil că era un lagăr de prizonieri, dar nu voi şti niciodată care, din moment ce nu ştiam unde sunt.

Am descoperit că ajunsesem în Polonia. Era o zi frumoasă, răcoroasă şi senină. Era o zi liniştită, mai ales pentru că mă aventurasem afară din pădure şi auzisem de departe clopotele unei biserici. Revăd perfect locul acela: câteva stânci, un pârâu, pietricele pe fundul apei şi iarbă pe maluri. Mi-am udat faţa şi mâinile. Mă culcasem pe burtă în ierburile înalte şi, din când în când, mă ridicam să văd clopotniţa şi, mai ales, o fermă din apropiere. Încă nu ştiam că mă aflu în Polonia, dar aveam s-o aflu repede, pe răspunderea mea. De altfel, această fermă avea alt aspect decât clădirile germane. Era mai mică, cu acoperiş de stuf.

Am văzut ieşind două siluete. Un bărbat şi o femeie.

Se îndepărtează puţin; sper că voi găsi destul de repede ceva de mâncare, dar iată că femeia vine înapoi şi intră în casă. Aştept. Iese din nou şi, în sfârşit, pleacă amândoi spre biserică.

Mai aştept o vreme, gândindu-mă bine. Dacă se duc la biserică, aşa cum făcea Marthe, este momentul potrivit. Am

furat adeseori procedând astfel. Câştigasem experienţă. Dacă uşa principală este încuiată, o caut pe cea dinspre gradina de zarzavat. Dacă nu este nici o uşă acolo, ceea ce se întâmpla rar, încerc să intru pe fereastră. Bine gândit: una dintre ele este deschisă, lăsând să intre soarele de primăvară. În ziua aceea, am crezut în Dumnezeu, ca mama mea, deşi, uneori, când muream de foame, mă certasem cu El. Oamenii ăştia aveau provizii. Am găsit brânză, carne şi, după câte îmi amintesc, nişte slănină. Şi ouă. Am îndesat totul în traistă, cu o bucurie nebună. Când am ieşit, am dat ocol casei şi am descoperit nişte iepuri în cuşcă, un fel de magazie mică, cu grilaj, nu prea înaltă, cu acoperiş din scânduri. Eram lacomă de soare, căci prin păduri nu-l prea întâlneam. Aveam nevoie de un oarecare confort, pentru a-mi savura prada. M-am instalat pe acoperişul magaziei, cu traista pe după gât, cu picioarele atârnate, şi am început să mănânc. Eram fericită, aveam nevoie de această odihnă.

Închisesem, oare, ochii, ferindu-i de lumina soarelui? În orice caz, uitasem să mai stau la pândă, ca de obicei; asta nu se face niciodată.

Am simţit că cineva mă ia de picioare, brusc, şi mă trage la pământ. Un bărbat urla la mine, într-o limbă necunoscută. Din reflex, vreau să scot cuţitul din traistă şi să-l ameninţ, ridicându-l în aer. Schimbasem mai multe, de la ieşirea din Belgia, iar cel de acum era destul de ameninţător.

Omul face gestul de a se da înapoi; probabil că nu se aştepta la o asemenea reacţie din partea unei fetiţe; o iau la sănătoasa. Îl aud cum aleargă după mine, în timp ce fug de-mi sfârâie călcâiele, în direcţia pârâului, cu intenţia să-l sar şi să mă ascund în pădure. O lovitură puternică în spate mă aruncă în apa pârâului. Bărbatul m-a lovit atât de tare cu o piatră, încât am crezut că mi-a înfipt un cuţit între omoplaţi. M-am ridicat cu greu şi am continuat să alerg, dar abia mai respiram şi, la intrarea în pădure, am fost cât pe ce să mă prăbuşesc. Credeam că omul se mai află încă în spatele meu şi că va sări asupra mea; mă înşelam.

Rămăsese de partea cealaltă şi mă ameninţa cu pumnul, strigându-mi cuvinte de neînţeles, în altă limbă decât germana. Nu se mişca din loc.

Atunci, mi-am adunat toate puterile şi am reuşit să ajung la copaci; am continuat să alerg, apoi m-am târât aproape în patru labe, până când am considerat că sunt în afară de orice pericol; m-am lovit de un copac şi am căzut, urlând. Durerea îmi străpungea pieptul, precum o lamă de cuţit. Era pentru prima oară când suferinţa mă făcea să urlu. Suportasem multe dureri, dar asta le întrecea pe toate. Am urlat fără să mă opresc, până când am simţit că mi se taie respiraţia. La mult timp după aceea, mi s-a spus ca piatra îmi atinsese o vertebră; mai port semnul şi acum.

Nu ştiu cât timp am rămas lângă acel copac. Cred că am leşinat şi, când mi-am revenit, am simţit că cineva mă urmăreşte. Nu era o fiinţă omenească, din fericire. La început, am crezut că este un câine mare, cu picioare lungi şi cu botul fin. Era slab, avea nişte ochi superbi; mă privea, nemişcat. Nu era ameninţător. Nu făcea decât să mă privească.

I-am vorbit cu blândeţe, aşa cum le vorbeam tuturor animalelor pe care le întâlneam:

— Ce faci acolo? Şi tu eşti singur? Şi ţie îţi e foame?

Am scos carnea din traistă, am rupt din ea o bucată şi i-am întins-o. Dar el nu îndrăznea să se mişte. Atunci, am pus bucata în faţa mea, pe pământ:

— Uite, asta e a ta; vino s-o iei; eu nu mă pot mişca.

Era un lup. Mi-am dat seama mai târziu. Dar ştiu că m-aş fi purtat la fel, indiferent ce-ar fi fost: lup sau câine. Pe de o parte, sufeream îngrozitor, neputând să mă ridic. Pe de alta, nu mă temeam; instinctiv, mă simţeam mai aproape de animale decât de oameni. Aveam impresia că trăisem cu ele de când lumea.

Acel câine mare încă nu se urnea; dar nici eu. Însă eram convinsă că bucăţica asta de carne avea să ne apropie.

6.
Lupii mei

Am stat mult timp faţă în faţă. Încercam să mişc un picior, apoi celălalt, dar durerea rămânea, surdă; m-am ridicat încet în genunchi, cu prudenţă, şi, deodată, am văzut o umbră trecând pe lângă mine şi luând bucata de carne. Uitasem de „câinele“ din apropierea mea; mă simţeam ca şi cum aş fi fost ruptă în două şi stăteam în patru labe, blestemându-l pe bărbatul acela şi plângând de durere, împotriva voinţei mele. Mi-a trebuit foarte mult timp să mă ridic şi să fac câţiva paşi. Îmi spuneam: „La naiba, n-o să reuşesc niciodată, n-o să mai pot merge. Hai, spatele meu, trebuie să te mişti; trebuie să uiţi şi să mergem, s-o găsim pe mama. Şi câinele ăsta, unde o fi dispărut? Mi-ar plăcea să-l am alături şi să mă culc alături de el. Să mergem până la copacul ăla“.

Şi mergeam din nou. „Vezi, spatele meu, ai ştiut să-ţi revii! Hai! Calmează-te, trebuie să merg înainte“. Nu mai vedeam animalul. Încercam să-l chem, îl căutam din ochi, dar nu mai urlam; m-am întrebat dacă nu cumva strigătul meu de durere îl adusese lângă mine. Am încercat din nou, o dată, de două ori, dar nu era acelaşi lucru; nu revenea.

Trebuia să mă îndepărtez de acel loc nesigur, dar înaintam greu. N-am mers cine ştie ce în ziua aceea. Traista era plină, dar mă costase scump. Era ceva nou pentru mine. Până acum, evitasem să fiu văzută şi, în afara de cei doi bărbaţi care, în Germania, îmi aruncaseră cartofi, nimeni, din câte ştiu, nu-mi observase prezenţa. Şi totuşi, intrasem în destule ferme, grajduri, cocini şi coteţe! Nu puteam supravieţui altfel. Mă credeam dibace şi foarte vicleană. Îmi formasem o agerime fără seamăn, de care eram sigură. Prea sigură. Trebuia să fiu prinsă, într-o bună zi. De data aceasta, trecusem prea aproape de dezastru, din prea multă încredere. Îl uram pe bărbatul care mi-o demonstrase.

Am auzit în apropiere un urlet, şi l-am văzut pe câinele

cel mare urmându-mă, mergând pe lângă mine. Prezenţa sa mi-a dat puteri noi. Avea să rămână cu mine, să nu mă mai părăsească. Şi voi putea dormi cu el! Eram singură de atâta vreme! Uneori, noaptea, când mă gândeam la mama, mă apucam de ureche să pot adormi, dar nu mai aveam dezmierdarea părului său parfumat, în care îmi plăcea la nebunie să-mi ascund nasul. La fermă, simţeam aproape aceeaşi plăcere la atingerea părului de câine. Păstrez şi astăzi această pasiune pentru blana animalelor. Acum ştiu că este un paliativ. Un mod de a regăsi părul mamei. Pe atunci, nu voiam decât să rămân cu noul meu prieten, câinele. Mă simţeam atât de nefericită. Iar el mergea cu mine alături, la mică distanţă, prin desişuri. Din când în când, nu-l mai vedeam, dar îl auzeam. Bănuiesc că simţise mirosul traistei mele.

La venirea serii, am ales un trunchi gros de copac, ca să-mi sprijin spatele, cu grijă. Eram destul de departe de acel om de nimic, şi nu mai puteam să merg. Am pus lângă mine câteva bucăţele din ce aveam prin traistă, puţină brânză, puţină slănină, şi am închis ochii. Cred că am aţipit. Nu-mi amintesc momentul în care s-a apropiat. Când am deschis ochii, bucăţelele dispăruseră.

Câinele ăsta era cu adevărat singur, la fel ca mine. Am fi putut supravieţui împreună. L-am căutat din priviri; era destul de departe şi îl vedeam din profil, stând cu ochii pe mine, cu capul uşor înclinat, stând drept pe picioarele lui slabe. A doua zi, era tot acolo; la fel şi în ziua următoare. Mergeam simţind dureri mari de spate, înaintam încet, ca să nu mai simt jungherul înfipt între rinichi. Câinele mergea, şi el, alături.

Am constatat că nu era un mascul. A început să urle şi, de data asta, m-am întrebat dacă era, cu adevărat, un câine. Şi câinii bunicului urlau uneori, cu botul ridicat înspre cer, dar nu era acelaşi lucru. Acest animal urla îndelung şi altfel. Mi-am dat seama ca era un lup.

În cărticelele cu animale aduse de tatăl meu, cărticele pe care mi le citea mama în timp ce eu priveam imaginile,

văzusem câini, iepuri, cai, oi, lei, şerpi, elefanţi şi, bineînţeles, lupi. Din fericire, mama nu mi-a spus că trebuie să mă tem de ei. Ea îmi citea explicaţiile desenelor, fără alte comentarii personale. Lupul trăieşte în păduri, leul în junglă, vulturul zboară în înaltul cerului... şi aşa mai departe. Din câte îmi aduc aminte, nici un animal nu făcea rău, deci, niciunul nu era periculos. Pe acest lup îl consideram un câine care îmi era superior. Nu l-am asociat cu lupul cel rău. Nimeni nu-mi spusese povestea *Scufiţei Roşii,* nici vreo altă fabulă asemănătoare. Dimpotrivă, făcusem din lumea animală teatrul meu imaginar. Aceste fiinţe nu-mi puteau fi decât prieteni, tovarăşi de drum. Unii te lăsau să te apropii, alţii, nu. Şi, în felul meu, le înţelegeam acest comportament. Le era frică de oameni, cum îmi era şi mie.

Continuam, parcă, să am şase ani. Rămăsesem la acea viziune paradisiacă a animalelor. Chiar şi astăzi sunt convinsă că un animal se poartă după cum ştie omul să se apropie de el. Dacă omul este agresiv sau temător, animalul va reacţiona în consecinţă. Dacă e calm şi respectuos, are şanse să stabilească un contact benefic. Între mine şi acest lup, contactul s-a stabilit după două sau trei zile. Încercam să-l atrag prin mici urlete, aceasta fiind limba lui. Treptat, s-a apropiat de mine, cu mişcări prudente şi succesive. Ca să dorm, mă făceam colac, singura poziţie în care spatele mă durea mai puţin. Ultima sa apropiere a durat atât de mult, încât îmi pierdusem orice speranţă. Îmi spuneam: „Trebuie să fie un animal rătăcit, căruia oamenii i-au făcut rău, aşa cum mi-au făcut şi mie". În cele din urmă, a venit să se întindă lângă mine, lipit de spatele meu. Căldura lui îmi făcea bine şi eram foarte fericită. Îmi era cald şi bine; nici nu mai mişcam.

Am botezat-o mama Rita, ca pe căţeluşa bunicului. Mă însoţea tot timpul, uşoară şi sprintenă pe lungile sale picioare, iar eu îi vorbeam, aproape în şoaptă, cu blândeţe. Domesticirea unui animal nu avea sens pentru mine. Doream ca lupoaica să-mi rămână alături, să nu mai fiu singură. Şi apoi, era minunat să dormi simţind în spate

căldura ei. Dacă stăteam în patru labe, venea să mă împingă cu botul şi mă rostogoleam pe jos. Mă lingea, devenisem puiul ei; se stabilise o legătură mamă-copil, aşa cum nu sperasem la început. Era mai minunat decât crezusem. Când nu era de acord cu ceea ce făceam, îşi arăta colţii. Îmi plăcea să-mi trec braţele în jurul gâtului ei, dar, dacă mârâia, le retrăgeam şi ea se calma. Am învăţat repede lecţia, deşi era surprinzător. De câte ori îi displăcea una dintre atitudinile sau mişcările mele, se repezea la mine, mârâind, şi mă punea la pământ. Îmi era puţin frică de pedeapsă, ca unui copil căruia un adult vrea să-i dea o mamă de bătaie. Deşi eu n-am fost bătută niciodată. Totul se petrecea foarte repede: mă împingea, mă trântea şi, cu labele de o parte şi de alta a corpului meu, rămânea un timp deasupra mea. Instinctiv, mă lăsam pe spate, scâncind încet, ca un căţeluş, de parcă aş fi vrut să-i explic: „Nu mai fac nimic, nu mai mişc!...“ şi totul lua sfârşit. O lăsam să facă ce vrea ea, acceptam să fiu certată. Nu înţelegeam întotdeauna cu ce greşisem, dar prezenţa sa, blana cenuşie şi mirositoare, mă consolau pe deplin. Îmi aminteam de serile când adormeam lângă părul mamei.

Durerea din spate era mai puţin supărătoare, dar, într-o zi, nu ştiu ce zgomot a auzit mama Rita şi a fugit în tufiş. Văzând că nu mă mişc, a sărit la mine, m-a apucat de guler şi m-a târât, fără cruţare, pe o distanţă destul de mare. În jurul meu vedeam defilând ramurile şi mărăcinii care-mi zgâriau spatele, trezindu-mi durerile. Lupoaica era puternică, de o forţă pe care n-o bănuisem. Puţin mai departe, mi-a dat drumul, fără să mă scape din priviri. Simţeam că mă sufoc de durere şi de fericire totodată. Mă apărase, nu ştiu de ce pericol, de ceva ce auzise numai ea. Eram, pentru totdeauna, puiul ei.

Dacă n-aş fi avut hainele zdrenţăroase care să mă ferească de colţii ei, mi-ar fi putut face mult rău apucându-mă de gât. Ar fi putut muşca, dar asta nici nu mi-a trecut prin minte.

Ar fi trebuit să şterpelesc, mai departe, de-ale gurii, dar îmi era atât de frică să n-o pierd, încât rămâneam pe loc.

Nu mai aveam nimic, mestecam din nou frunze, rodeam tot ce găseam, în timp ce lupoaica dispărea, pentru a vâna, desigur. M-am hotărât să fac şi eu ca ea; trebuia. De data aceasta, am fost atât de prudentă apropiindu-mă de casă, încât mi-a trebuit o parte din zi şi din noapte. Ajungând la locul în care ne făcusem culcuş, ea şi cu mine, n-am mai găsit-o. Am început să urlu pentru a-mi semnala prezenţa şi, după un timp, am auzit-o în depărtare. Am aşteptat, cu bietele mele provizii, apoi am mâncat fără ea; îmi era prea foame. Trebuia să mă obişnuiesc cu gândul că ea mânca singură, undeva, şi eu, la fel. Până când, într-o zi, a apărut cu un iepure în bot şi mi l-a pus la picioare.

Eram uimită: „Îmi dai să mănânc?"

Prada era devorată aproape în întregime; rămăseseră doar nişte fâşii de carne. Am ros-o cum am putut. Nu era mare lucru, dar eram atât de bucuroasă: ea îmi adusese de mâncare; rodeam pielea, sub privirile ei atente. I-am spus:

— Sunt bucuroasă, mulţumesc. Mi-ai dat să mănânc. Eşti mama mea, nu-i aşa? Da, hotărât lucru, eşti mama mea… mama mea Rita…

Îmi făcea plăcere să rostesc cuvântul „mamă". Acest animal era o binecuvântare, un dar ceresc trimis de părinţii mei. Eram atât de neştiutoare, condusă de instincte, încât treceam prin pericole cu o inconştienţă de neînchipuit. Dacă mi-ar fi fost frică de ea, dacă aş fi luat-o la fugă văzând-o, poate că nu s-ar fi purtat astfel şi m-ar fi urmărit. Era o tânără lupoaică singuratică, gonită, poate, din haita sa – comportament clasic, după câte am aflat, mulţi ani mai târziu, studiind viaţa lupilor. Avea nevoie, la rândul său, să-şi întemeieze o familie. În naivitatea mea, nu mă aşteptam să văd venind, într-o zi, tovarăşul de viaţă ales de ea!

Când m-am convins că mă urma tot timpul sau că mă putea găsi fără multe căutări, am început să mă deplasez. Erau perioade când nu apărea; două-trei zile stăteam fără ea, fără blana ei, pe care îmi puneam capul să dorm. Apoi, absenţele au devenit tot mai lungi, până când am crezut-o plecată pentru totdeauna. Dar nu încetasem s-o aştept, îngrijorată, chemând-o, ori de câte ori reveneam din

escapadele mele. Aveam acum, în apropiere, locuinţe, de unde puteam să fur ouă. Luam doar atât cât să nu mor de foame, căci nu mai găseam abundenţa din ferma poloneză, la care o păţisem, gata-gata să fiu prinsă. Nu mai ţin minte decât carcasele de animale şi rădăcinile. Această perioadă este marcată, în ceea ce mă priveşte, de prezenţa sau de absenţa „mamei Rita“. Am rămas multă vreme în aceeaşi zonă, pentru a fi cu ea; totuşi, prezenţa umană era vizibilă. Când lupoaica apărea, din când în când, şi puteam dormi lipită de ea, mă cuprindea o fericire imensă, care mă ameţea. Găsisem o mamă adoptivă, care însemna totul pentru mine.

Şi iată că, la un moment dat, a reapărut, însoţită de un lup mare şi negru. Când m-a văzut, şi-a arătat colţii... Masculul nu avea aceeaşi atitudine atentă precum cea a mamei Rita; venea drept spre mine, mârâind ameninţător. Am crezut ca acesta îmi va fi sfârşitul. M-am culcat pe spate, aşa cum făceam cu lupoaica. Mă aşteptam să fiu muşcată, târâtă prin pădure. Dar ea a mârâit către el şi s-a aşezat între noi. Lupul cel negru a ezitat şi a vrut să se repeadă din nou. Îmi spuneam: „La naiba, dacă mama mea nu mă apără, ăsta mă va face bucăţi“. Când mă gândesc la această scenă, mi-o amintesc ca fiind halucinantă şi maiestuoasă totodată. Mama Rita a început să mârâie din ce în ce mai tare, înfruntându-l pe mascul şi obligându-l să se retragă, centimetru cu centimetru. Cu botul în jos, avansa cu doi paşi, iar el se dădea înapoi, tot cu doi paşi.

Nu îndrăzneam să mă mişc. Aşteptam ca ei doi să decidă asupra sorţii mele; treptat, dar am înţeles că ea câştigase. A venit să mă lingă, ca şi când i-ar fi spus celuilalt: „Ea este a mea, trebuie să înţelegi“. S-a culcat lângă mine, continuând să-l privească. Lupul ne dădea târcoale, suportând greu înfrângerea. Poate că acest balet a durat destul de mult, poate mai mult de o oră – n-aveam noţiunea timpului. În sfârşit, a acceptat, de parcă ar fi spus: „dacă aşa stau lucrurile, nu mai am ce să spun“. Şi m-a băgat în seamă mai puţin.

Mi-am spus că, dacă lupul ar reîncepe să mă atace, ea ar

fi gata să mă protejeze.

Deocamdată, lupul stătea departe. Ea mă lingea, mă împingea uşor cu botul; era clar că vrea să-i demonstreze că atenţia i se îndrepta asupra mea. Apoi, s-a dus la el să facă acelaşi lucru. Uşoare lovituri cu botul, de parcă voia să-l necăjească, în blana lui de la gât; şi au început să se joace, ca şi când eu nu mai eram acolo. La scurt timp, au plecat din nou împreună, lăsându-mă singură.

La căderea nopţii, m-am temut că lupul va reveni de unul singur. Negru cum era, nu l-aş fi putut distinge în întuneric; nu ştiam unde să mă adăpostesc, să pot dormi. Dar n-am putut închide ochii până nu i-am văzut revenind împreună şi culcându-se unul lângă altul. Mi-am primit şi eu drepturile: m-a lins de câteva ori pe faţă şi pe gât. Mama Rita mă adulmeca cu zgomot. Înainte de a se duce din nou lângă el, mi-a dăruit câteva lovituri de bot, dându-mă de-a dura. Începea o viaţă în comun, care impunea nişte reguli. Dacă stăteam în picioare, mă accepta şi aşa; ştia că nu-i fac nici un rău; dar masculul se ridica în acelaşi timp, mârâind, ca şi când l-aş fi ameninţat. Mă treceau fiorii când îi vedeam colţii. În prezenţa lui, era mai bine să stai culcat sau în şezut. Eram înspăimântată, inima mi se oprea, până când lupoaica intervenea.

Mai ales, trebuia să nu-l privesc în ochi, fiindcă nu-i plăcea; dar, dacă lăsam capul în jos, înceta să mai mârâie şi pleca. Era ca un gest de supunere, pe care-l făceam din instinct, dar şi în urma unei scurte experienţe. Era, într-un fel, educaţia dată de oameni. Dar mai directă. Consideram că, dacă mă ceartă amândoi, trebuie să plec capul, ca un copil pedepsit. Uneori, încercam să mă ridic; atunci, venea către mine, iar eu mă lăsam pe spate, mârâind încet, aşa cum făceam cu lupoaica. Se oprea şi el, nedumerit. Când urla, o făcea altfel decât mama Rita. Îmi spuneam: eu nu am acelaşi urlet ca ei doi, sunt mică, este normal; fiecare urlă în felul lui propriu.

Erau fericiţi; se jucau împreună. Apoi s-au împerecheat. Nu i-am deranjat. Înţelegeam ce se întâmplă, căci, la fermă, văzusem asemenea scene între câini. Apoi, căţeaua Rita

făcuse pui – era firesc. Aveam toată admiraţia faţa de aceste animale minunate, pe care le puteam cerceta atât de aproape, le puteam vedea sărind împreună, hârjonindu-se ca doi îndrăgostiţi; un adevărat dans. Săriturile lor exprimau o forţă extraordinară. Lupii sar în sus, pe loc; câinele nu face aşa. Vedeam puţină spumă la botul lor, mici picături ce se pierdeau în aer la fiecare salt, o adevărată încântare. Uitam cu totul de război. Nu mai ştiam nimic din ce se întâmpla în lume. Contemplam ceva magnific, care-mi îndepărta spaima de a fi singură pe lume, şi chiar durerile de spate.

O altă regulă a menajului nostru în trei privea hrana. Când Rita a adus o pradă, poate un bursuc, nu mai ştiu bine, lupul n-a acceptat să mă apropii de acel ospăţ. Am întins mâna să iau puţină carne, şi era cât pe ce să-şi înfigă colţii în degetele mele. Trebuia să mănânce el primul şi, după ce se sătura, aveam şi eu dreptul să iau ceea ce rămânea. Iar când aduceam şi eu câte ceva, legume din vreo gradină, de exemplu, mâncarea nu-l mai interesa. Dacă veneam cu carne, trebuia s-o împart repede în trei porţii, înainte ca ei să apară. Şi fiecare mânca în colţul lui.

Într-o zi, au plecat la vânătoare, ca de obicei, şi, curând, am auzit un foc de armă. Rita a apărut, foarte agitată; a început să-mi dea târcoale, ciulind urechile, ridicând botul în aer, învârtindu-se, iar şi iar. Se vedea clar că este îngrijorată. Din când în când, ridica o labă şi rămânea aşa, ascultând zgomotele pădurii. Încercam să mă duc lângă ea, dar nu avea răbdare să stea pe loc. Mă întrebam ce se întâmplase, de ce revenise doar ea, fără lupul său cel negru.

Mă lingea, mă împingea cu botul, dar nu era preocupată din cauza mea; era altceva, un motiv de panică. A plecat din nou. Aparent, voia s-o urmez, dar n-am putut s-o fac; mergea prea repede şi nu puteam ţine pasul cu ea.

Am mai auzit un foc de armă, mult mai aproape, apoi încă unul. M-am ascuns în ierburile înalte. Mi-am amintit de nemţi, de bărbatul care mă urmărise. Am auzit paşi în apropiere şi m-am făcut una cu pământul. Eram aproape de

o potecă. Am văzut nişte cizme, la nivelul ochilor mei. Am ridicat capul şi mi-am văzut lupoaica, purtată pe umerii unui bărbat.

Blana aceea sură, nu putea fi decât a ei. În primul moment, am rămas nemişcată şi confuză. Apoi, m-am simţit cuprinsă de o furie pe care, ulterior, n-am mai trăit-o vreodată, o ură fără margini. Şi mi-am spus: „mă duc după el şi-l omor!“ Acolo, printre ierburi, stăteam culcată la pământ şi lacrimile îmi curgeau pe obraji. Sufeream atât de mult văzând-o cărată pe spatele acelui om! Văzusem urme de căruţă şi capcane. Cei de pe aici practicau vânătoarea şi eu nu mă ferisem suficient. Pentru mine, conceptul de „vânătoare” nu era legat de arme. Nu văzusem încă moartea de aproape.

„Sunt foarte hotărâtă să-l omor pe acest om. Mi-a ucis mama! Din nou mi-a fost răpită mama! Animalul acela minunat mă proteja, îmi ţinea de cald la spate, mă hrănea… şi el îmi omorâse mama.“

Cu ochii înceţoşaţi de lacrimi, am pornit pe poteca. Am ieşit la drum şi m-am oprit, observând. Atârnă leşul de un cârlig fixat pe căsuţa din lemn, în care intră liniştit; apoi ieşi, aducând un scaun. Se aşeză şi îşi aprinse pipa. Era satisfăcut; se legănă pe scaun, în echilibru, cu capul proptit de căsuţa din lemn. Era mulţumit.

Am văzut un puţ, o găleată agăţată de un scripete. Nimic altceva. Am făcut un ocol şi am ajuns în spatele casei. Căutam ceva tare, ceva care poate lovi rău. O stivă de lemne, unelte… Am ales un drug de fier, tare şi solid, pentru că voiam să-l masacrez; voiam să-l fac să sufere cu adevărat, să-l fac să se spargă în mii de ţăndări.

Dacă aş fi găsit o furcă, un târnăcop sau o lopată, aş fi luat-o. Dar nu aveam decât această bara de fier. Mergeam încet, de-a lungul cabanei. Bărbatul se afla lângă uşă, iar lupoaica sta, spânzurată, pe partea stângă. Ştiu că plângeam, dar nu lăsam să-mi scape nici un sunet. Plângeam cu adevărat. Simţeam că turbez. Încă puţin, şi înnebuneam. Dar mai aveam puterea să hotărăsc unde să-l lovesc. Ideea că ar putea să fugă după mine în urma

atacului m-a făcut să plănuiesc aplicarea unei lovituri la picioare. Mi-am spus: „Îi rupi picioarele!“

Am apărut brusc în faţa lui şi, cu toată forţa de care eram în stare, i-am lovit picioarele cu bara de metal. Omul a urlat de durere şi am lovit încă o dată. A căzut, neputând să se arunce asupra mea, aşa cum ar fi vrut.

Nu ştiu dacă i-am rupt picioarele cu adevărat, dar aş fi vrut să fie aşa. A început să se târască spre arma sa, dar i-am luat-o înainte, am luat puşca, am alergat s-o arunc în puţ şi, văzând găleata care atârna la capătul funiei, am aruncat totul. Nu ştiu dacă vorbeam sau dacă doar îi spuneam, în gând:

— O să crăpi de sete! Apă este, dar nu pentru tine. Nimeni nu va veni să te ajute.

Îl vedeam târându-se, gemând şi înjurându-mă, pentru că eu eram cea puternică, în timp ce el nu se putea ridica de la pământ! Nu mai ştiu cum am avut puterea să fac tot ce am făcut. Ura era tot atât de mare ca sentimentul de putere care mă invada.

Am luat lupoaica de pe cârlig şi mi-am pus-o pe umeri. Era incredibil de grea, asudam, îmi tremurau picioarele, dar furia îmi întărea voinţa. Am reuşit să merg şi să intru din nou în pădure. Căpătasem o forţă supranaturală, un amestec de tristeţe imensă şi de dorinţă de răzbunare. Îmi spuneam: „E prea mult: mi-a fost luat totul, acum mi se ia şi lupoaica, singura fiinţă care m-a iubit şi m-a apărat de când n-o mai am pe mama“.

Omul devenise pentru mine duşmanul universal. Nu numai spurcatul de neamţ, ci oricare alt om. Filosofia mea era formată: omul este laş, pentru că ucide cu puşca; e mincinos, pentru că nu poţi avea încredere în cuvântul lui. Omul te primeşte şi apoi te părăseşte. Spre deosebire de el, animalul se luptă cu dinţii, nu poate minţi şi nu te părăseşte.

Am râcâit pământul, dar n-am putut face o groapă destul de mare. Am pus-o pe Rita înăuntru şi, pentru ultima oară, am dormit pe ea, în blana ei. Noaptea era îngrozitoare: era ceva cumplit să nu mai simţi corpul acela vibrând,

respirând.

Am plâns mult, pentru că această moarte era mai puternică decât mine. Lupoaica fusese salvarea mea; totul se amesteca, pământul de pe mâinile mele, lacrimile. Am acoperit-o, ca la o înmormântare. Şi mi-a fost greu s-o părăsesc. Mă tot învârteam în jurul ei, neputând să plec şi s-o las acolo.

Am înţeles că, după primul foc de armă, şi ea făcuse acelaşi lucru, învârtindu-se în jurul meu, îngrijorată, nevrând să mă părăsească. Vânătorul îl omorâse pe mascul şi ea o ştia.

Cred că am rămas acolo trei zile, plângându-i pe amândoi, dar şi pe mine. Imposibil s-o las. Nici n-am cuvinte să spun cât de singură mă simţeam în clipele acelea. Singură, şi atât de diferită de ceilalţi. Simţeam că eram un animal; n-aveam nimic de a face cu oamenii. Mă simţeam puiul ei, un pui părăsit, a cărui mamă fusese ucisă.

Imaginea animalului superb spânzurat de un cârlig mi-a rămas în minte pentru totdeauna. Mai târziu, peste ani, mi-am spus: „aşa cum se poartă oamenii cu animalele, tot aşa se poartă şi cu semenii lor. Au făcut-o deja. Au spânzurat oameni, aşa cum vânătorul mi-a spânzurat lupoaica. Omul este cel mai blestemat animal de pradă de pe pământ. N-a înţeles nimic, a distrus o lume magnifică, pentru că era gelos pe ea. Distruge animalele, pentru că nu poate alerga la fel de repede ca ele, nu poate simţi ca ele, nu aude ca ele. Este gelos pe copaci, pentru că sunt mari şi frumoşi. Omul n-are culoare. Este urmărit de toate viciile. Oare şi eu sunt om? Nu se poate.“ Nu m-am vindecat niciodată de această boală.

Nu-mi mai era teamă; nici măcar nu mă mai întrebam dacă era cineva prin apropiere; eram orbită de ură, de furie, de setea de răzbunare. Apoi, m-a cuprins tristeţea. Şi astăzi mă doare când mă gândesc la moartea lupoaicei, a singurei creaturi de care mă legasem şi pe care o consideram a doua mea mamă. Înainte să plec, i-am spus:

— Te-am răzbunat, mamă Rita, te-am răzbunat, să ştii.

Nu te voi uita niciodată.

În urma acestei tragedii, am devenit mult mai puternică, mai hotărâtă. Ura îmi dădea aripi. Mânia mă făcea să pot merge, nu mai simţeam durerea din spate. Am mers câteva zile la rând; ea era cea care îmi dădea putere. Eram convinsă că pot elimina tot ce-mi stă în cale. Era o iluzie, singurul meu mod de a înăbuşi suferinţa.

Doliul pe care nu l-am putut ţine era, de fapt, cel al mamei mele.

M-a îmbrăcat pe viaţă în furie împotriva oamenilor, împotriva distrugerii naturii, contra războaielor. În felul meu, murisem şi eu. Fetiţa aceea care mergea la nesfârşit se îndepărtase şi mai mult de oameni.

M-am hrănit cu burta unui cal mort, am dormit pe sub grămezi de lemne, am locuit în vizuini părăsite, am ros orice, am băut apă de ploaie şi am învăţat să stau cu vântul în faţă, pentru ca prezenţa mea să nu fie bănuită.

În drumul meu, am întâlnit o cale ferată care, după cum îmi arăta busola, se îndrepta spre est; am mers pe lângă ea, cu ochii în patru, furând uneori de pe câmp, atentă la corbii care-mi anunţau prezenţa vreunui cadavru. Multă vreme, m-am hrănit cu mortăciuni. Învăţasem să nu-mi fie foame de altceva.

Eram plină de răni, pielea îmi era crăpată. Picioarele mele nu mai semănau a picioare. Mergeam cu degetele îndoite sub talpă şi trebuia să-mi rod unghiile, ca să nu-mi intre în carne. Şi mergeam ca să merg, fără scop; şi ca să supravieţuiesc, ca un animal condamnat la singurătate. Uneori, vorbeam cu moartea. În coşmarurile mele, lua înfăţişarea acelei femei în negru, care venise să mă ia de la şcoală. Îi vorbeam urât, pentru că îmi luase mama-lupoaică, lăsându-mă singură pe lume. Devenisem lup şi alergam către est, fără prea multă speranţă.

7.
Mirosul morţii

M-am abătut de la calea ferată. Auzisem voci. Am luat-o pe drumul care mă îndepărta, cel mai mult posibil, de direcţia în care ar fi trebuit să merg. Un câine m-a adulmecat şi a pornit pe urmele mele. Probabil că miroseam a lup.

Se opreşte într-un desiş, scormoneşte cu botul, dă din coadă, se dă înapoi şi scormoneşte din nou. Mă gândesc la un animal prins în capcană, un posibil prânz, şi mă aplec asupra lui, dând frunzişul la o parte. Este un corp uman, un om culcat pe burtă, cu spatele gol, cu carnea strivită în mod înspăimântător de o stea scrijelită în piele. Oribil. Câinele îl linge şi îşi bagă botul lângă capul său. Dau ramurile la o parte şi încerc să-l întorc cu faţa în sus; este slab, la fel de slab ca mine. Izbutesc să-l răsucesc pe o parte şi, pe piept, observ un alt desen, făcut, probabil, cu un cuţit, aşa cum ai ciopli un trunchi de copac; pieptul îi este plin de sânge închegat. Desluşesc o zvastică.

De când rătăcesc prin Polonia, am întâlnit deja cadavre de soldaţi. Nu m-au impresionat. De la moartea lupoaicei mele, oamenii nu mai contează. Mă opresc asupra lor doar pentru a vedea ce pot face ei util pentru mine. Uneori, încălţămintea, deşi nu mi se potriveşte niciodată şi renunţ repede la ea; apoi, cuţitele, destul de multe; dar nu hainele – mirosul lor îmi face greaţă. Mă mai atrage câte un obiect strălucitor, un nasture de aramă, un ceas sau un inel. Îmi fac din ele mici comori, cu care mă joc, aşa cum aş face-o cu nişte pietricele; dar le pierd foarte repede.

Acest trup mă impresionează: steaua evreiască, zvastica săpată în piele, mă fac să nu îndrăznesc să-l ating prea mult. Semne sângerânde, înspăimântătoare. În clipa în care vreau să plec, aud un geamăt; omul este încă viu.

Deschide ochii, iar eu, speriată, sar înapoi. Mi-e frică de acest mort viu.

Mă priveşte cu ochii dilataţi, enormi; văd că-şi mişcă

buzele, spune ceva într-o limbă pe care n-o înţeleg. Vede că nu pricep nimic şi mai încearcă; în mai multe limbi. Unele îmi sunt necunoscute, în afara celei din urmă, rostită cu accent ciudat.

— Nemţi. Nu uiţi. Nu uiţi.

Aşa cred că am înţeles; rosteşte cuvintele trunchiate, cu efort; se străduieşte să ducă mâna la piept, pentru a-mi arăta o altă rană, mai sus. Un glonte străpunsese carnea.

Aşadar, crima fusese a nemţilor. M-am apropiat şi l-am luat de mână; m-a strâns, aşa cum a putut, cu degetele crispate şi, de câte ori încercam să mă desprind, mă trăgea la el, rostind cuvântul „Marek“… şi, din ochi, încerca să mă împiedice să plec, ca şi când avea de spus ceva important. Repeta „nemţi”, apoi „sărbătoare“, „camion”, „aşteaptă”, „toţi ucişi“. Şi, din nou: „Eu, Marek“. Şi, mai ales: „Nu uiţi“.

Am dedus, din cele spuse de el, că avusese loc o petrecere a nemţilor; îi torturaseră pe oameni, îi urcaseră într-un camion şi îi asasinaseră. „Nemţi“ şi „camion“ se potriveau împreună, din moment ce nemţii îi adunau pe oameni cu camioanele. Mai rămânea de descifrat cuvântul „sărbătoare”. Ce sărbătorire se putea termina cu tortură şi cu moarte?

Dar el, Marek, nu murise. Nu mai îndrăzneam să fug, să părăsesc acest piept măcelărit, aceşti ochi imenşi; nu înţelegeam rostul acestei torturi. Mai văzusem morţi, soldaţi sau civili; îi vedeam de aproape, la liziera pădurilor şi la marginea satelor. Dar nu ştiam nimic despre tortură. „Nu uiţi…” Poate că voia să spună, în franceza lui incorectă, „nu mă lăsa”. Dar am auzit bine, „nu uiţi”. A repetat aceste două cuvinte de mai multe ori.

Nu trebuia să-l uit pe Marek. Am rămas lângă el până când şi-a dat duhul.

L-am acoperit cu frunze, ca pe mama Rita, făcând aceleaşi gesturi: să acoperi, să ascunzi moartea. Nu puteam face altceva. Am continuat să mă cert cu moartea, s-o insult; îi vorbeam tot timpul…

— Pleacă de aici! Piei din calea mea! Nu veni lângă mine! Duhneşti!

Îmi revin în minte frânturi din acele zile. Când am coşmaruri, îl revăd pe Marek, îmi revăd lupoaica, revăd multe altele, pe care le gonesc, ţipând în toiul nopţii.

Mergeam din nou prin păduri, printre copaci, mesteceni, dacă nu mă-nşel. Nu mai treceam pe lizieră; îmi ajungeau la urechi zgomote ce dovedeau prezenţa oamenilor, vedeam urme de roţi, chiar şi pe drumurile înguste. Odată, am fugit la vreme, ferindu-mă din calea unui convoi de camioane. Nemţii erau peste tot. Nu mai exista ţară fără ei.

Ajungând într-un luminiş, am dat de nişte clopoţei, asemănători celor pe care îi văzusem în Belgia: lăcrămioare! Mama îşi parfuma părul cu o apă de colonie având această mireasmă. Mi-am vârât nasul în covorul de flori, pentru a o respira pe mama. Am dat şi de furnici; le priveam, spunând: „dacă le calc, le omor. Am putere de viaţă şi de moarte…“ M-am întors cu ochii spre cer:

— Şi tu, Dumnezeu al mamei mele, şi tu faci la fel, nu-i aşa? Striveşti, fără să-ţi dai seama dacă e bine sau rău!

Ceea ce mă fascina la aceste gâze era faptul că îşi vedeau de treaba lor, fără să ştie că eu le-aş fi putut omorî, aşa cum erau omorâţi oamenii, aşa cum se ucidea pretutindeni, aşa, la voia întâmplării. Şi îmi spuneam: „Eu am norocul să trec dincolo de moarte“.

Oare cât timp a durat această fascinaţie? Nu mai ştiu. Timpul este o necunoscută. Cunosc spaţiul, drumurile, pădurile, câmpiile, dealurile şi râurile, dar nu cunosc timpul care trece. Acum, când am îmbătrânit, trebuie să fac un efort pentru a-mi aminti scene din copilărie. Se spune că, îmbătrânind, uiţi mai repede prezentul decât trecutul. Eu n-am uitat nimic din trecut şi nu uit nimic din prezent, dar viaţa mea trecută cuprinde momente atât de dureroase, încât le văd, adeseori, în ordinea intensităţii durerii, şi nu în ordine cronologică. Creierul meu a înregistrat imaginea precisă a unor locuri, cuvintele rostite de unii oameni. Revăd chiar copacii pe care i-am iubit, aşa cum îţi iubeşti părinţii. Am îmbrăţişat şi am strâns tare la piept trunchiuri imense, dinaintea cărora mă rugam, cerându-le protecţie. Cunosc bine copacii; fac parte din albumul meu de familie,

precum lupii, insectele, păsările.

Am fost surprinsă când, într-un luminiş, am găsit urmele unui foc, nişte tăciuni. Ştiu că am rămas pe gânduri în faţa acestui semn al prezenţei umane, într-o pădure atât de deasă, în care mă credeam singură. Am bănuit că un vânător sau un ucigaş oarecare fusese în trecere pe acolo. Am părăsit luminişul, primitor de altfel, pentru a căuta un adăpost, mai departe, într-un loc în care să nu-mi mai amintesc de oameni.

Deodată, mi-a ieşit în cale, de nicăieri, un bărbat. Mă ameninţa cu o furcă. M-am răsucit, vrând să fug înapoi, dar au mai apărut doi. Bărboşi, înalţi, înarmaţi. Cuţitul nu mi-ar fi folosit la nimic. Poteca era prea îngustă ca să pot scăpa şi, dacă aş fi intrat în tufişurile pline de spini, aş fi fost prinsă în câteva secunde. Eram încolţită. Unul dintre ei îmi vorbea răstit în polonă. N-aveam de a face cu un neamţ, dar pericolul era acelaşi.

Dau din cap, în semn că nu înţeleg, şi nu scot nici o vorbă. Omul insistă, eu dau iar din cap. Atunci, cel cu furca mă ia de guler şi mă trage cu forţa prin pădure, până la alt luminiş, în care zăresc o căsuţă din lemn, acoperită în întregime cu ramuri. În faţa ei, câţiva oameni stau pe jos, în cerc, prost îmbrăcaţi, cu picioarele înfăşurate în cârpe şi cu încălţămintea uzată. Arată aproape la fel de jalnic ca mine. Lângă ei, femei şi copii, precum şi doi-trei oameni într-o uniformă pe care n-o cunosc. Sunt adusă înaintea celui care pare a fi şeful şi sunt luată la întrebări, în limba polonă. Nu încearcă să-mi vorbească în alte limbi străine, dar, oricum mi-ar fi vorbit, aş fi tăcut ca peştele. Îi arăt dinţii, într-un zâmbet imbecil, aşa cum procedam cu Virago. Să mă ia şi el drept o „beoţiană“, un biet copil fără apărare, un copil care nu înţelege absolut nimic.

Ceilalţi îi povesteau, probabil, cum m-au prins. Şeful a mormăit câteva fraze, după care m-a obligat, fără menajamente, să stau jos.

Oamenii au trecut din nou la treabă. Unii îşi curăţau armele, alţii discutau cu voce tare. Femeile continuau să stea pe jos, ca mine, împreună cu copiii lor. După un timp,

am văzut că nu mă bagă nimeni în seamă şi, încet, am început să mă târăsc, pe fund, în direcţia copacilor. Apoi, aplecată, mă ridic, gata s-o şterg. Cu un urlet, omul cu furca mă pune din nou la pământ, mormăind. Bărbosul este înspăimântător. Nu mai mişc.

Vine seara şi femeile aprind un foc, pe care pun o oală la fiert. O privesc cu interes, cu atât mai mult cu cât îmi miroase a varză. Supă? N-am mai mâncat ceva cald de multă vreme şi oala mă fascinează. Uitasem că mai există şi supă pe lume. Seara, înainte să adorm, nu vedeam decât carne, pâine, brânză şi chiar dulceaţă. Dar mirosul de varză era de-a dreptul minunat; îmi lăsa gura apa.

Femeile îi servesc pe bărbaţi, apoi pe copii; una dintre ele îmi face semn să vin mai aproape şi îmi întinde o strachină din metal. Era o supă limpede, fără gust, dar caldă, pe care stomacul meu o primea cu bucurie. Deodată, am simţit că mă lasă puterile. O slăbiciune pe care trebuia s-o înving. Pentru mine, căldura focului nu era ceva obişnuit. Nu aprinsesem niciodată un foc. Supa asta caldă era binefăcătoare, dar nu trebuia să mă las păcălită. Trebuia să rămân cu ochii în patru şi să fug cu prima ocazie. Aceşti oameni îmi dădeau să mănânc, deci nu voiau să-mi facă vreun rău; dar eu nu doream să rămân cu ei; nu-mi plăcea că erau înarmaţi.

Mi-au dat să beau un lichid incolor, care mi-a ars măruntaiele; ceilalţi copii gustau din el de parcă ar fi fost apă chioară. Văzând cum mă strâmb, au râs de s-au prăpădit, urlând: „Bimber!“, ca un strigăt de luptă. Mai târziu, când am amintit de acel „Bimber“, am aflat că băusem o votcă oribilă, fabricată din cartofi. Stomacul meu n-a uitat-o niciodată. I-am reţinut numele, aşa cum l-am reţinut şi pe cel al şefului; îl strigau tot timpul: „Yanus“.

Am stat la pândă toată noaptea. Copiii dormeau cu femeile, înfăşuraţi în pături. La intervale egale, nişte bărbaţi intrau şi ieşeau din colibă. Se schimba garda. Dar nu mă scăpau din ochi, nici o clipă.

În zori, au ridicat tabăra, au stins focul şi au pornit, cu toţii, pe potecă, în şir indian, eu aflându-mă undeva la

mijloc. Şeful mergea în frunte.

Ajunşi la marginea pădurii, pe un dâmb înalt care domina un drum noroios, s-au ascuns, aşteptând. Eram prizoniera acestor oameni şi presimţeam că avea să se întâmple ceva. Dar nu puteam face nici un pas. Era clar că luau şi ei parte la război, dar eram surprinsă de prezenţa femeilor şi a copiilor. Pentru mine, războinicii nu puteau fi decât bărbaţi în uniformă, aşa cum erau nemţii. Dar ei nu erau nemţi, ci polonezi; se purtau ca nişte ţărani şi nu toţi aveau arme…

Mă aflam printre partizani.

Şeful a făcut un semn; se auzea un motor şi, deodată, a aruncat ceva pe drum, declanşând o explozie puternică. Bărbaţii s-au năpustit asupra unei maşini care părea a fi una germană. Şoferul a ieşit din vehicul şi a căzut în genunchi; dar şeful i-a tras un glonte în cap. Au mai scos un om din maşină, un ofiţer, pe care partizanii au început să-l lovească fără milă, înainte de a trage în el. L-am văzut pe bărbos înfigând furca în gâtul ofiţerului şi scoţând-o, cu un urlet victorios. Totul s-a petrecut atât de repede şi cu atâta violenţă, încât nu mai îndrăzneam să mişc. Eram îngrozită. Ciudat lucru, furca mă impresionase mai mult decât tot ce se întâmpla.

Un băiat puţin mai mare ca mine l-a întors pe omul căzut la pământ şi i-a pus o pană sub nas. Şeful s-a apropiat de victimă şi i-a tras un glonte în ceafă. Trebuia să facă economie de muniţie.

Copiii alergau, de parcă se jucau, dar, în realitate, ştergeau urmele maşinii cu nişte ramuri, în timp ce bărbaţii dezbrăcau trupurile celor morţi şi îşi împărţeau între ei hainele, cizmele şi armele. Apoi, au împins la vale cadavrele şi maşina, au aruncat ramuri peste ele, şi asta a fost tot. Mica trupă, din care acum făceam şi eu parte, a pornit înapoi, spre luminiş.

A doua zi, au luat-o de la capăt. Eram epuizată după o noapte în care nu dormisem aproape deloc, chinuită de coşmaruri şi de dorinţa de a evada. Din nou, la drum, în grup. Nu rămânea nimeni în urmă.

De data aceasta, la trecerea unui convoi german, s-au

oprit. Aşteptau altceva. O altă maşină, mai mare decât cea din ajun, cu câţiva ofiţeri. Bărbaţii au aruncat grenade şi totul a luat foc: un fum negru şi un miros îngrozitor.

O femeie m-a tras de mână şi, împreună cu ceilalţi copii, am început să curăţăm drumul, cu ramuri smulse din tufişuri. Resturile fumegânde ale maşinii au dispărut într-un şanţ, potopite de pământ şi acoperite cu crengi.

Tehnica era simplă, folosită deja de mai multe ori.

Am mai rămas câteva zile, împotriva voinţei mele, fără să ştiu cum voi reuşi să scap. Pe de o parte, îmi dădeau să mănânc, iar pe de alta, mă terorizau prin violenţa lor. Mă întrebam în ce direcţie aş fi putut s-o iau, dacă reuşeam să fug, căci nemţii erau numeroşi prin partea locului. În cele din urmă, n-a mai trebuit să iau eu însămi vreo hotărâre. Un fluier i-a avertizat pe partizani că pericolul era iminent. Au luat-o la fugă, cărând cu ei tot ce puteau apuca, şi... au uitat de mine. M-am prefăcut că-i urmez, alergând, apoi am luat-o în altă direcţie, fără ca ei să observe. Am alergat de una singură, departe de violenţă, cu moartea în spate. O simţeam; era pretutindeni în Polonia. Credeam că nu voi putea scăpa decât singură, în vreun adăpost, din moment ce oamenii se ucideau între ei.

Nu mai ştiu când am ajuns din nou în preajma altor morţi vii.

Era cald. Mă căţăram pe un deal împădurit, pentru a vedea ce este dincolo şi pentru a mă orienta în funcţie de ceea ce aveam să descopăr. Nu mă aşteptam să găsesc atât de aproape un drum frecventat. O trupă de oameni purtând pachete mergea prin praf; erau câteva căruţe şi uniforme germane. M-am trântit pe burtă într-un desiş, privind cu atenţie această defilare neobişnuită. Convoiul nu era foarte lung – vreo cincizeci de persoane, poate mai mult, n-am numărat.

Eram destul de aproape ca să disting unele chipuri. Bătrâni, femei şi copii, prost îmbrăcaţi; mulţi dintre ei înaintau cu greu, epuizaţi. Deodată, le-am văzut stelele prinse pe haine. Purtau cu toţii stele! Erau evrei! Nu-mi venea să cred. În tot acest timp în care îmi căutasem

părinţii alergând spre est, nu văzusem nicăieri evrei. Vocea tatălui meu, furioasă, îmi răsuna în urechi: „să nu vorbeşti despre stele… niciodată! să şi-o bage undeva…“

Şi apoi, vocea mamei: „Nu vorbi aşa de faţă cu Mishke“.

Mă întrebam unde puteau să fie duşi aceşti evrei, păziţi doar de doi-trei nemţi. Dacă-i duceau undeva, trebuia, neapărat, să merg şi eu cu ei. Poate că, astfel, voi ajunge la părinţii mei. Îmi făceam curaj. Bunicul o spusese şi, la fel, cei doi bărbaţi din Germania. Era, în sfârşit, şansa mea. N-aveam decât să mă strecor printre ceilalţi copii. Părea simplu. Eram pe un deluşor împădurit, de unde puteam ajunge la drum; era de ajuns să cobor cu grijă, târându-mă pe fund, şi să mă ascund în şanţ. Trebuia să mă mişc foarte repede, ca să nu dau greş. Asta am învăţat de la animale: se apropie tiptil de o pradă, iar momentul în care atacă este crucial, căci nu-şi pot permite s-o scape.

Am aşteptat să treacă aproape toţi. Le cercetam chipurile cu atenţie: părinţii mei erau, oare, printre ei? La un moment dat, am tresărit: văzusem silueta unei femei, cu părul negru înnodat sub o basma… crezusem că o văd pe mama! Nu era ea, dar aceşti oameni pe care îi întâlnisem acum erau primul reper aşteptat de atâta vreme. Se petrecea, în sfârşit, ceva bun şi pentru mine.

Am pândit trecerea unui soldat german, care mergea pe lângă ei, aproape de sfârşitul coloanei, şi m-am fofilat repede în spatele lui. Nu m-a observat nimeni. Bieţii oameni mergeau fără să privească în jurul lor, ca o turmă, murdari şi plini de praful de pe drum. Eram asemeni lor, doar că nu aveam stea. Nu-mi mai amintesc cu ce eram îmbrăcată, probabil cu ceva bulendre şterpelite de pe undeva. În orice caz, aveam pulpele goale şi purtam pantaloni scurţi. Traista goală îmi atârna de gât. Nu îndrăznisem să mă apropii de nici o aşezare omenească, deşi îmi era foame. Din înaltul dealului, zărisem în depărtare nişte sate. Căldura era insuportabilă, eram murdară şi acoperită de sudoare, ca toţi ceilalţi. Dar plină de speranţe, în mijlocul acestui dezastru care ne obliga să înaintăm. Un singur amănunt mă îngrijora: nu aveam stea; mă temeam să nu mă întrebe

cineva ce caut acolo. Dar aceşti nefericiţi nu-mi dădeau nici o atenţie; Dumnezeu ştie de unde veneau şi de cât timp mergeau astfel. Nu ştiau nimic despre realitatea lumii aflate în război, despre lagăre şi ghetouri. După război, am înţeles că exact în clipele în care mergeam, plină de speranţă, în acea coloană de evrei, naziştii luaseră deja decizia finală. Eram consideraţi oficial o subspecie care trebuie distrusă sau sterilizată. Drumul acela colbuit ducea la ghetoul din Varşovia… când am aflat, am simţit că ameţesc. Pe moment, mi-am spus: „Încă puţin, şi am ajuns“. Era logic, găsisem estul, acum îi găseam şi pe evrei, deci eram aproape de părinţii mei. Sunt momente când, sincer vorbind, nu reuşesc să înţeleg cum de am putut rezista. Marea mea forţă era voinţa ieşită din comun de a-mi găsi mama, de a crede că părinţii mei erau sănătoşi. Aveam o rezistenţă fizică excepţională.

Mergeam în plin soare, însetaţi, cu feţele îmbâcsite de praf, dar speranţa că sunt aproape de mama era mai puternică decât orice nenorocire. Ce mi se putea întâmpla atât de grav? Să mă observe vreun neamţ, din cauza acelei stele blestemate? Asta nu mi se părea că reprezintă un pericol de moarte.

Peisajul se schimba; apăreau, încetul cu încetul, case, mahalaua vreunui oraş, probabil. Câţiva locuitori ne priveau trecând, mai ales copii. Când am ajuns la o cişmea de pe marginea străzii, ne-am repezit cu toţi, îmbulzindu-ne, să ne potolim setea. Nemţii ne lăsau în pace, la fel de istoviţi ca şi noi. Nu păreau să fie nici răi, nici aroganţi. Mie mi se părea că erau doar însoţitori ai grupului de evrei; nici unul dintre cei însoţiţi nu părea a fi prizonier sau constrâns să-i urmeze. Mi se părea ciudat. Confundam resemnarea lor, incapacitatea lor de a evada, cu acel consimţământ de care dădeau dovadă. Erau atât de puţini paznici, şi nici un semn de violenţă; nu-mi puteam imagina că tot ce văd este real! Am înţeles mai târziu că nemţii se simţeau atât de siguri pe ei înşişi, iar evreilor le era atât de frică, încât unii nu aveau nevoie să fie violenţi, iar ceilalţi, nu aveau nici o intenţie de a se revolta.

Tocmai când trebuia să pornim din nou la drum, o femeie a scos un ţipăt. Îşi ţinea capul în mâini şi sângera. Atunci am zărit un pâlc de copii care aruncau cu pietre strigând „jidan“, cu un gest care putea fi tradus prin „la revedere”.

Trupa s-a pus din nou în mişcare, fără ca vreunul să-i fi sărit în ajutor femeii rănite. Oamenii erau sfârşiţi de oboseala; unii se aşezau pe pământ, iar soldatul german venea şi-i obliga să se ridice. În loc să-şi ducă valiza, ajunseseră s-o tragă după ei.

Târâş-grăpiş, am intrat într-un sat sau un oraş. Am văzut un panou pe care scria „Warszawa”, cu litere de-o şchioapă, albastru cu alb, dacă îmi aduc bine aminte. Casele erau înghesuite unele în altele, cu balcoane, din care oamenii ne priveau trecând.

Intrasem în această trupă când soarele era sus pe cer şi iată că spre seară ajungeam la o poartă mare, tăiată într-un zid de piatră, în faţa căreia se aflau soldaţi germani şi bărbaţi în uniforme albastre. Mă întrebam cine erau acei oameni. Trupa se oprise, iar cei în uniformă controlau ceva. De unde mă aflam, nu puteam vedea; bănuiam că verifică prezenţa stelei de pe piept, stea care mie îmi lipsea. M-am apropiat pe furiş şi am constatat că evreii le arătau un document.

M-am retras încetişor, ajungând să fiu aproape ultima. Am rămas nemişcată alături de coloana, ca şi când n-aveam nici o legătură cu grupul. Mă străduiam să înţeleg, cât mai repede, ce se întâmplă şi cum aş putea face să trec de poartă. Câţiva copii, care n-au nici ei steaua pe piept, îmi dau târcoale. Îi privesc pe ceilalţi defilând; fac şi eu ca ei; îmi spun că poarta pare să fie destul de largă pentru ca o maşină să treacă cu uşurinţă. În partea cealaltă, văd nişte pietre de pavaj. Este mai multă lume acolo decât în locul în care mă aflu. Am tras concluzia că acela era locul în care se adunau evreii. Estul. Trebuia să intru, dar soldaţii erau înarmaţi; şi apoi, nu aveam acel document cerut de uniformele albastre. Abia după război am aflat că era vorba despre Policja Granatowa.

M-am îndepărtat puţin, dar am rămas acolo, sprijinită de

o casă. Un copilaş se juca; învârtea o rotiţă cu ajutorul unui băţ. În cele din urmă, mi-a venit ideea să-l întreb dacă aş putea intra. Cel mai simplu era să-i fac semne, arătând spre mine şi spre poartă. M-a privit de parcă aş fi fost tâmpită. Am repetat gestul; băieţelul a desenat cu băţul pe pământ, steaua evreiască. Şi-a dus mâna sub bărbie, dându-mi de înţeles că, în spatele acelui zid, oamenilor li se tăia capul. Am înţeles perfect dispreţul gestului său, dar i-am arătat ochii, dându-i de înţeles că vreau să văd... a ridicat din umeri, a râs, mi-a arătat o grămadă de gunoaie, pe care se prefăcea că le scormoneşte. Văzând că nu înţeleg, a dat gunoaiele la o parte şi mi-a arătat o gaură, destul de largă pentru a lasă să treacă un copil. Eram obişnuită să mă strecor prin asemenea locuri. Nu m-am ferit de băiat, dar, după aceea, m-am întrebat dacă acest procedeu nu era prea simplu şi dacă acest puşti nu era cumva denunţător. Căci, atunci când am revenit, câteva ore mai târziu, gaura era astupată. Sau, poate, n-am ştiut eu s-o găsesc?

Pentru moment, îmi atinsesem scopul. Trecând de partea cealaltă a zidului, am dat de o stradă. Lume multă. Cerşetori slabi şi mizeri, adulţi şi copii, lungiţi pe trotuar. Oamenii treceau pe lângă ei, lăsând impresia că nici nu-i văd. Şi mă întrebam unde se duc. De ce umblă pe străzi? De ce atâta nepăsare? Am dat repede colţul, căutând o ascunzătoare. Primul lucru care m-a şocat a fost un cadavru, lângă rigolă, acoperit cu hârtii. I-am zărit picioarele şi capul; nu-i dădea nimeni atenţie. Pentru mine era oribil şi de neînţeles.

Încercam să mă ascund; venea noaptea. Stăteam proptită cu spatele de o poartă, destul de mare; se mişca. Atunci, am împins şi poarta a cedat; s-a întredeschis şi m-am trezit aproape în întuneric. Auzeam zgomote, plânsete de copii; aici locuiau oameni, deşi era un miros atât de insuportabil, încât am vrut să ies. Dar am zărit uniforme germane şi am rămas după uşă, aşteptând să plece, ca să pot şi eu fugi. În acele momente, am asistat la o scenă care m-a făcut să înţepenesc de frică. O femeie însărcinată, cu o burtă mare, s-a împiedicat de o piatră din pavaj, a căzut şi

a încercat să se ridice. Un neamţ a împins-o cu piciorul, a trântit-o la pământ, i-a pus revolverul la tâmplă şi a tras. Focul de armă şi acel trup care s-a prăbuşit, totul s-a petrecut atât de repede, încât n-am mai putut mişca. Un coşmar. Am închis ochii, m-am retras în întuneric, muşcându-mi mâna ca să nu ţip, apoi am privit către stradă; cei doi nemţi se îndepărtau, ca şi când ar fi făcut ceva obişnuit.

Oamenii treceau şi ocoleau femeia întinsa pe jos, cu capul plin de sânge. Nimeni nu venea s-o privească; nu interesa pe nimeni, aşa cum nimănui nu-i păsa de cadavrul acoperit cu hârtii. Mă aflam într-un loc sinistru, lipsit de viaţă. Nu era un oraş. Oamenii nu erau reali. Nu înţelegeam nimic. Teroarea m-a cuprins brusc. Nu mai ştiu ce ar fi trebuit să fac aici, în spatele uşii.

De ce eram acolo, de ce nu mai eram în pădure, de ce o părăsisem? Îmi repetam această întrebare într-una, ca o nebună. Trebuia să fug! Dar nu mai îndrăzneam. Nu mă puteam hotărî să mă reîntorc în stradă. Mai bine mă culcam. Şi am dormit – dacă pot spune aşa – sub casa scării. Auzeam ţipete, gemete, zgomote, toate venind dinspre stradă. Refugiul meu duhnea a urină şi căldura era sufocantă. Deodată, am auzit tropăit de cizme, oameni alergând şi ţipând. Am privit prin uşa întredeschisă, încercând să văd dacă pot sau nu să fug. În curtea clădirii din faţă, s-a aprins, brusc, lumina şi soldaţii au invadat etajele.

Au aruncat un om pe fereastră. Am deschis ochii mari şi era cât pe ce să urlu, auzind bufnitura trupului care se strivea de pavaj. Soldaţii au coborât, împingând oamenii pe scări; apoi, i-au mitraliat. Am văzut cu ochii mei; nu-mi pot şterge nimic din minte, de parcă imaginile mi s-ar fi imprimat cu fierul roşu pe creier: zgomotul cizmelor, lumina, ţipetele, corpul acela azvârlit pe geam, îmbrâncelile şi răpăitul armelor. Eram fascinată şi înspăimântată de împuşcături şi de trupurile care se prăbuşeau, haotic. Am văzut umbrele murind.

Apoi, s-a lăsat liniştea. Ceva mă apăsa pe piept, mă

sufoca.

Nu mai doream decât un singur lucru: să găsesc ieşirea din acest coşmar.

Credeam că noaptea mă va ajuta să plec, dar m-am rătăcit; nu mai găseam crăpătura din zid prin care trecusem, mă enervam, tremuram; îmi pierdusem capul şi mă simţeam prinsă ca într-o capcană, în acest univers al nebunilor. N-aveam decât o singură soluţie: să mă retrag sub scară şi să aştept dimineaţa. Am rămas nemişcată şi aşteptarea a fost cumplită. Totul mi se învârtea în cap cu o viteză năucitoare. Unde era acel loc de trecere? Cum să fac să ies de aici? În zori, am aşteptat să apară câţiva trecători, ca să nu fiu singură, mai ales că nu purtam steaua evreiască. Trebuia să merg ca toţi ceilalţi, evitând uniformele, trecând nepăsătoare pe lângă morţi. Şi chiar pe lângă cei vii. Îmi era frică de tot ce mă înconjura. Cred că atunci am simţit frica totală, profundă, cea de a fi închisă, prizonieră printre cadavre, într-un aer care duhnea a mortăciune, deşi, în jurul meu vedeam oameni vii, care nu urlau şi nu plângeau, care mergeau ca şi când n-ar fi văzut nimic în jurul lor, în timp ce eu mă sufocam de frică.

Mai am şi astăzi un sentiment de spaimă când trec printr-un oraş, ori de câte ori văd lume multă în jurul meu; mă simt atrasă într-o cursă, ca într-un ghetou; intru într-o panică, pe care n-o pot domina întotdeauna.

Am evitat uniformele; îmi încrucişam braţele pe traistă, să nu se vadă că-mi lipseşte steaua. La un moment dat, m-am aşezat pe pământ, lângă un mic cerşetor foarte bolnav. Biată fiinţă! Oare mă vedea? Nu pot să ştiu, dar avea o privire care te sfâşia. M-am gândit că, dacă oamenii nu se vor „ocupa“ de acest copil, n-o vor face nici cu mine. Pe aici, oamenii îi lăsau pe copii să moară! Îi urau. Nu trebuia să rămân în acest oraş.

Mai departe, se afla un grup de copii de seama mea, care păreau că se joacă. M-am apropiat, preferând să mă strecor printre ei, ca să trec neobservată. Vorbeau limba polonă – aşa mi se părea – dar, când am ajuns lângă ei, m-au privit şi, brusc, au început să vorbească franţuzeşte. Am crezut

că nu voiau să fie înţeleşi, aşa cum făceau părinţii mei când vorbeau în idiş sau în germană, pentru a nu lua parte la discuţia lor. Nu purtau stea; poate că nu aveau încredere în mine.

Unul dintre cei mari preferase jocul cu pietricele. Îi spunea altuia, după cum am înţeles, că a câştigat, pentru că ascunsese în mână patru pietricele. Şi le număra: tatăl şi mama mea, deportaţi, sora mea, moartă, fratele meu împuşcat… în total, patru… şi cine mai rămâne? Eu sunt cel care câştigă!

Mi s-a părut abominabil acest mod de a-şi număra morţii cu ajutorul pietricelelor. Băieţelul nu avea nici o vină; reproducea tot ce trăia zi de zi, se juca folosind elementele vieţii sale cotidiene… oribil.

M-am contopit cu mulţimea fantomelor; am văzut oameni care adunau trupurile şi le aruncau în căruţe. Câte un corp aluneca şi cel care mergea în spatele căruţei îl punea din nou deasupra celorlalte. Şi mi-a venit ideea salvatoare. Căruţa se îndrepta către un cimitir, desigur. Cimitirul se afla în afara oraşului. În Belgia nu văzusem decât unul singur, dar eram sigură că voi găsi ieşirea din oraş datorită acestei împrejurări.

M-am alăturat groparilor. Leşurile erau la nivelul ochilor mei şi făceam eforturi să privesc doar înainte, cu aceeaşi indiferenţă ca toţi ceilalţi. Un om mergea în faţă, trăgând căruţa împreună cu un băiat mai mic decât mine, un al treilea mergea în spate, iar eu, alături. Acest echipaj îşi croia drum printre oameni; eu nu eram decât o puştoaică în zdrenţe, care nu îngrijora pe nimeni. Am ajuns în faţa unui grilaj. Căruţa s-a oprit şi un gardian ne-a făcut semn că putem trece. Poate că pe mine nici nu m-a observat.

În cimitir, n-am văzut decât movile, pietre, gropi adânci. Am fugit să mă ascund în spatele unei movile de pământ, nisip şi pietriş. A trebuit să-mi fac loc, săpând cu mâinile goale, pentru a mă pune la adăpost. Căruţa s-a oprit şi cei trei au aruncat toţi morţii într-o groapă, unii peste alţii. Băiatul cel mic a luat o lopată, a acoperit cadavrele, apoi acolo în faptul serii, au plecat cu toţii, iar eu am rămas. Nu

vedeam pe nimeni, cu excepţia paznicului şi a câtorva siluete, la intrare, lângă gard.

Crezusem că există o ieşire ca în satul bunicului, un zid care putea fi escaladat. Dar acest cimitir era înconjurat de unul mult prea înalt. Am parcurs distanţa până la el în patru labe. Nu mai vedeam decât acest perete blestemat, având o singură obsesie: să ies, apoi să fug. Trebuia să mă descurc cumva pentru a trece dincolo de zid. Am încercat să mă caţăr, am căzut de mai multe ori, pentru că eram prea mică, iar zidul era prea înalt, şi pentru că nu aveam de ce să mă prind. Am pornit de-a lungul zidului, tot în patru labe, căutând un loc mai puţin neted, pentru a mă putea căţăra. Căutam pipăind şi, deodată am simţit că terenul este diferit, puţin în pantă. Dar nu îndeajuns. Mi-am scos cuţitul şi am râcâit între pietre, am făcut o scobitură, apoi, mai sus, încă una… Am încercat să mă caţăr, să scobesc tot mai sus; mergea greu, cădeam şi o luam de la capăt. Şi aşa, toată noaptea. Extrem de greu. Cimentul era dur, greu de îndepărtat. Puneam un picior, prindeam o ieşitură din piatră, cădeam din nou… eram epuizată, dar cuprinsă, parcă, de nebunie. Şi aşa, treptat, am reuşit să ajung pe creasta zidului. Dar acolo am găsit sticlă şi sârmă ghimpată. Palmele şi genunchii îmi sângerau, dar nu-mi păsa; singurul meu gând era să scap din această închisoare blestemată, chiar dacă ar fi trebuit să-mi umplu tot corpul de răni, pentru a reuşi. Găsindu-mi echilibrul, am observat, în penumbră, că înălţimea zidului pe această parte era şi mai mare. Trebuia să fac o săritură; era singura mea şansă. Mi-am spus: „Şi ce dacă?“, şi m-am aruncat în gol.

Cred că m-am lovit puternic; nu-mi amintesc clipa în care am aterizat, dar, când am deschis ochii, mă durea glezna şi îmi venea să vomit. Îmi simţeam capul greu. Nici nu mai ştiu cât timp am rămas acolo, jos. Când mi-am revenit, mi-am văzut tăieturile adânci de la genunchi şi de pe picioare; mâinile îmi erau jupuite în întregime.

Trebuia să mă îndepărtez de zidul de incintă. M-am ridicat şi am început să merg. Mă aflam tot în oraş, dar am zărit nişte şine de cale ferată, o gară şi un vagon din care

se auzeau gemete. Am luat-o la fugă. Nu mai puteam auzi moartea. Am ajuns la un râu, la care se cobora pe nişte trepte de piatră. Am intrat în apă ţinându-mă de mal, am băut şi mi-am scăldat trupul într-o apă calmă, binefăcătoare pentru rănile mele. Îmi turnam apă pe mine, cu pumnii; voiam să mă trezesc, să-mi revin, să înţeleg tot ce văzusem într-un timp atât de scurt. Nu reuşeam. Singurul lucru pe care mi-l repetam era că părinţii mei nu puteau fi aici, în acest loc de o cruzime infernală, în care nimeni nu se îndura de copiii bolnavi de pe trotuare, nimeni nu vedea cadavrele, şi nici femeile însărcinate şi pline de sânge. Erau imagini care depăşeau puterea mea de înţelegere, n-aveau nimic firesc şi mă înspăimântau prea tare. Glezna mi se umflase şi mă durea, dar frica era mai mare decât toate. Am pornit mai departe, încercând să cred că mă înşelasem; estul, desigur, nu era acolo; tata şi mama erau în altă parte, trebuia să-i caut în alt loc.

Am mers pe lângă râu o bună bucată de vreme, nemaiştiind încotro să mă îndrept. Nu mai avea rost să merg spre est, dar nici nu puteam face cale întoarsă. Mergeam înainte, fără să am o destinaţie precisă, şchiopătam puţin, mergeam greu, îmi era cald şi sete. Nu mâncasem nimic consistent de mai multe zile şi petrecusem două zile şi, probabil, trei nopţi de coşmar. Sleită de puteri, am ajuns în dreptul unui sat, lângă un râu. Era frumos. Malurile erau nisipoase. Era bine că puteam să beau apă, mai ales că era, cu adevărat, foarte cald; dar trebuia să găsesc ceva de mâncare şi un loc în care să pot dormi. Eram încă acolo, pe nisip, când un grup de fete şi băieţi a trecut prin faţa mea alergând înspăimântaţi. Aproape în acelaşi timp, am auzit răpăitul unor arme. N-am mai stat pe gânduri. Am început să alerg alături de ei. Din fericire, nu se duceau prea departe: au dat nişte crengi la o parte, într-un boschet din apropiere, au sărit într-o groapă săpată dinainte, şi eu, după ei. Doi dintre copii au pus ramurile la loc, deasupra capetelor noastre, venind apoi alături de noi.

Eram ca într-un mormânt. Ne priveam în linişte, aliniaţi la

perete. Printre ramuri, primeam puţină lumină. Aşteptam. Eram frântă de oboseală şi am adormit. Când m-am trezit, era noapte şi unul dintre băieţi tocmai ieşea din groapă. L-am urmat, ca să văd ce face. M-a condus la o pompă veche şi am băut apă împreună. Revenind la groapa secretă, a pus o creangă la loc, cu grijă; totul se făcea în linişte. Se vedea clar că aceşti copii erau obişnuiţi să se ascundă. Păreau la fel de amărâţi ca mine, o bandă de vreo zece copii, poate mai puţini. Ca să dorm, îmi era tot atât de bine aici ca în oricare alt loc, şi eram chiar mai protejată decât afară, la drumul mare.

M-am trezit din nou, în mijlocul unei agitaţii. Ramurile nu ne mai protejau, vedeam cerul, iar copiii erau afară, adunând bucăţi de pâine risipite pe jos. Se certau.

M-am repezit şi eu; am prins două bucăţi, pe care le-am înghiţit pe loc. Şi, deodată, mi-am spus: „Cineva ştie că suntem aici! Or să ne găsească! Pâinea asta ne-a fost adusă ca să ieşim din groapă!“ Nu ştiu dacă aveam dreptate, dar, instinctiv, ştiam că suntem în pericol. Am încercat s-o iau cu mine pe o fetiţă, dar nu înţelegea ce-i cer să facă, sau nu voia să înţeleagă; o speriam cu semnele mele. Şi-a tras mâna, ca şi când o deranjam; voia să mănânce. Eu mai aveam o îmbucătură între dinţi, dar am fugit.

Acest sătuc liniştit de pe malul râului, trebuie să fi fost Otwock, la 20 de kilometri la sud de Varşovia. Mai târziu i-am vorbit despre el, unei supravieţuitoare poloneze, care era de prin partea locului. În acest sat îşi găsiseră refugiul oameni fugiţi din Varşovia. Din nefericire, nici un refugiu nu era posibil în afara pădurii. Fuseseră razii şi la Otwock.

Am fost întotdeauna convinsă că acei copii au fost masacraţi. I-am cunoscut pe când trăiau, timp de o singură noapte, şi am mâncat pâine alături de ei. Purtam în mine ceva ce ei pierduseră trăind împreună: instinctul animalelor. Aceşti copii erau, desigur, în ţara lor şi poate ca părinţii lor mai erau, încă, în viaţă. Dacă eu i-aş fi avut pe ai mei, aş fi rămas şi eu acolo. Dar, pentru mine, singurătatea era cel mai sigur adăpost. Starea mea normală era

libertatea; obsesia mea: să supravieţuiesc şi să-mi găsesc mama.

8.
Haita

Evitam cu grijă aşezările omeneşti, satele. Eram în căutarea fermelor izolate, unde îmi puteam procura uşor apă şi hrană, fără să risc. Teroarea din ghetou, moartea în acea căldură apăsătoare, precum şi cimitirul, toate mă îndemnau să caut o pădure. Dar, o vreme, n-am găsit în drumul meu decât terenuri agricole. De fiecare dată când vedeam oameni muncind la câmp, încercam să aflu unde mă aflu. Nu mai aveam un plan strict.

Într-o zi, m-am apropiat de un câmp de pe care doi ţărani culegeau sfeclă, adunând-o grămadă. M-am târât până la un şanţ şi am tras cu urechea. Vorbeau franţuzeşte, ca în Belgia; asta mi-a amintit de copiii din Varşovia, pe care-i simţeam aproape. Am prins frânturi de fraze; cred că vorbeau despre lagăre de muncă sau de prizonieri. Mi-a atras atenţia o frază care conţinea cuvântul „belgian“: „Şi la Minsk Mazowiescki se află muncitori belgieni şi francezi…“

Dacă n-aş fi fost atât de înspăimântată, i-aş fi întrebat unde este Minsk Mazowiescki. Am încercat să-l caut singură; m-am învârtit pe loc multă vreme, fără să-l găsesc, deşi, probabil, nu eram prea departe, după câte mi-am dat seama peste ani, când am încercat să reconstitui itinerarul călătoriei. Nu ştiu ce-aş fi descoperit, poate ceva mai important decât îmi puteam închipui. Am devenit mai calmă atunci când am simţit, în sfârşit, răcoarea unei păduri cu copaci înalţi, brazi, stejari, când am putut să adorm la umbra lor, să-i strâng în braţe. De când părăsisem Varşovia, rănile şi crustele mele deveniseră cratere sângerânde. Am încercat să merg desculţă, pentru a-mi elibera degetele îndoite în cizmele din piele de calitate proastă. Rezultatul n-a fost încurajator. Partea cornoasă plesnea şi a trebuit să-mi înfăşor picioarele în cârpe. Dar cârpele nu prea ţineau; până la urmă, mi-am pus din nou cizmele: era mai simplu aşa, decât să le port pe după gât,

alături de traista grea de cuţite şi de cartofi. Pădurea respira puritate şi linişte; mirosurile şi parfumurile mă asaltau, mă curăţau de duhoarea morţii pe care o târâm după mine.

La căderea serii, căutam un loc în care să mă opresc; era important. Un adăpost, un loc protejat, în care să stau cu spatele proptit de o stâncă sau de un trunchi de copac suficient de gros. Trecuseră mai multe săptămâni. Într-o zi, când mergeam de-a lungul unui fir de apă, am observat, puţin mai departe, la stânga mea, o cascadă şi o aglomeraţie de stânci. Locul ideal pentru a sta în linişte, supraveghind totul de jur împrejur. M-am căţărat pe grămada de pietre, să văd ce se află de partea cealaltă şi, când am ajuns sus… am descoperit într-o peştera nişte pui de lup!

În patru labe, m-am apropiat încetişor. Erau patru, încă mici, şi se jucau. Dar, puţin mai departe, întinsă la pândă pe o stâncă, am văzut o lupoaică foarte bătrână şi somnolentă. Un fel de bunica Rita. Mi-am dat imediat seama că era o femelă, căci se afla în preajma puilor, mici minuni blănoase, care săreau de colo-colo. Nişte jucării, aşa cum nu avusesem niciodată.

Au venit să mă muşte de mâini, în joacă, să-mi dea târcoale şi să-mi sară în spate. Deodată, bătrâna lupoaică mi-a simţit prezenţa. S-a ridicat, iar puii au fugit în vizuina lor. Am avut impresia ca le spusese: „Ce faceţi? Iar vă ţineţi de prostii?“

Aparent, mirosul meu nu anunţa nici un pericol. N-o îngrijora. Într-adevăr, era o lupoaică bătrână, cu mişcări încete. A venit să mă vadă şi am lăsat-o să mă adulmece după bunul ei plac. Capul, părul, spatele. Părea nedumerită, dar deloc agresivă. Cred că-i miroseam mai degrabă a animal decât a om. Mai purtam, poate, mirosul mamei Rita.

Apoi, s-a dus lângă pui, continuând să mă observe. Nu m-am mişcat, până când puii de lup au venit din nou la mine, să se joace. Cel mai curajos a ieşit primul şi a început să mă tragă de pantaloni, să-mi miroasă traista, de care nu mă despărţeam niciodată, bine atârnată, bine înnodată,

singurul meu bun… Ceilalţi i-au urmat exemplul. Aveam în traistă brânză, sau ceva care semăna cu brânza, tare şi uscată, îngălbenită şi fără nici un gust. Avea doar gustul foamei, aşa cum aveau şi alte lucruri comestibile. Mi se întâmpla rar să mănânc cu plăcere ceea ce furam, cu excepţia unei bucăţi de carne de cal sau a unor ouă. Nu mai ştiu de unde furasem ceva ce credeam că este unt. Nu mai întâlnisem aşa ceva de multă vreme. Am tăiat bucata în porţii pentru mai multe zile. Lupii s-au arătat interesaţi. Atunci le-am spus:

— Vreţi traista mea? Ah, nu, nu, asta îmi trebuie mie… O să împărţim.

Şi erau fericiţi să înghită acele bucăţele. Se jucau, îmi muşcau urechile, nasul, mâinile, îmi săreau în spinare, ca nişte ieduţi. Eram fascinată, fericită, regăseam viaţa, aşa cum trebuia să fie. În comuniune totală cu animalul.

Bătrâna lupoaică, pe care am botezat-o „Nounou“, mă privea jucându-mă cu ei. Nu mă vedea ca pe un pericol, nu simţea că aş fi putut fi agresivă. Se vedea în privirea ei. Căci aşa sunt animalele: expresive, cu o anumită atitudine şi cu o privire care spune tot. Animalele sunt primitoare sau agresive, neîncrezătoare sau îngrijorate, nervoase chiar. Eu cunosc bine lupii. Bătrâna „Nounou“ privea jocul nostru şi părea să spună: „E-n regulă, nu sunt îngrijorată; vă puteţi juca, sunt cu ochii pe voi“. Asta se vedea chiar din atitudinea ei; stătea culcată cu labele înainte, supraveghindu-ne, liniştită.

Puii devoraseră toate bucăţelele de brânză şi veneau să-mi miroasă, în continuare, traista. Încercau să tragă de ea, crezând, după miros, că mai am brânză. Dar nu-i lăsam.

Se jucau cu cizmele mele, cu mânecile, cu vesta; nu mai ştiu cât am stat acolo; doream, nu numai să-i privesc, dar să păstrez ceva din jocul lor, din mirosul lor, să le muşc şi eu urechile. De când murise mama Rita, îmi lipsea mirosul de lup. Aş fi vrut atât de mult să fiu ca ei, iubiţi, veseli şi apăraţi, acolo, în vizuina lor din pădure. De la plecarea mea, crescusem, desigur; dar, mai ales, slăbisem, avusesem parte de lipsuri, trăisem într-un coşmar. Altfel,

aveam tot şase ani şi trăiam un vis imposibil, acela de a intra în pielea unui animal, de a avea blana lui, libertatea, superioritatea şi aspectul lui.

Au sosit şi adulţii. Lupii cei mari. Un mascul cenuşiu, şi încă unul, urmaţi de două femele. Toţi patru mă priveau, curioşi. Patru lupi mari mă priveau fix, nemişcaţi, aşteptând, nici eu nu ştiu ce. Masculii sunt imprevizibili. La început, Rita mă ameninţase cu colţii, mârâind. De data asta, lupii masculi nu spuneau nimic, poate pentru că erau mai mulţi, siguri pe ei, faţă în faţă cu acest animal ciudat, noul tovarăş de joacă al copiilor lor.

Una dintre femele a făcut precum mama Rita, a venit către mine, aşa, deodată, la început neîncrezătoare. Mi-a mirosit tot corpul şi m-a împins cu botul, ca să se asigure că miros aşa cum trebuie, că nu prezint vreun pericol pentru ea şi pentru puii ei, mai bine zis, pentru ceilalţi. Îi vedeam colţii, îi auzeam suflarea puternică, dar nu mă temeam.

Dragostea absolută pentru lupi mă făcea de-a dreptul inconştientă. Dacă mi-ar fi fost frică, sau dacă aş fi vrut să fug, lupii m-ar fi simţit. Căci ei simt când sunt în pericol de a fi atacaţi, aşa cum simt şi frica atacatorului, simt intenţia omului de a fugi. Şi asta îi face agresivi.

Mama Rita nu-mi făcuse nici un rău; nu văd de ce o altă lupoaică s-ar fi manifestat altfel. Nu eram nici agresivă, nici fricoasă.

În urma lupoaicei Ita, se aflau doi masculi şi încă o femelă. După ce lupoaica şi-a terminat inspecţia, au mârâit cu toţii, apropiindu-se de mine, aşa cum făcuse Ita. M-am culcat imediat pe spate, scoţând ţipete scurte, iar lupoaica cenuşie a venit deasupra mea, cu labele depărtate. Cei doi masculi şi femela au rămas în jurul nostru; păreau să se sfătuiască, mergând în sus şi-n jos. Nu mişcam; ceremonialul de acceptare se desfăşura normal.

Apoi, lupoaica cenuşie a încetat să-mi mai dea atenţie; puii stăteau pe lângă ea şi, drăgăstoasă, îi împingea, uşor, cu botul. Uitaseră cu toţii de mine.

Aveam încredere în instinctul meu şi foloseam aceleaşi atitudini care-mi reuşiseră cu Ita şi cu Rita.

Am rămas multă vreme culcată pe spate, cu mâinile şi picioarele în sus, printre aceste animale splendide. Le vedeam colţii mari trecând pe deasupra mea, ochii minunaţi; era, mai degrabă, admiraţie decât teamă. Doream să mă adopte, să fac parte din neamul ei şi, de aceea, gesturile mele erau calme şi potrivite cu atitudinea lor. Ştiam foarte bine că nu trebuie să bruschezi un animal. Atunci când, pentru prima dată, încercam să prind găinile ca să le mângâi, bunicul mi-a spus: „Niciodată să nu forţezi animalele; lasă-le pe ele să vină la tine, lasă-le să se apropie; dacă au chef, o vor face“. Mă hrănisem cu lecţii simple, pe care, acum, le puneam în practică. Nu vedeam nici o diferenţă între găini şi lupi. Comunicarea se obţine prin răbdare şi respect: „Te accept, dacă mă accepţi”.

Puii au venit din nou la mine, la joacă. Trebuia să fiu mult mai calmă cu ei; îi observam pe cei mari, pândindu-le gesturile. Un lup mascul nu se comportă ca o femelă; o ştiam din experienţă. Regulile după care se conduc depind de şef. Încă nu ştiam care era şeful acestei familii regăsite. Ca să aflu, aveam nevoie de timp şi de spirit de observaţie. Dacă şeful îmi cerea să-l ascult, trebuia să-i dau ascultare.

Am hotărât să rămân acolo; era o familie mare şi, dacă un om ar fi avut intenţia să mă ucidă, i-ar fi fost greu s-o facă. Ar fi avut în faţă o întreagă haită, nu doi-trei lupi. Desigur, era o iluzie, căci omul este cel mai sângeros animal de pradă.

Printre lupi, m-am simţit întotdeauna protejată. Omul care o omorâse pe Rita era mult mai periculos decât un lup. Aşa vedeam eu lucrurile. Acest animal superb nu i-ar fi făcut nici un rău. Încetul cu încetul, m-am instalat în faţa vizuinii puilor. Era destul de adâncă pentru a-i adăposti împreună cu mama lor. Aş fi încăput şi eu, dar simţeam că mama nu m-ar fi acceptat. Micuţii veneau să se joace pe spinarea mea; mă tăvăleam pe jos împreună cu ei, îi lăsam să facă tot ce doreau. Uneori, mă aflam într-o poziţie incomodă, dar mă simţeam atât de bine! Ceva ce nu se poate uita şi nu se poate compara cu nimic.

Mama a venit să le aducă de mâncare. Nu avusesem încă

privilegiul să văd o lupoaică scoţând din gâtlej carne pentru puii săi. Era fascinant. Puii veneau să-i lingă botul, ca să se hrănească. Pentru că refuzam să-i părăsesc, după câteva zile am simţit că mor de foame. Nu mă puteam hrăni decât cu apa de la izvor şi cu câţiva viermi. În traistă nu mai aveam nimic. Trebuia să mănânc ceva. Puii erau sănătoşi, bine hrăniţi; aveam şi eu poftă să mănânc din ceea ce scotea lupoaica pe bot. Mâncasem şi lucruri mai neplăcute: viermi, carcase putrede, care mă făcuseră să vomit şi să am crampe, dar iată că eram încă în viaţă. Nu vedeam de ce n-aş fi putut încerca să mă alătur puilor, pentru a mânca din hrana lor. Îmi era prea foame. Eram tentată să plec, să caut ceva, dar îmi spuneam: „Dacă plec, îi voi mai găsi, oare? Şi cum mă vor primi la întoarcere? Pentru moment, sunt aici, iar ei nu-mi fac nimic rău; poate că nu va fi mereu la fel“. Dacă, la întoarcere, m-aş fi văzut singură, faţă în faţă cu un mascul, acesta ar fi fost, poate, nemulţumit că l-am deranjat. Simţeam că, în această mică haită, bucuria faptului că eram acolo era fragilă. N-aş fi vrut s-o distrug.

Aşadar, am încercat să obţin hrană din partea mamei. În patru labe, m-am dus şi eu, împreună cu puii, să-i miros şi să-i ling botul. În primul moment, s-a dat înapoi. Am scos ţipete scurte, asemeni puilor, am insistat şi, pe neaşteptate, a regurgitat lângă mine. M-am repezit. Era o mâncare caldă! Lupoaica mă hrănea! Eram un pui, ca toţi ceilalţi. În extaz, înghiţeam, odată cu hrana, şi foarte multă tandreţe.

În haită, dragostea mea pentru animale a crescut imens. Iubisem deja câinii, pisicile, animalele de la fermă, dar, în privinţa lupilor, această dragoste s-a transformat în admiraţie. Erau superiori oamenilor. Le înţelegeam limbajul.

Masculii cei tineri mă lăsau în pace. Din când în când, îmi aruncau câte o privire şi veneau să mă atingă. Dar eu aveam întotdeauna o atitudine conciliantă; aşa că plecau, convinşi că totul e bine.

Doream atât de mult să fac parte dintre ei, să fiu lup, încât, într-o bună zi, am făcut o greşeală. O vedeam pe mama ridicând o labă pentru a-şi face nevoile. Am vrut să

ridic şi eu piciorul, proptindu-mi-l de un copac. Şi, deodată, lupoaica a început să mârâie şi să se rostogolească pe jos. Am crezut că va sări să mă muşte. Încercam să înţeleg. Nu vedeam motivul pedepsei sale. Am scos ţipete de pui, care au liniştit-o. Cred că a considerat că lecţia pe care mi-o dăduse era de ajuns. Dar rămânea o problemă: eu nu puteam urina ca ea. Şi am înţeles că toţi ceilalţi, cu excepţia unui mascul, urinau fără să ridice laba. Aici era diferenţa. Am aşteptat puţin şi am urinat pe pământ, în faţa lor, ca o căţea. Totul a fost bine. Doar doi lupi puteau ridica laba: un mascul şi o femelă. Ei erau şefii.

Relaţiile mamei cu bătrâna lupoaică, cea care stătea de pază când ceilalţi plecau la vânătoare, erau, uneori, destul de violente. „Discuţiile” lor se reduceau la mârâituri şi la lovituri date cu botul. Îmi spuneam: „Gata, au început să discute”. Astăzi, n-aş mai putea gândi aşa. Omul mi-a răpit toată inocenţa, învăţându-mă ce este frica. Îmi dau seama de pericolul în care mă aflu. Dar atunci, mi se părea că aceste „discuţii” sunt normale; eram convinsă că, printre lupi, nu mi se putea întâmpla nimic.

Într-o zi, am avut confirmarea adopţiei mele definitive: au plecat cu toţii la vânătoare, lăsându-mă să-i păzesc pe pui. M-am simţit extrem de mândră. Eram unul dintre membrii haitei; aveam rolul meu printre lupi.

Călătoria mea în căutarea părinţilor se oprise. Viaţa pe care o duceam printre lupi mi-a permis să-mi revin, să nu înnebunesc, să-mi regăsesc pacea interioară, ca o barieră în spatele căreia se oprea coşmarul prin care trecusem. Locuiam lângă cascadă, pe stâncă. Lupii se adăpau la izvor, împreună cu mine. Boturile se reflectau în apă şi totul mi se părea magic; eram cu adevărat fericită. Aparţineam unui clan, unei familii, nu mai eram singură şi, mai ales, puteam să mă joc! Îmi lipsise atât de mult jocul!

De când mă ştiu, m-am jucat singură, fără jucării, departe de ceilalţi copii. De la plecarea mea, m-am jucat cu pietricele, frunze, pene, mici comori provizorii, pe care, uneori, le păstram, iar alteori, le lăsam acolo unde le găseam. În haită, aveam tovarăşi de joacă, gata oricând să

facă tumbe, să mă lingă sau să facă glume. Această fericire îmi era atât de preţioasă, încât uitam de toate. Prinsesem atât de mult curaj în relaţia mea cu mama, încât îmi băgam nasul în botul ei, fără nici o frică, obligând-o să mă hrănească. Eram complet inconştientă. Nu mă gândeam la pericol. Pentru mine colţii ei nu erau o ameninţare. Dar n-am reuşit decât de trei ori să obţin ceva carne mestecată.

Lupoaica avea de hrănit patru pui; eu eram în plus. Trebuia, deci, să-mi găsesc mâncarea prin apropiere, prin propriile mele mijloace.

În general, când lupii ucid un animal, devorează prada pe loc. Curând sosesc corbii să se ospăteze cu resturile. Dacă animalul ucis n-a fost mâncat în întregime, lupii revin să-şi termine ospăţul. Într-o zi, când mă aflam lângă cascadă, am auzit corbii şi m-am dus să-i văd.

Sfâşiau un leş de căprior, încă proaspăt. Am vrut să iau şi eu o bucată de carne şi am început să trag de animalul deja sfâşiat. Un lup mascul şi-a făcut apariţia. Abia am avut timp să-mi retrag mâinile. Mârâia către mine, ţinându-mă la distanţă. Au sosit şi ceilalţi. Nu-mi rămânea decât să-i privesc cum îşi împart carnea, cum se ceartă pe ea şi cum se ospătează. Trebuia să aştept până când se satură. Nici nu putea fi vorba să întind mâna printre ei. Apoi, după acest prânz, se lingeau unii pe alţii. Într-o clipă în care nici unul nu mai era atent la mine, am reuşit să iau o bucată. Îmi era de ajuns; nu aveam nevoie să mănânc ca ei, chiar dacă, din păcate, trebuia să mănânc o dată la două zile. Lupii, după ce se îndopau bine, puteau sta multă vreme cu burţile goale. Dar eu mă hrăneam suficient cu resturile şi nu mai aveam nevoie să caut hrană în altă parte. Nu mâncam întotdeauna din prada lor, căci, dacă cutreieram pădurea, mi se întâmpla rar să nu descopăr ceva, un iepure, o pasăre sau o căprioară, orice. Ceea ce rămânea în urma unui prădător era de ajuns pentru a-mi astâmpăra foamea, o dată la două-trei zile.

În timpul perioadei petrecute cu lupii, nu m-am mai gândit la nimic. Mă bucuram de natura din jurul meu, de convieţuirea respectuoasă cu aceste animale. Frăţiorii mei,

lupii, creşteau şi, pentru mine, asta era adevărata viaţă.

Nu ştiu cât timp a durat acest episod, dar puii au crescut şi au început, şi ei, să vâneze, împreună cu ceilalţi. Pe mama lor o numisem „Frumuseţe”. Tatăl meu spunea adeseori, strigându-mă: „Vino, frumuseţea mea”. Şi mama răspundea uneori: „N-a fost frumoasă astăzi, frumuseţea ta...”

„Frumuseţea” era mama mea adoptivă. Aveam doi fraţi preferaţi, Clar-de-Lună, pentru că avea pe o labă o pată albă în formă de lună nouă, şi Ureche-Ruptă. Când era mic, fusese muşcat sau rănit, aşa încât urechea îi era puţin sfâşiată. De ei mă simţeam mai aproape decât de ceilalţi. De altfel, ei mă aleseseră.

Plecarea mea a fost pricinuită de Clar-de-Lună. Începuse să-l înfrunte pe unul dintre masculi, probabil tatăl său, pentru o bucată de carne. A început o luptă reală şi dură, în timpul căreia Clar-de-Lună a primit o chelfăneală straşnică. A fugit cu coada între picioare, iar lupul cel mare l-a urmărit, pentru ca puiul să nu mai revină, după lecţia pe care o primise. Era vremea să se descurce singur.

Eram tristă. Copilăria luase sfârşit. Îl iubeam mult pe acest lup tânăr, cu care mă jucasem atât de mult. Am plecat în căutarea lui; aş fi vrut să ştiu cum se descurcă fratele şi prietenul meu. Ureche-Ruptă a pornit şi el în urma mea.

L-am căutat multă vreme pe Clar-de-Lună, până în ziua în care l-am auzit urlând pe un deal. I-am recunoscut glasul. Am urlat şi eu. Mi-a răspuns venindu-mi în întâmpinare.

Am mers mai departe, cu cei doi lupi ai mei; nu întotdeauna aveam acelaşi drum, dar mă regăseau de fiecare dată. Uneori, îi aşteptam eu, alteori, mă aşteptau ei pe mine. Erau neîndemânatici la vânătoare; prindeau doar animale mici. Şi încă se mai jucau, ca între fraţi. Cândva, aveau să întâlnească o altă haită, în care aveau să fie adoptaţi de o femelă. Până atunci, însă, eram trei. Eram încă liniştită, dar găseam tot mai greu ceva de mâncare; lupii devorau prada pe loc şi nu lăsau decât pene şi piei. Trebuia să merg mult până la marginea pădurii, în căutarea

unui sat. Casele erau mai mici, rare şi mult mai sărăcăcioase decât în Germania. Mă aflam în Rusia, aproape de Polonia, dar nu ştiam exact unde. Noţiunile de geografie ale bunicului se opreau la numele marilor capitale.

Am descoperit un tufiş cu fructe zemoase, din care am mâncat pe săturate. Câmpia, încă invizibilă, nu putea fi departe. Eram atât de preocupată de hrănirea mea, încât nu mi-am dat seama că Ureche-Ruptă şi Clar-de-Lună nu mai erau cu mine. Concentrată asupra culesului de fructe, ciuguleam liniştită, punând şi în traistă, cât mai multe.

Fiind sclava foamei, momentele în care eşti mai puţin atent la tot ce te înconjoară pot deveni periculoase. Aşa mi s-a întâmplat şi mie: n-am observat pericolul.

Am auzit, deodată, o voce sfâşietoare, de femeie: „*Niet… Niet.*"

M-am pierdut în tufişuri şi am văzut, la câţiva metri, un bărbat în uniformă germană. M-am târât încet de-a lungul arbuştilor care formau un fel de gard între mine şi neamţ. Ştiam ca nu sunt departe de liziera pădurii, ştiam că, în câmpie, voi zări locuinţe; dar nu ştiam că aş mai putea întâlni şi nemţi. Aşadar, acel loc era mai periculos decât credeam.

În spatele meu era un dâmb, iar în faţă, un tufiş. Am rămas în genunchi, încercând să văd ce se întâmplă.

Cea care striga era o fată, căreia bărbatul în uniformă îi sfâşia hainele. Ea încerca să se apere, dar el o pălmuia, lovind-o cât putea de tare. Fata, trântită la pământ, îşi agita disperată braţele albe şi picioarele. Neamţul s-a aruncat asupra ei, în timp ce victima urla ca un animal rănit. Un ţipăt înfiorător mi-a tăiat respiraţia. Eram ca paralizată. Desigur, nu asistasem niciodată la un viol. Nu cunoşteam din sexualitate decât aspectul ei animalic, cel al câinilor şi al lupilor, dar înţelegeam prea bine ce se întâmpla sub ochii mei. Nu auzisem niciodată o lupoaică urlând astfel, de durere, în momentul împerecherii.

La sfârşit, bărbatul s-a ridicat, cu sexul plin de sânge. Fata era leşinată. Neamţul şi-a tras pantalonii şi a scuipat

pe trupul ei. A luat revolverul şi i-a tras un glonte în cap. Fără nici o emoţie. Crispată, i-am urmărit gesturile, înlănţuite într-un ritm ameţitor. S-a îmbrăcat, a scuipat, a scos arma şi a tras. Ca şi când ar fi numărat: unu, doi, trei, patru. Împietrisem de groază.

Nu mai era un război, precum cel la care asistasem printre partizanii polonezi; era asasinarea gratuită a unei fete nevinovate, executate ca la un exerciţiu de tir. Această tragedie face parte dintre coşmarurile mele cele mai cumplite.

Am făcut o mişcare, poate am sughiţat de frică, nu mai ştiu, dar îmi amintesc că m-am sprijinit cu spatele de dâmb. Nu puteam nici să fug, nici să-l atac pe soldat. Bărbatul s-a întors şi a privit în direcţia mea; mă auzise, poate, făcând un mic zgomot.

Eram aproape culcată pe spate, aveam în mână unul dintre cuţitele mele, un adevărat pumnal cu lama bine ascuţită. Mi-am lăsat uşor braţul de-a lungul piciorului şi am închis ochii.

Mi-am spus: „Nu vreau să mor; şi tu n-o să te atingi de mine, spurcatule“.

L-am auzit apropiindu-se; frunzele uscate foşneau sub cizmele lui de soldat. Căuta prin tufişuri. Eu stăteam nemişcată, ţeapănă, cu ochii închişi; trebuia să mă creadă moartă. Mă simţeam cu adevărat rece ca gheaţa. Apoi, i-am simţit respiraţia deasupra mea. Mi-am spus: „Acum ori niciodată!” şi, adunându-mi toate forţele, i-am înfipt cuţitul în burtă.

Şi-a dus mâinile la cuţit, dar eu l-am tras afară, sărind în picioare. Era plin de sânge. L-am lovit din nou, iar şi iar, orbeşte. Încerca să-şi scoată revolverul, dar l-am lovit în faţă, în obraji, în gât. Sângele mă stropea; parcă înnebunisem.

Mă privea drept în ochi, o privire de muribund. A căzut pe burtă, înecându-se în propriul sânge, şi l-am lovit încă o dată, în ceafă. În sfârşit, încetase să mai mişte. Puteam respira din nou, uşurată.

Eram plină de sânge până-n păr. Îi simţeam gustul. Dar

trăiam. Eram încă pe picioare, cu dinţii strânşi de ură, ţinând în mână cuţitul ucigaş. „Dacă mişcă, îmi spuneam, îl mai lovesc o dată“.

I-am tras un picior ca să verific dacă e mort şi am observat că-mi pierdusem un galoş. Nu ştiu pe unde. Important era că, la lovitura piciorului meu desculţ, neamţul nu mişca. L-am mai împins o dată cu mâna să fiu mai sigură. Cu siguranţă, era mort.

Mi-am şters cuţitul pe tunica lui, mi-am îndreptat traista, m-am îndepărtat puţin, să-mi caut galoşul, apoi i-am luat ceasul de la mână, ca pe o pradă inutilă. Nu mai ştiam ce fac şi nici unde mă aflu. Am început să alerg prin pădure, în toate direcţiile, ca ieşită din minţi. Şi, deodată, m-am oprit:

— Ce-am făcut? Ce s-a întâmplat?

Am căzut în genunchi. Mi se pusese un nod în gât şi eram gata să izbucnesc în hohote de plâns. Eram gata să explodez, să urlu, când i-am văzut pe Clar-de-Lună şi pe Ureche-Ruptă apropiindu-se de mine. Îmi lingeau obrajii, îndelung, de parcă încercau să mă consoleze, dar am înţeles: credeau că am ucis un animal. Eram plină de sânge, iar ei obişnuiau să se lingă, după ce sfâşiau prada. Eram şi eu un lup, asemeni lor.

Când revăd această scenă, o găsesc halucinantă. Nu aveam încă zece ani şi, parcă, nu mai eram eu; uciderea soldatului mă umpluse de ură şi, şocată, eram pe punctul de a plânge, ca un om nebun. Simţeam gustul sângelui şi mi se întorceau maţele pe dos; nu şi lupilor. Reacţia lor, care făcea din mine un lup printre lupi, m-a făcut să-mi vin în fire.

M-am dus la un pârâu să-mi cufund în apă capul înfierbântat, mi-am scos vesta, traista, tot ce purtam, ca să le spăl. Părul mi se încleiase cu sânge închegat. Pârâul se tulburase, plin de sânge şi de pământ. Am lăsat să se ducă la vale toată mizeria, ca să pot bea o apă limpede, împreună cu lupii mei. Mă simţeam atotputernică, victorioasă, cu misiunea îndeplinită. Şi când prietenii mei au început să urle, am urlat şi eu cu ei. Trăiam! Eu, Mishke, trăiam! Îl revedeam pe neamţ căzând şi mă felicitam

pentru ura care mă stăpânea: „O lovitură de cuţit pentru fata ucisă, una pentru părinţii mei, una pentru nenorocirea mea... una pentru toţi cei morţi...” Simţeam un fel de mândrie triumfătoare. Lupii mă văzuseră doborând o pradă; devenisem mai puternică în ochii lor. Aparţineam, pentru totdeauna, lumii animale.

Erau gândurile care îmi treceau prin minte. Nu m-am prăbuşit decât mai târziu, când s-a făcut noapte. Nu puteam uita privirea scârbosului de neamţ, cu lama cuţitului în burtă. Avea nişte ochi măriţi de uimire. Făcuse un gest prin care încerca să apuce cuţitul, dar eu avusesem prezenţa de spirit să-l trag la vreme, lăsându-i mâinile pline de sânge şi continuând să lovesc. Încercase să apuce revolverul, dar eu i-o luasem înainte.

De unde această forţă? Ura? Curajul? Teroarea? Instinctul de supravieţuire? Ori el, ori eu. Cred că n-aş fi învins într-o confruntare normală sau într-o urmărire. Dacă n-aş fi făcut pe moarta şi dacă n-aş fi aşteptat, rece ca o piatră, înainte de a mă ridica şi de a-i implânta cuţitul în burtă, n-aş fi supravieţuit. Dar să vezi, în ochii celuilalt, moartea pe care o primeşte prin tine, este o experienţă traumatizantă, cumplită. Traumatizantă, pentru că simţisem şi încântarea acestei lupte pentru viaţă, ca un şoc electric. Auzeam respiraţia acelui nemernic, îi vedeam spaima. Şi eram în culmea exaltării! Cu cât curgea mai mult sânge, cu atât loveam mai tare. Eram viaţa care ucide moartea şi care răzbună umilinţa acelei fete nefericite. Eram beată de răzbunare şi mă încăpăţânam să trăiesc; doream atât de mult să rămân în viaţă!

N-am avut curajul s-o privesc pe biata fată. De fapt, atunci, nici nu m-am gândit s-o fac. Ştiam că e moartă şi nu aveam în minte decât victoria cuţitului meu. Nici nu mai ştiu ce-am făcut cu el după aceea. Îmi amintesc că l-am şters şi că, apoi, mi-am căutat galoşul pierdut. Urmează o gaură neagră. Ştiu doar că alergam în toate direcţiile, căutând. Mi-am pierdut de multe ori încălţămintea, căzând sau alergând. Astăzi, fac colecţii: de încălţări, de cuverturi, de alimente. Adun, fac stive, îmi fac rezerve, ca o

compensaţie a frigului şi a foamei, cu care mă luptasem. Cuţitele sunt puse în locuri sigure, ca şi când un nazist ar putea răsări la colţul casei mele. Când soţul meu mă întreabă de ce mă mai tem, de ce stau în continuare la pândă, după atâţia ani, îi răspund: „De toate; de tot ce există”.

În seara acelei zile, mai tremuram încă; simţeam o emoţie pe care n-o puteam controla; aveam nevoie de o vizuină, de o ascunzătoare, de orice, ca să dispar şi să-mi revin. Aş fi vrut să mă îndepărtez de locurile acelea, să mă pierd în pădure, departe de poteci, de câmpie, de case, de nemţi. Dar eu mă prăbuşisem lângă pârâu, fără să mă mai pot urni. Ureche-Ruptă plecase, dar Clar-de-Lună era încă lângă mine. Am adormit buştean.

A doua zi, în zori, a plecat şi Clar-de-Lună.

Am mers mult, singură, ca prin ceaţă. Au urmat câteva nopţi de coşmar: o auzeam pe fată, vedeam ochii bărbatului de deasupra mea… Fata ţipa, urla de durere, iar el o viola şi o scuipa, apoi îi lua viaţa. Simţeam încă mirosul de transpiraţie al soldatului; mi se lipea încă de nări. Printre lupi, nu se întâmpla aşa ceva. Când lupoaica nu-l vrea pe mascul, îl respinge, iar el aşteaptă, până când ea acceptă să-l primească. Dar omul ăsta spurcat nu respectă nimic. Un monstru, un asasin. Merita să moară de o sută de ori pentru ce făcuse. Nu trebuia să mă simt vinovată ca i-am luat viaţa. Atunci, de ce atâtea coşmaruri care mă făceau să urlu? Nu eram decât un copil; cred că era prea mult pentru mine. Mi s-a întâmplat să-mi pierd cumpătul şi să-mi fac singură curaj; să-mi spun:

„Uite ce copac frumos! Trebuie să priveşti tot ce e frumos; frumuseţea te poate consola.”

Am căutat întotdeauna un mod de a mă vindeca – după mama Rita, după ghetou şi după moartea fetei – îmi spuneam:

„Trăieşti, mergi în direcţia cea bună, o vei găsi pe mama, continuă…“

Le vorbeam copacilor, aşa cum aş fi rostit o rugăciune:

— Voi vedeţi totul, ştiţi totul, trebuie să mă luaţi sub

frunzişul vostru protector; trebuie să merg mai departe. Nu mai am prieteni, nu mai am familie…

Şi, de îndată ce încetam să mă rog, răsuna din nou în urechi acel urlet de animal rănit.

Îmi porunceam mie însămi să privesc la tot ce era frumos în jurul meu, pentru a scăpa de amintiri. Cred că, toată viaţa, am trăit într-o depresie, căutând să descopăr leacul pentru vindecarea sufletului meu.

După atâtea zile de mers prin ceaţă, uitasem că mă aflu în Rusia. Nu vedeam decât copaci, asemănători mie: dispreţuiam frontierele.

Ştiu ca am dormit într-un stejar, pe trei crengi împletite, care formau un cuib plăcut. Întâlneam mulţi mesteceni, copaci nespus de frumoşi, care, pentru mine, reprezintă Rusia.

Începea din nou să fie frig, începea şi foametea. Câmpiile erau pustii, casele rare. Adeseori, erau părăsite şi nu-mi ofereau decât un adăpost nesigur. Casele sunt nişte capcane; nu-mi place deloc să mă refugiez în ele.

Încep iar să rod rădăcini şi să mestec frunze, să desprind scoarţa copacilor pentru a bea un lichid amar şi pentru a găsi viermi. Şi vorbesc din nou cu Dumnezeul în care crede mama:

— Nu exişti! Dă-mi o dovadă că exişti! Dă-mi să mănânc… Chiar acum! Ce-aş putea găsi de mâncare? Dacă există vreo fermă pe aproape, arată-mi drumul! Îndrumă-mi paşii! Dar tu nu faci nimic! Nu exişti!

Scuipam în aer, cu furie:

— Hai, mănâncă, gustă, să vezi cum e… îţi baţi joc de noi; nu eşti nimic, nu exişti. Oh, mamă, de ce ai crezut în chestiile astea? De ce?

Adeseori, crizele se terminau cu lacrimi.

Am pornit din nou la drum, fără o ţintă anume. Încercam să merg către sud, să fac un mare ocol, căci nu voiam ca, mergând spre vest, să nimeresc pe acelaşi drum, cel ce duce în Polonia, ţara stăpânită de moarte.

Îmi era foarte greu fără familia mea de lupi. Mă simţeam diferită, puternică şi, totodată, vulnerabilă.

Într-o seară, la apusul soarelui, am zărit o femeie, singură şi adusă de spate. Aduna crengi uscate. În apropiere, se afla o colibă, în care cred că locuia. Am aşteptat puţin, dar n-am mai văzut pe nimeni; trăia singură.

De obicei, nu mă apropiam de nimeni, dar îmi fusese atât de frig şi de foame în ultimele zile, încât am îndrăznit să vin mai aproape. Femeia a tresărit. Nu mă auzise venind. Nu mai văzusem până atunci un chip atât de îmbătrânit, atât de ridat şi de uscat. Îi era greu să-şi îndrepte spatele. De sub basma, îi scăpau fire albe de păr, şi clipea des, de parcă nu putea suporta lumina.

Tăceam, două străine, faţă-n faţă. Fragilitatea ei m-a încurajat s-o ajut. Am adunat crengile uscate, sperând că-mi va da ceva de mâncare, drept răsplată. Trăgea după ea un sac de pânză, în care strângea lemnele. Făceam şi eu acelaşi lucru, imitând-o. Când sacul s-a umplut, i-a înnodat colţurile şi s-a îndreptat către colibă. A făcut o stivă lângă uşă, mi-a făcut semn să intru şi, văzând că refuz, a început să vorbească. Nu înţelegeam, dar, pentru mine, limba în care mi se vorbea era ca o muzică, era cea a mamei mele. Bătrâna era rusoaică. Eram în ţara lui „duşa maia“, „sufletul meu“.

Refuzam să intru, îi explicam prin gesturi că nu înţeleg ce-mi spune, dar că aş vrea să mănânc ceva. A intrat şi, după un timp, a ieşit cu o strachină de lapte cald şi o bucată de pâine neagră şi tare.

Mă privea, în timp ce înghiţeam cu lăcomie; laptele îmi calma crampele, îmi liniştea stomacul. Femeia continua să-mi vorbească, făcându-mi semn să intru în casă. Dar eu dădeam din cap, refuzând. Mă temeam să stau închisă. Preferam frigul. Uşa aceea m-ar fi putut face prizonieră.

M-am cuibărit în spatele stivei de lemne, să mă odihnesc.

În zorii zilei, aveam picioarele îngheţate bocnă. În faţa uşii, mă aştepta o altă strachină cu lapte şi o altă bucată de pâine. Am mâncat, am băut şi am pornit mai departe. Credeam că, arătându-mi că îi este milă de mine, bătrâna încerca să mă îmblânzească. Dar eu nu lăsam pe nimeni să mă ademenească astfel. N-aveam încredere în oameni. Un

lup îmi dă partea lui de vânat, acesta fiind un dar al fraternităţii. Omul îmi dă de pomană şi mă face să mă tem. Pot fura, pot şterpeli, fără remuşcări. Dar mila mă sperie. Îmi aminteşte de mila falsă a lui Virago.

Constat că, în toate satele, domneşte foametea. În casele locuite, în bucătărie nu găsesc decât supe şi turte uscate.

Văd sate bombardate, fermieri spintecaţi, ţărani cu priviri rătăcite.

N-am auzit de Stalingrad, de baia de sânge a trupelor germane la Kursk. Înfrângerea naziştilor începea în bătrâna Rusie. Dacă mi-ar fi spus cineva, aş fi dansat, desculţă, în zăpadă.

Merg pe un drum desfundat, fără să simt prea mult nevoia de a mă ascunde: peisajul e prea sărăcăcios, iar eu sunt prea înfometată. Întâlnesc un bătrân care discută cu un bărbat mai tânăr. Duce un câine în lesă, un câine la fel de bătrân ca el. Mă apropii. Este un lup care nu mai pare a fi lup. Are blana roasă, burta suptă şi poartă un ham de piele. E orb. Când, prietenoasă, îi întind o mână, îşi arată colţii. Şi totuşi, mai port încă pe mine mirosul de lup.

Biet lup cenuşiu, în slăbiciunea lui de prizonier, m-a luat drept un agresor mai tânăr decât el. Bătrâna lupoaică reacţiona la fel când Frumuseţea o enerva. Tocmai şterpelisem o bucată de şorici, pe care aş fi putut s-o împart cu el; dar nici el n-avea nevoie de mila mea; l-am înţeles.

Mi-am văzut de drum. În plină zi, am fost surprinsă de un bombardament, aşa cum a fost surprins întreg satul în care intrasem. Stăteam ascunsă lângă un zid, aşteptam momentul să pot pătrunde într-o casă, când totul a început să sară în aer, să ardă. M-am culcat la pământ, înspăimântată. Văzusem în altă parte urmările bombardamentelor: podul sfărâmat din Belgia şi, în Rusia, sate întregi în ruine. Dar nu înţelegeam cum puteau fi distruse în întregime, aşa, deodată, atâtea case. Bombele cad din cer, iar cerul răsuna lugubru, plin de fum negru. Nici o legătură cu avioanele care-l făceau pe bunicu să strige, atunci când le vedea trecând.

Lângă mine, se prăbuşeşte un zid; o iau la fugă, să mă ascund în altă parte. Oamenii aleargă, năuci; uşile sunt închise; bat să mi se deschidă, lovesc cu piciorul, fără să obţin vreun răspuns. Plâng de frică, sub acest potop de foc şi de praf. Un căţeluş sare pe mine, la fel de înspăimântat. Latră în neştire după avioane, speriat de zgomote şi de bombe. Îl strâng la piept, încercând să-l liniştesc.

Nici un refugiu nicăieri. Totul zboară în ţăndări, uliţa e plină de resturi de mobile, de pietre, de bucăţi de lemn, de tot felul de ustensile, dar şi de cadavre. La ce bun să te laşi prins într-o casă, ca într-o capcană? Bunicul spunea: „dacă trebuie să mor, vreau să mor afară, sub cerul liber“.

Tremur, dar nu vreau să mă tem şi strâng din dinţi. Sunt afară, sub cerul liber, am curaj, nu voi muri, pentru că refuz să mor. M-am săturat de moarte, m-am saturat de bunul Dumnezeu care nu face nimic pentru mine; bunul Dumnezeu este un „schmock“!

Şi n-o să-mi mai fie frică niciodată!

Când totul s-a terminat, câinele mai mârâia încă. I-am dat drumul şi am luat-o amândoi la fugă. Am lăsat în urmă acest sat plin de cadavre, mirosind a moarte. Totul ardea. Totul era la pământ. Poate voi găsi ceva în altă parte. Trebuia să merg unde vedeam cu ochii şi să supravieţuiesc, pentru a-mi regăsi, într-o bună zi, părinţii. Căci ei nu erau morţi. Nici nu puteam concepe aşa ceva.

9.
Sfârşitul copilăriei

Eram la marginea unei păduri de brazi, sus, pe un dâmb, deasupra unui drum. Pe cât posibil, evitam terenurile drepte şi, de la bombardamentul la care asistasem, mă feream de sate şi de drumuri. Zăream în depărtare acoperişuri şi turle de biserici. Drumul ducea chiar acolo.

Am auzit un motor în apropiere şi m-am ascuns la repezeală. La o cotitură, a apărut un camion acoperit cu o prelată kaki. Aşteptam să treacă, dar nu a mers mai departe; a făcut un mic ocol ca să staţioneze cu partea din spate către mine. Eram nedumerită, căci se oprise chiar în faţa unei gropi adânci, dreptunghiulare. Un soldat a coborât din camion şi a ridicat prelata. Un alt neamţ a ieşit, la rândul său. Purta pe cap un chipiu şi părea a fi ofiţer. De sub prelată, au apărut capete de copii. Ofiţerul i-a luat, unul câte unul, i-a pus jos şi i-a aliniat la marginea gropii. Mă aflam de partea cealaltă, chiar deasupra drumului, şi vedeam perfect această scenă ciudată. O fetiţă strângea la piept o păpuşă din cârpe. Nu-mi puteam lua ochii de la ea. Era blondă, ca mine, iar păpuşi nu mai văzusem de multă vreme. Stăteam culcată pe burtă, după un copac, cu nasul în iarbă, încercând să înţeleg ce căutau copiii acolo. Nu se auzea nici un zgomot, nu vorbea nimeni, nu mişca nimeni, nici măcar soldaţii. Copiii, mai mici sau mai mari, erau care mai de care mai neajutoraţi. Dar eu nu vedeam decât păpuşa de cârpă, moale, care atârna de braţul fetiţei sau se odihnea la pieptul său.

Erau atât de linştiţi! Nici o clipă nu m-aş fi putut gândi că vor fi ucişi. Mă întrebam doar de ce erau aliniaţi, unii lângă alţii.

Ofiţerul s-a apropiat cu arma în mâna şi i-a tras fiecăruia, în cap, câte un glonte. Vedeam trupurile cazând, în tăcere, după fiecare foc. Eram atât de uimită, încât, dacă n-aş fi auzit pocnetul armei, aş fi crezut că se lăsau singuri să cadă.

Am început să vomit. Dar nu-mi puteam lua ochii de la un asemenea spectacol halucinant. Când a căzut fetiţa cu păpuşa, am simţit că mă sufoc de groază şi de neputinţă.

Aş fi vrut să strig: „Fugiţi! Salvaţi-vă!“. Dar a trebuit să tac. Şi nu puteam face nimic. Faptul că nu puteam acţiona fără să-mi risc propria viaţă mă ducea la disperare. Ca să nu ţip de furie, m-am izbit cu faţa de copac, lăsându-mi urme de scoarţă pe obraji. Muream de frică. De felul meu, eram o fată curajoasă, dar simţeam, totuşi, spaima în pântece, în cap.

Soldatul a luat din camion o lopată şi a început să îngroape copiii ucişi. Aceşti copii care nu ţipau şi nu plângeau. Nici măcar nu încercaseră să fugă. Dispăreau cu toţii, încetul cu încetul, sub pământul aruncat de lopată. După focurile de armă, liniştea lovită ritmic de ţărâna azvârlită în groapă era şi mai sinistră.

Camionul a plecat, iar eu am rămas ca imbecilizată, cu faţa plină de vomă. Îmi spuneam: „Ce-aş putea face? Dacă a mai rămas vreunul viu printre ei? Ar fi trebuit să-l ucid pe omul ăla!“ Ştiam că, dacă aş fi încercat, el ar fi fost cel care m-ar fi omorât pe mine.

Nu suportam să mă văd atât de neputincioasă. Simţeam că sunt laşă. Acei copii nu erau revoltaţi. Căzuseră, unul câte unul, fiecare aşteptând să-i vină rândul, fără să protesteze câtuşi de puţin. Asta m-a înspăimântat cel mai mult. Nici un ţipăt, nici o încercare de a scăpa! În locul lor, aş fi făcut ceva! Desigur, erau slăbiţi, lipsiţi de putere, poate bolnavi, dar nu le înţelegeam pasivitatea şi nici faptul că un om poate face aşa ceva: să ucidă nişte copii.

Îmi spuneam în gând: „Nemţii ucid tot; copii, femei, bărbaţi, şi asta, tot timpul. Nu respectă viaţa, nu cruţă pe nimeni“.

Camionul plecase de multă vreme, dar eu rămăsesem în acelaşi loc. Am vomitat fiere, apă; mă durea burta. Şi priveam groapa, ca împietrită, vinovată, turbată, incapabilă să mă duc să văd dacă mai există vreun supravieţuitor, să dezgrop trupurile de copii. Nu vedeam nici o mişcare. Dar camionul putea reveni, cu alţi copii, şi totul putea reîncepe.

Groapa era mare şi nu se umpluse. Mai era loc…

Satul nu era departe. Poate că de acolo erau aduşi copiii. Nemţii mai puteau aduce şi alţii. Şi eu eram un copil. Fiind singură, îmi uitasem vârsta. Dar, deodată, mi-am dat seama, cu durere, că cei pe care-i văzusem păreau să aibă înălţimea mea. M-am întrebat dacă eram, într-adevăr, ca ei, la fel de mare sau, poate, mai mare. Voiam să ştiu dacă nemţii ucideau copiii de înălţimea mea, de vârsta mea, ca şi când moartea nu-i ameninţa decât pe ei. Unii erau mici de tot. Asta mă înspăimânta. Îmi spuneam: „dacă sunt mai mare decât cei mici, sunt, cu siguranţă, în pericol”.

M-am proptit cu spatele de copac, am înfipt cuţitul deasupra capului şi am numărat câte mâini măsuram. Dar asta nu mă lămurea asupra înălţimii celorlalţi. Totuşi, mi-am dat seama că eram printre cei mari.

După război, şi mult timp după aceea, nu puteam vorbi despre acei copii, fără să plâng. În coşmarurile mele, îi vedeam căzând, ca nişte omuleţi minusculi şi, împreună cu ei, cădeam şi eu, în gol. Nu suportam ideea că m-aş fi putut ocupa de copii. Se spunea, uneori, despre mine: „Nu-i iubeşte!”. Greşeau; dar, din când în când, dacă vreunul se smiorcăia pentru un fleac, îi revedeam pe cei ucişi cazând în groapă şi, deodată, puştiul care plângea devenea, în ochii mei, insuportabil. Cum aş fi putut să-i explic războiul?

La fel, dacă întâlneam un neamţ, acesta lua imediat înfăţişarea celuilalt – ochii, sângele – şi începeam să-l urăsc. Nu mă puteam vindeca de ură.

În ziua aceea, copilăria mea sălbatică şi inconştientă luă sfârşit. Simţeam altfel pericolul. Nu mai eram decât o fetiţă care trebuia ucisă, o mică evreică, naivă, care crezuse că-şi va putea regăsi părinţii şi că-i va salva. Un vis de copil, imposibil de realizat, care s-ar fi putut termina într-un coşmar. Era război, iar eu eram un luptător. Ca toţi ceilalţi, fusesem curajoasă; îmi fusese şi frică, mă strecurasem ca un şoricel invizibil, îndârjit să găsească drumul cel bun. Dar acum, nu mai ştiam care este calea.

Părea că estul se opreşte aici. Şi nu fusesem în stare să-mi găsesc mama. Era îngrozitor.

Nu mai mergeam decât de nevoie, ca să nu renunţ.

Într-o zi, am văzut nişte păsări de pradă învârtindu-se pe deasupra capului meu, peste copaci, în înaltul cerului. Urmărindu-le zborul, puteam găsi ceva de mâncare. Dar am mai văzut ceva pe cer: o coloană de fum, subţire, uşoară şi cenuşie. Un foc. Prin urmare, prezenţa unor oameni.

Înaintam prudent, cu stomacul gol. Voi avea, poate, norocul să fur ceva din prada unui vânător. Şi, dacă pericolul este prea mare, mă voi întoarce din drum, lăsându-mă condusă de zborul păsărilor.

Lângă marea colibă din care ieşea fum stăteau doi bărbaţi, o femeie şi un cal, legat de un copac. Nu purtau uniforme. Unul dintre bărbaţi cioplea, cu un cuţit, o bucată de lemn; părea liniştit şi le vorbea celorlalţi. Pentru mine, era, totuşi, prea mult. Tocmai încercam să mă retrag, când o mână m-a prins de gât. O mână enormă, la capătul unui braţ de uriaş, care mă ţinea în aer, aşa cum ar fi ţinut o pană. De frică, m-am scăpat în pantaloni. Purtam cel puţin trei perechi, unii peste alţii, suflecaţi, prinşi pe sub braţe şi urcând până sub bărbie. O prelată veche îmi ţinea loc de palton, peste vestă. Cred că puţeam; eram plină de răni şi de cruste, dar îmi era cald.

Mă zbăteam ca un drăcuşor, lovind cu picioarele. Bărbosul mă privea de sus – o adevărată forţă a naturii. M-a purtat prin aer, fără nici un efort, şi m-a pus în faţa celorlalţi, fără să-mi dea drumul. Atunci, am văzut că mai erau şi alţi oameni de partea cealaltă a colibei, vreo zece, înarmaţi cu puşti, dar tot fără uniforme. Au schimbat câteva vorbe între ei. O limbă cunoscută ca sonoritate, rusa. Măcar eram sigură că nu am de-a face cu nemţi. Dar tăceam, ca întotdeauna. M-au dus înăuntru. O sobă, lemne, o masă, patru sau cinci copii mai mari ca mine, aşezaţi pe nişte banchete suprapuse, femei şi, într-un colţ al încăperii, câteva puşti. Era cald, iar oamenii nu păreau nervoşi, nici ameninţători. Cel care mă luase de gât ca pe un iepure îi vorbea zâmbind unei femei, singura pe care am remarcat-o, pentru că era frumoasă. Bunicul ar fi numit-o „o femeie înaltă şi frumoasă”. Bărbatul care cioplea lemnul în faţa

colibei mă privea curios, şi-l priveam la rândul meu, pe sub sprâncene, gata să fac pe „proasta“ şi s-o şterg, cu prima ocazie.

Încerca să se facă înţeles. În cele din urmă, şi-a lovit pieptul şi a rostit clar un nume: „Mişa“. Apoi, mi-a atins uşor pieptul, aşteptând. Văzând că nu spun nimic, a repetat gestul faţă de femeia cea frumoasă şi, arătând spre ea, a rostit: „Malka“. Şi, apoi, din nou spre el: „Mişa“…

Înainte, mă numeam Mishke. De când nu mai am părinţi, acest prenume n-a mai fost pronunţat de nimeni; asemănarea sonoră cu Mişa îmi dezmiardă urechile, încurajatoare, chiar duioasă. Încerc să-i zâmbesc acestui om şi pare că se bucură.

Astăzi, mă întreb ce şi-o fi spus, văzând o puştoaică păduchioasă, răsărită de nicăieri şi care nu vorbea limba lui.

Nici nu trebuia să fac vreun efort ca să păstrez tăcerea. Mă obişnuisem cu liniştea, singurătatea şi sălbăticia. Până şi umanitatea era sălbatică. Oare de unde venea fetiţa asta? Cum a trăit până acum? Unde îi era familia?… Nu cred că eram singura mică epavă a acestui război abominabil.

Mişa a mai spus ceva, dar eu tot nu înţelegeam. Atunci, i s-a adresat Malkăi. Văzând-o că se ridică, am ştiut că-mi va da să mănânc. Pentru cel care n-a crăpat niciodată de foame, este greu de înţeles ce înseamnă o gamelă de supă caldă sau o firimitură de pâine neagră. Era o supă, cred că de varză, atât. Am hăpăit tot şi Malka mi-a mai dat o porţie. De câtă vreme nu mai primisem de mâncare din mâna unei femei? Şi de când nu mai gustasem ceva cald? Aveam impresia că mănânc supă pentru prima oară.

E uşor de înţeles legătura benefică dintre mâncare şi zâmbetul unei femei, precum şi bunăvoinţa bărbatului care mă privea cum mestec. Regăseam normalitatea, sentimentul de siguranţă.

Malka era tânără, cu adevărat frumoasă; purta fuste ample, un cuţit prins într-un centiron şi nişte cizme. Îi vorbea lui Mişa cu tandreţe, îi punea mâna pe umăr, iar el

zâmbea, îmi zâmbea şi mie, arătându-mi copiii; astfel, îmi dădea de înţeles că puteam şi eu să dorm cu ei, acolo.

Mi-a venit să plâng; îmi mai amintesc şi acum. Amândoi, şi chiar colosul, căruia i se spunea Petia, nu erau răi deloc. Nu purtau pe chip ura şi violenţa partizanilor polonezi. Dar aveau, totuşi, arme, iar Mişa părea să fie şef, şi nu un simplu vânător. Cred că şi ei luptau împotriva nemţilor. Se simţeau bine în casa lor din pădure. La căderea nopţii, au început să mănânce, să bea, să cânte şi să discute între ei. Mă lăsam legănată de muzica lor, aşa cum făceam atunci când îmi cânta mama mea. De când primisem mâncare de la Malka, nu mă mai gândeam să fug. Simţeam doar că trebuie să plâng şi să uit de toate cele prin care trecusem. Mişa era impunător, dar deloc fioros. Păreau că se înţeleg bine, că sunt fericiţi împreună; mă fascinau. Nişte oameni sănătoşi, normali, aşa cum erau Marthe şi bunicul.

Copiii mă priveau râzând şi era clar că femeile vorbeau despre mine. Era neobişnuit acest contact cu oamenii, pe care nu-l mai trăisem de multă vreme.

Nu trecuse decât o oră de când eram gata să devorez resturile lăsate de o pasare de pradă, şi iată că eram la căldură, cu burta plină, în mijlocul unei mari familii vesele. Vedeam că râd de mine, dar nu ştiam ce mi se pregătea pentru a doua zi. Deşi Mişa închisese uşa cu o bară de lemn, nu mă simţeam prizonieră. Am dormit cu copiii pe nişte paturi improvizate de lemn, puse în jurul sobei călduţe, sătulă şi liniştită, aşa cum nu mai fusesem de multă vreme. Ultimul meu prânz de dinaintea supei binefăcătoare oferite de Malka fusese un cal mort, descoperit într-o brazdă, la marginea unui câmp. Fusese ros, scobit, nu mai rămăsese aproape nimic consistent. Carcasa era tare şi ţeapănă; mă culcasem în ea, ca într-o mică scorbură, apărată de vântul glacial care bătea dinspre câmpie.

Nimic legat de animale nu m-a speriat vreodată. Pentru mine, moartea unui animal era ceva firesc; în viaţa mea trăită printre lupi, le-am văzut vânând, aducându-mi de mâncare; era ceva normal. Îmi plăceau iepurii de casă sau

de câmp; nu i-aş fi putut omorî, dar, dacă erau deja morţi, mă ajutau să supravieţuiesc.

A doua zi, uşa era deschisă. Am urcat trei trepte de pământ bătătorit şi m-am dus să văd calul, fără nici o intenţie de a fugi. Voiam doar să-l ating, să-l mângâi, să regăsesc contactul cu pielea. Văzând că mă interesează, Mişa mi-a dat paie şi mi-a arătat cum să-l ţesal. Îmi plăcea să mă ocup de un animal; totul era perfect. Dar Malka a venit să mă tragă de mână şi a încercat să-mi explice prin gesturi, prin mimică, ceva important: trebuia să mă spăl.

Nu voiam. Îmi încrucişam braţele peste jegul meu, peste traistă, pentru a-mi proteja corpul împotriva acestei intervenţii umane.

Eram încrezătoare, înconjurată de oameni foarte amabili, dar nu voiam să-mi dau bulendrele jos. Fără să dea atenţie refuzului meu, Malka a aşezat lângă sobă un lighean plin cu apă; Mişa privea, zâmbind. Nu-mi voiau decât binele, dar eu intram în panică, privind ligheanul, şi nu ştiam cum să fac să scap de supliciul ce mi se pregătea. Să-mi scot zdrenţele şi să mă spăl; asta era ca şi cum aş fi fost jupuită de vie. Trebuia să renunţ la mirosul meu de lup, cu care mă consideram un animal sălbatic, cu cruste, cu răni, cu picioarele mele chinuite şi pline de crăpături. Iată că mi se dădea un săpun aspru, cârpe cu care să mă şterg şi haine curate. Cred că în ajun, în timp ce beau şi râdeau, îşi spuseseră că miros foarte urât. Probabil, era cazul să mă spăl; habar n-aveam de felul cum arăt. Continuam să refuz, scuturând din cap. Atunci, Mişa i-a scos pe toţi afară, a luat un scaun de lemn, l-a pus cu ostentaţie afară, în faţa uşii, s-a aşezat, ca să-mi arate că va rămâne acolo, apoi a închis uşa, lăsându-mă singură în faţa ligheanului.

M-am dus să verific dacă era cu adevărat acolo, ezitând între dorinţa de a fugi şi teama de a mă face nesuferită. Am întredeschis uşa, iar el mi-a făcut cu ochiul.

Totuşi, eram tentată să fac baie, mai ales că apa era caldă. Am încercat-o cu mâna şi, în cele din urmă, m-am dezbrăcat şi am intrat în lighean. Nu mai făcusem baie de ani de zile. Ultima avusese loc la fermă, cu Marthe. Nici nu

mai ştiam că există apă caldă.

Priveam aburii înălţându-se în jurul meu, mă simţeam bine, dar supravegheam în acelaşi timp traista şi comorile ei. Cuţitul, busola, ceasul neamţului, câteva oase pe care aveam de gând să le rod, flecuşteţe şterpelite la întâmplare. Traista era paşaportul meu, banii de drum, unica mea avere de când plecasem spre est. Dar mai era şi vesta mea cea veche, ale cărei buzunare erau pline de piei de animale şi de smocuri de păr de lup, din care îmi făceam ciucuri moi, mult mai preţioşi decât aurul. Pentru mine, aurul nu însemna nimic, nici n-aş fi ştiut să-l recunosc. Dar, cu toate comorile mele înşirate pe jos, mă simţeam jefuită şi stingheră.

M-am resemnat şi am folosit săpunul. Apa s-a făcut neagră ca smoala. La suprafaţă, pluteau tot felul de mizerii. Era dezgustător. Lepădându-mă de jeg, începea să-mi fie frig. Crustele rănilor căzuseră şi sângeram. Le-am bandajat cu nişte cârpe, mai ales la mâini şi la picioare. Mi-am adunat boarfele murdare, le-am îmbrăcat din nou şi mi-am pus pe deasupra hainele curate. Era un reflex: de îndată ce găseam o îmbrăcăminte care să mi se potrivească, mi-o puneam peste celelalte. Dacă măsura era prea mare, scurtam şi modificam cu un cuţit, iar fâşiile tăiate îmi erau de folos la altceva: îmi confecţionam nişte jambiere pentru vreme friguroasă, şnururi cu care îmi legam îmbrăcămintea, obiele pentru cizmele prea mari, dar şi pansamente rudimentare.

Dacă era cald, mergeam desculţă, cu tălpile mele bătătorite. Stratul cornos devenise atât de gros, încât nu mai simţeam nimic. Uneori, îl tăiam cu un cuţit sau cu un briceag, după care îl mâncam ca pe guma de mestecat.

Eram gata. Cu traista după gât. Îmi pierdusem în lighean mare parte din piele, dar voiam să le fac o plăcere acestor oameni. Am deschis uşa şi, văzându-mă astfel împopoţonată, Mişa a început să râdă lovindu-se cu palmele peste pulpe. Una dintre femei l-a urmat şi, atunci, am râs şi eu împreună cu ei, fără să ştiu de ce. Nu-mi spuseseră să mă schimb.

Clipele petrecute cu ei mi-au redat dorinţa de a fi mângâiată şi iubită. Era o pauză în războiul meu personal, în lupta mea solitară pentru supravieţuire, zi după zi, de ani de zile.

Pe atunci, cred că aveam zece ani, dar mă simţeam deja bătrână, de parcă aveam un secol.

Am putut explora, în libertate, teritoriul lui Mişa, dar nu şi căsuţa mai mică ce se vedea mai departe. Era încuiată şi nu ştiu ce se afla înăuntru. Ţesălam calul în fiecare zi; era de datoria mea s-o fac. Mesele erau întotdeauna calde: supă şi cartofi. Bărbaţii beau acelaşi alcool ca polonezii şi, seara, cântau mai mereu, înainte de culcare. Femeile dormeau cu copiii cei mai mici; eu aveam locul meu, alături de un băieţel, pe o băncuţă de lemn, învelită cu nişte pături. În timpul zilei, o observam atent pe Malka, o admiram şi încercam să înţeleg câteva cuvinte, *voda* (apă), *cusok hleba* (bucată de pâine), sol (sare), *miol* (miere)... Dar cel mai mult îmi plăcea să mă aşez lângă Mişa. El era şeful, înalt şi puternic, respectat de toată lumea. Avea un cuţit minunat, care mă atrăgea. Pierdusem multe dintre ale mele. Pentru mine, cuţitul era un obiect absolut necesar; îl foloseam tot timpul. Fără el, n-aş fi putut supravieţui. Văzând că-i admir lama, Mişa mi l-a întins. Mă observa; cred că a reuşit să afle câte ceva despre mine, din felul în care îl priveam. Eram cineva care se pricepe la cuţite.

I l-am dat înapoi, iar el m-a privit într-un fel care spunea: Tu eşti cea care ştii să-l foloseşti...

Când stătea de vorbă cu ceilalţi, auzeam mereu cuvântul *koniev,* ca şi când aminteau despre cineva. În realitate, Ivan Stepanovici Koniev comanda primul front al Ucrainei şi era cel care avea să elibereze Praga, în 1945. Numele lui revenea tot timpul în conversaţiile celor de faţă, cu multă seriozitate. Zilele treceau. De câte ori mă aflam într-un loc liniştit şi, cât de cât, sigur, nu-mi mai venea să plec. Aveam nevoie de odihnă.

Dar, într-o dimineaţă, am văzut o căruţă trasă de un cal; oamenii şi-au golit casele, au scos armele, iar Mişa a venit să mă ia de mână. Voia să mă urce în căruţă, alături de

ceilalţi copii. Dar eu refuzam.

Părea nedumerit. Cum să-i spun că nu puteam merge cu ei? Trebuia să plec din nou în căutarea părinţilor mei. De la o vreme, aveam un gând: poate că ei mă caută pe mine, acolo, în Belgia. Trebuia să mă agăţ de ceva. Dacă aş fi acceptat moartea mamei mele, aş fi rămas pe loc şi aş fi murit şi eu, în mod sigur. Absenţa mamei era şi mai dureroasă de când eram la adăpost, alături de Mişa şi Malka. De câte ori rămâneam singură, plângeam, lovind pământul cu pumnii. Îmi era imposibil să vorbesc, să spun tot ce aveam pe suflet. Asemeni unui măgar încăpăţânat, scuturam din cap şi arătam, în spatele meu, un drum imaginar.

În orice caz, nu mă puteau ajuta mai mult; bănuiam că urma să aibă loc ceva grav, că duceau femeile şi copiii în altă parte, aici urmând să se desfăşoare lupte.

Femeile şi copiii mă aşteptau, Mişa insista, dar eu dădeam din cap, curajoasă, în ciuda suferinţei pe care o simţeam, văzându-i plecând. Cred că ochii mei exprimau disperarea că voi rămâne singură, dar şi hotărârea. Atunci, Mişa mi-a făcut cel mai frumos cadou din lume, un cuţit care semăna cu al său, o bucată de pâine neagră şi o căciulă de blană, aşa cum purtau cu toţii. Am scotocit în traistă, încercând să găsesc şi eu ceva pentru el. I-am întins una dintre comorile mele, ceasul soldatului german. L-a acceptat, apoi mi-a pus mâna pe cap, în loc de rămas-bun. Au plecat şi nu i-am mai văzut.

Mai târziu, mult mai târziu, după ce ruşii au înfipt drapelul lor pe Reichstadt, aş fi vrut să fiu cu ei. Îmi pierdusem războiul, îmi pierdusem părinţii, nu repurtasem nici o victorie, nu pedepsisem pe nimeni şi nimeni nu-mi ceruse niciodată iertare.

Am rămas nemişcată în faţa colibei pustiite, tristă, dar în cea mai bună stare de sănătate. Iarna în Ucraina fusese mult mai blândă decât în Germania; fusesem hrănită, stătusem la căldură; mă simţeam în putere pentru a porni mai departe, către vest, de data aceasta.

Dar vestul meu avea să mă tragă spre România şi

Iugoslavia; nu mă gândisem nici la munţii şi nici la râpele pe care aveam să le întâlnesc în drumul meu.

Am pornit din nou, singură, într-un marş forţat. Aş fi vrut să pot alerga, să pot sări peste obstacole, pentru a ajunge în Belgia. Dar, nici de data aceasta, mica busolă a bunicului nu-mi era de ajuns.

Părăsisem pădurea, nu puteam face altfel, ajunsesem pe câmpie. Am dat de un loc plin cu cadavre. Alţi morţi, soldaţi ruşi. I-am privit cu acea indiferenţă care mă proteja ca o carapace. Pe o caschetă şi pe un epolet, am văzut nişte stele aurii. Le-am luat, patru de pe caschetă, trei de pe umăr, şi le-am pus în traistă, alături de comorile mele. De atunci, le-am purtat mereu cu mine; le consideram adevărate amintiri de război, războiul ruşilor, cel al lui Mişa. Un simbol legat de originea rusă a mamei mele; i le-aş fi dăruit, de îndată ce aş fi regăsit-o.

Când am văzut de departe un camion german în flăcări şi nişte ruşi dansând în jurul lui, am crezut în victorie. De data aceasta, m-am gândit că pot merge fără să mă mai tem; nu-mi vor mai ieşi în cale spurcaţii de nemţi. Din nefericire, mai apăreau, cel puţin unul, unul singur, în dreptul unui pod pe care trebuia să-l trec negreşit. De jur împrejur, nu vedeam decât munţii; sub pod, prăpastia era imensă. L-am privit pe blestematul de german stând acolo, de pază, cu arma pregătită. Mi se părea ciudat că este singur. Păzea un pod pe care nu trecea nimeni…

Mă simţeam ca altădată, la fermă, când, cocoţată pe scara hambarului, nu aveam curaj să sar în fân, pentru că Marthe se temea:

— Coboară! O să te loveşti!

— Sari! striga bunicul. Nu-ţi fie frică!

Sărisem. Iar el îmi dăduse una dintre lecţiile lui preferate, scurte şi de neuitat:

— Când trebuie să luăm o hotărâre, trebuie s-o luăm repede… până nu e prea târziu.

Să revenim la acel pod. Nu trebuia să aştept. M-am apropiat, cu mâna în traistă, ţinând strâns cuţitul lui Mişa. I-am zâmbit soldatului, iar el mi-a răspuns cu un rânjet uşor;

am trecut prin faţa lui, făcându-mi curaj: „dacă mişcă, dacă aleargă după mine, îi înfig cuţitul în burtă“.

Probabil că neamţul mă privea, dar nu îndrăzneam nici să mă întorc, nici s-o iau la fugă. Dacă m-ar fi văzut alergând ca un animal fugărit, m-ar fi urmărit sau m-ar fi împuşcat în spate.

Nu ştiu dacă podul era un punct strategic; probabil că nu. Dar eram mândră că l-am trecut, stăpânindu-mi spaima care-mi ardea spatele la fiecare pas pe care-l făceam.

Locurile pe care le străbăteam îmi erau şi mi-au rămas şi azi necunoscute; le-am traversat, fără să fi ştiut vreodată unde mă aflam. Mergeam cât era ziua de lungă, singurul reper fiindu-mi busola; căutam vestul, dar îmi ieşeau în cale tot felul de obstacole care mă făceau să mă îndepărtez de drumul meu. O luam spre sud, spre est, mă căţăram, aşteptam uneori multă vreme să văd un loc neaccidentat şi aşezări omeneşti. Din păcate, moartea se mai făcea, încă, simţită. Întâlneam nemţi din ce în ce mai rar, dar vedeam alte uniforme, negre, cu cruci. Când întâlneam un sat, acesta era în ruine sau părăsit.

Nu-mi mai era frig, dar aveam sentimentul că sunt prinsă într-o capcană printre munţii pe care trebuia să-i ocolesc tot timpul. Mergeam prin apa râurilor, pentru a-mi alina durerea de picioare, escaladam stânci enorme pentru a mă orienta, coboram din nou, descurajată că versantul cobora în hău. Oboseam mult mai mult decât în pădurile din Germania sau din Ucraina. Ţările prin care treceam se numeau Moldova şi România, teritorii în care domnea încă guvernul pronazist al mareşalului Antonescu. Drumul meu spre vest era blocat de Carpaţi.

Cred că valea în care eram prizonieră era cea a râului Siret sau cea a Prutului, cine mai ştie… Orice aş fi făcut, mă vedeam mereu nevoită s-o iau către sud.

O aventură înfricoşătoare, care mi s-a părut interminabilă, până când am găsit o câmpie care mi-a permis să merg drept către vest. Era pentru prima dată când trăiam panica de a fi pierdută. Şi această panică mă făcea să merg fără încetare: porneam în zori şi cădeam,

frântă, noaptea. Dacă aveam norocul să găsesc ceva de-ale gurii, mâncam mergând. Voiam să ies din acest labirint şi să ajung acasă. Crescusem; nu mai eram atât de naivă ca atunci când plecasem din Belgia; de aceea, intram în panică. Iar noaptea, eram chinuită de coşmaruri. Nu visam decât morţi sau un gol imens în care mă prăbuşeam. Dacă am mai puţine amintiri clare din acea perioadă, neţinând seama de mersul epuizant, asta se întâmplă din cauza faptului că treceam printr-o depresie. Simţeam că mă lasă puterile, că sunt mai puţin curajoasă. „Mergem înainte“, „ne căţărăm“... formula nu mai funcţiona ca înainte. Plângeam, eu, micul soldat; nu mai aveam nici măcar forţa de a insulta sau de a-l chema în ajutor pe Dumnezeul în care credea mama mea.

Vorbeam cu copacii şi cu păsările; aş fi vrut să zbor şi eu, liberă, acolo sus. Pe ele nu le dureau picioarele; aş fi vrut să am şi eu aripi, pentru a-mi uşura bietele picioare.

Am avut norocul să dau de un om care transporta piei de animale într-o căruţă. L-am lăsat să treacă şi am reuşit să-i fur una. Galoşii se făcuseră ţepeni, de atâta apă rece; aşa că am decupat nişte tălpi, pentru a amortiza şocurile şi, când vremea s-a mai încălzit, am început din nou să merg desculţă.

Am întâlnit un cal negru care păştea, singur pe imaş, liber, fără hamuri. Aveam cu cine să vorbesc, cui să-i spun că e frumos şi blând. Dar nu reuşeam să mi-l apropii prea mult, ca să-l pot mângâia. Se ferea, speriat. Atunci, m-am aşezat în iarbă şi am aşteptat. Este una dintre puţinele imagini pe care le am din acea perioadă. Câmpia era verde, calul, negru; era pur şi simplu frumos. În cele din urmă, a venit să mă miroasă, fornăind. I-am întins o bucată de turtă şi am făcut pace. L-am mângâiat, îndelung, înainte de a încerca să-l încalec; prima dată, am căzut, apoi, din nou, iar şi iar. Era înalt, eu eram mică şi prea obosită pentru a-l apuca de coamă. Până la urmă, am reuşit să mă salt pe burtă, să alunec pe o parte ca să-i pot atinge grumazul, mai îngust decât spatele, şi am reuşit să stau călare, foarte aproape de capul său.

— Pleacă, mergi, te rog, du-mă…

Nu ştiam să călăresc şi nici să îndemn un cal să pornească. Îl ţineam de gât cu braţele, îi vorbeam la ureche; nu după mult timp, a început să meargă, fără grabă, pas cu pas, într-un ritm care mă legăna; dar, când s-a hotărât să meargă la trap, am căzut la pământ şi a trebuit s-o iau de la capăt. Credeam că voi putea dormi pe spatele lui în timpul mersului; înţelesesem că trebuie să strâng picioarele, ca să nu cad, şi să-l bat uşor pe cap, ca să nu meargă prea repede. Am reuşit să dorm, în timp ce calul a parcurs o oarecare distanţă; apoi, s-a oprit, fără să i-o cer, şi a început să pască. Rămăsese în picioare.

Noaptea se lăsa, aşa că m-am lipit de el şi am dormit, până când, la un moment dat, m-am prăbuşit în iarbă. În zorii zilei, când m-am trezit, calul dispăruse.

Mi-am reluat călătoria şi am descoperit, în sfârşit, o cale ferată. Apoi, o gară mică. Mi-am găsit o ascunzătoare, de unde să pot observa oamenii. Din nou, vedeam soldaţi, mult prea mulţi, dar şi călători obişnuiţi, adulţi şi copii, la fel de zdrenţăroşi ca mine şi aproape la fel de murdari. Alergau după vagoane, săreau pe scări, întindeau mâna către călători, scăpând de sub nasul soldaţilor, ca nişte animale sprintene, greu de prins.

După multă vreme, a sosit un tren şi am văzut doi băieţi ieşind de sub un vagon şi luând-o la goană. Era şi ăsta un mod de a călători. Din cauza unui număr prea mare de soldaţi. Mă temeam că nu voi putea fugi destul de repede, să scap de ei, într-atât eram de sfârşită.

Am plecat mai departe, de-a lungul căii ferate, în căutarea altei gări. Aveam un reper: trenurile veneau din est şi se îndreptau, în sfârşit, către vest.

Nu ştiam cum arată un tren pe dedesubt. Bănuiam că era o trapă, ceva care să permită pătrunderea în interior. Următoarea gară, la mare distanţă de prima, era mai mică şi mai puţin frecventată: doar câţiva ţărani şi nici un soldat.

Am ales trenul de care aveam nevoie şi am alergat până la capătul ultimului vagon. M-am strecurat sub el şi am văzut o placă lungă, ca o scândură, suspendată sub şasiu.

Atâta cât să te lungeşti pe burtă şi să te ţii cu ambele mâini de cadrul şasiului. Nici n-am avut timp să mă gândesc la pericol, că trenul a şi plecat. M-am prins iute şi infernul a început să mi se perinde prin faţa ochilor. Primeam pietricele în faţă şi, fiindu-mi frică să nu mă lovească în ochi, am făcut traseul orbeşte, cu pleoapele strânse şi cu corpul încordat. Simţeam rama de metal tăindu-mi palmele.

Nu era un tren rapid, cum sunt cele din zilele noastre. Locomotiva făcea un zgomot asurzitor şi scuipa fum negru, mergând la deal sau la vale. Şi, când simţeam că ia viteză, strângeam din dinţi de frică. Nu trebuia să cedez; roţile enorme m-ar fi zdrobit. Eram atât de obosită de când părăsisem Ucraina, încât, pentru a rezista, trebuia să fac nişte eforturi supraomeneşti.

Muream de frică. Palmele îmi erau încleştate şi, când trenul s-a oprit, a trebuit să le desprind, pentru a-mi potoli durerea. Din fericire, n-am văzut nimic; doar la plecare şi la sosire. Dar puteam să-mi închipui… Am simţit că treceam printr-un tunel. Zgomotul era şi mai asurzitor. La un moment dat, am riscat şi am deschis ochii. Am văzut negru.

Drumul fusese foarte lung; dar acest gen de exerciţiu cere atâta efort, încât este posibil să mi se fi părut şi mai lung decât era în realitate. Cred că această parte a călătoriei a durat aproximativ două ore, timp în care am parcurs foarte mulţi kilometri.

S-a oprit deodată, atât cât să pot scuipa praful din gură şi să mă scarpin la nas. Ochii mă înţepau îngrozitor. Dar n-am coborât; auzeam prea multe zgomote, voci, vedeam trecând cizme; aşa că am hotărât să rămân acolo, sub tren. Nu murisem strivită, trenul mergea în locul meu, în locul picioarelor mele. Însă mă dureau mâinile.

Trenul a plecat, iar eu am strâns iar din dinţi, m-am prins din nou cu mâinile de fierul tăios, până când, în sfârşit, am ajuns în gara următoare. De data asta, nu mai puteam. M-am lăsat să alunec între şine, ştiind că s-ar putea să nu fiu văzută, căci mă aflam sub ultimul vagon. Am ieşit din gară în fuga mare, cu ochii pe jumătate orbiţi. Aveam nevoie de apă. Am ajuns la o mlaştină şi mi-am băgat capul înăuntru.

M-am frecat cu frunze, căci, atât mâinile, cât şi faţa, îmi erau negre de funingine.

Acest mod de a călători era prea riscant, prea epuizant. Mâinile îmi tremurau şi-mi venea ameţeală. Am continuat să merg pe jos, pe lângă altă cale ferată. A doua zi, am avut norocul să descopăr o locomotivă şi trei-patru vagoane mici, oprite în plin câmp. Ultimul vagon nu avea acoperiş; era căptuşit cu paie. Mi-am spus că n-ar fi rău să mă instalez în el şi să dorm. Nu mă mai interesa încotro mergea trenul şi când urma să plece; eram la capătul puterilor.

N-a trecut mult şi am auzit voci, dar eram ascunsă bine, cufundată în paie; n-am mai mişcat şi, în cele din urmă, trenuleţul s-a urnit din loc. Am scos nasul afară şi am văzut, defilând prin faţa mea, o câmpie verde. Era odihnitor şi, dacă nu mi-ar fi fost foame, aş fi putut spune că mă simţeam bine. Locomotiva şi-a încetinit mersul şi s-a oprit în altă gară, undeva, la ţară; a trebuit să mă fac iar nevăzută.

În depărtare, se auzeau voci, dar şi mugetele vitelor care erau coborâte din tren. În apropiere, strigăte, într-o limbă ciudată, tropăituri de animale, apoi, la un fluierat, trenul a pornit din nou. Am călătorit, astfel, o zi întreagă.

Îi mulţumeam trenului că-mi dă voie să mă odihnesc, că îi este milă de spatele şi de picioarele mele. Ar fi fost minunat dacă ar fi putut să-mi dea şi o bucată de carne… La ultima oprire, au mai coborât nişte vite, dar trenul n-a mai plecat. Am aşteptat să se lase tăcerea, să nu mai aud nici o voce, şi am sărit, repede, afară. Dacă ar fi venit nişte oameni să descarce paiele, aş fi fost prinsă.

Copacii mi-au dat să mănânc: nişte mere. Am găsit şi struguri. Noaptea, intram în sate să beau apă de la fântână, să dorm într-un hambar sau pe sub căruţe. Şi am mers din nou, până la capătul forţelor, ajungând iar la poalele munţilor. Aveam în traistă o bucată de carne, pe care o găsisem, din întâmplare, atârnată într-un hambar plin cu sticle. Crezusem că este o pulpă, pentru că avea un os în mijloc. Carne macră, închisă la culoare, delicioasă; îmi

lipsise mult, dar acum aveam hrană pentru multă vreme. Din fericire. Căci acest peisaj mineral, un deşert pietros, mă aducea în pragul disperării. Credeam că se terminase cu râpele, îmi era prea frică de gol; pe stâncă nu creşteau copaci; îmi trebuia măcar un tufiş, să mă pot linişti.

Am urcat, am coborât, m-am căţărat şi m-am pierdut în labirinte de piatră… am făcut totul, până când mâinile şi picioarele mi-au sângerat, mai mult ca niciodată. Aveam ce mânca, dar nu aveam apă. Şi ploua rar. Când ploua, înghiţeam picăturile cum puteam: cu gura deschisă către cer sau adunând apa în palme. De mai multe ori, mi s-a întâmplat să-mi beau urina, stând pe vine, cu palmele făcute căuş. Eram singură, fără compania animalelor; n-avea cum să ştiu că animalele ştiu să găsească apa.

Uram munţii; când urcam, simţeam că-mi dau sufletul. Uneori, îmi venea să sar în gol, să dispar, să nu mai merg, să nu mai sufăr, să nu mai simt setea. Tentaţie înfricoşătoare. Dar îmi apărea înaintea ochilor imaginea mamei mele şi mă răzgândeam. Aproape că o auzeam spunându-mi: „Te aştept…“ Şi dădeam înapoi; nu, nu pot, nu, nu pot, trebuie să trăiesc. Tot ce mi se întâmplase îmi revenea în minte: neamţul, morţii, copiii, şi îmi spuneam: „Am supravieţuit ororilor; trebuie să i-o spun mamei, să-i povestesc tot ce am făcut ca s-o găsesc. Ne odihnim şi plecăm mai departe.” Ca şi când aş fi avut, tot timpul, un tovarăş de drum, o dublură a mea, animalul sălbatic ce refuza să moară.

Singurul loc în care m-am putut retrage, cu greu, era un fel de peşteră, care-mi amintea, într-o oarecare măsură, de vizuina lupilor. Râpa era abruptă şi a trebuit să înaintez cu spatele lipit de perete. Ca să ies din peşteră, mergeam în patru labe, căci picioarele îmi tremurau. În natură, teama de a cădea în gol m-a terorizat cel mai mult. N-am reuşit niciodată să-mi domin cu adevărat această spaimă. Ca şi teama mea de oraş şi de lumea din jurul meu.

Peştera mi-a fost loc de odihnă. Aici am mâncat pe săturate şi am dormit. Simţeam tot mai mult nevoia de a dormi. Eram la capătul puterilor. Aventura mea dura de ani

de zile, ani pe care nu-i numărasem. Doar trupul meu ştia de câţi ani şi, această ultimă încercare, a fost cât pe ce să-i aducă sfârşitul. Mi se întâmpla să dorm în copaci, atât de mult mă temeam de aceste locuri infernale.

Într-o dimineaţă, am văzut un urs. Nu m-a simţit; vântul bătea, probabil, în altă direcţie. Dar ce-aş fi făcut dacă m-ar fi atacat? Aş fi folosit, desigur, aceeaşi metodă pe care o aplicam în cazul lupilor: m-aş fi culcat pe jos, nemişcată. Ce urma depindea de cât era de înfometat ursul. Mai târziu, mi s-a spus că m-ar fi adulmecat, m-ar fi întors cu laba şi, dacă aş fi reuşit să fac pe moarta, nu l-aş mai fi interesat. Tot ce se poate. N-am trăit această experienţă.

Oare câte zile şi câte nopţi am mers până să văd marea, ca pe un liman tulburător.

La picioarele mele, se zărea un sat minuscul. Mă aflam la ieşirea din infern, şi, totuşi, eforturile pe care mai trebuia să le fac mi se păreau peste puterile mele. Nu mai vedeam clar şi îmi vâjâia capul. Îmi era foame, fără să-mi fie foame. Dar, mai ales, sete. Am băut apă, cam verzuie, dintr-o băltoacă. Nici nu ştiu dacă era apă. Când am ajuns în vale, la câteva sute de metri de sat, mi se învârtea capul; m-am aşezat pe pământ, incapabilă să mai fac vreo mişcare. Cu orice preţ, trebuia să mănânc ceva. M-am târât până la plajă, am adunat scoici şi, după ce le-am spart cu o piatră, le-am mestecat conţinutul.

Când m-am apropiat de sat, am găsit ceva mai bun, un şopron cu lăzi pline de scoici mai mari. Era greu să le deschizi, chiar şi cu ajutorul cuţitului, dar le simţeam răcoritoare şi hrănitoare; am mâncat şi am adormit de îndată.

După ce m-am odihnit, m-am apropiat de sat. Era un port de pescari, cocoţat pe stânci; aveam muntele în spate şi, înaintea mea, până la orizont, se întindea marea.

Eram atât de sfârşită, uneori aproape fără cunoştinţă, încât nu mai doream nimic. Nici să mă ascund, nici să încerc să fur, cu atât mai puţin să cer ajutor. Cred că eram bolnavă, deshidratată, subnutrită; în câteva zile, aş fi putut muri. Priveam, descurajată, întinderea infinită a apei. Da,

era o mare, dar care? Pe harta bunicului erau multe mări. Era una şi în Belgia, dar cea pe care o priveam era altfel. Trebuia să fac ceva; nu ştiam ce şi nici nu mai aveam curaj. Aveam capul greu, aveam febră, vedeam ca prin ceaţă, zăream nişte umbre în depărtare, pe chei, dar nu-mi mai păsa de nimic. În faţa imensităţii apei, nu mai puteam continua. Era singurul meu gând: „Nu mai pot continua”. Totodată era o uşurare. Îmi era greu să-mi ţin ochii deschişi. Nu-mi mai simţeam trupul sau mi se părea cu totul altfel decât până atunci.

Îmi mai fusese foame şi altă dată. Fusesem în stare să stau două-trei zile fără să mănânc, dar înfometată ca acum, nu mai fusesem niciodată. Eram doar piele şi os; îmi simţeam creierul lichefiat.

Ca prin ceaţă, am văzut sosind un vapor. Cred că mă aflam acolo de multă vreme, căci se făcea seară. Pe chei, au apărut oameni: un grup mic, bărbaţi, femei, unul sau doi copii. Discutau cu un om care coborâse de pe vas. Nu erau prea departe, la vreo zece metri, dar nu auzeam bine şi limba în care se vorbea îmi era total necunoscută.

Am fost smulsă din letargia mea de un glas de femeie. Ca o muzică. Mai puternică decât a celorlalţi. O siluetă dreaptă, cu părul blond. O găseam frumoasă. Câteva persoane m-au zărit, fără să dea, însă, mare importanţă acelei fetiţe căzute pe chei. Ştiam deja că prea puţini oameni se îngrijorează văzând un copil singur, zdrenţăros şi murdar.

Femeia mi-a zâmbit. Nici măcar nu i-am putut răspunde cu acelaşi zâmbet. Deodată, a pornit spre mine, mi-a vorbit, dar n-am înţeles nimic. S-a întors către bărbatul de pe vas, au schimbat câteva fraze, apoi mi-a vorbit din nou. Am înţeles că încerca să găsească un limbaj pe care să-l pot înţelege. Şi, în sfârşit, vocea sa melodioasă, care i se rostogolea puţin în gât, mi s-a adresat, în limba franceză, cu accent puternic:

— Ce faci aici? Vorbeşti franţuzeşte?

Vorbea destul de bine. N-am fost mirată; nu-mi mai păsa de nimic. Puteam fi prinsă şi dusă oriunde, fără să

protestez, fără să scot un sunet. Femeia m-a luat de mână, puţin cam brutal, pentru a mă ridica; era să mă prăbuşesc din nou. Mi-a spus, cu blândeţe: „O să fie bine… Hai, o să fie bine…“

M-a ajutat să ajung la ponton; mergeam ca prin vis. I-a vorbit bărbatului de pe vapor şi i-a dat ceva, într-o batistă. Ceva strălucitor. Nu înţelegeam nimic. M-am trezit pe punte, împreună cu ceilalţi; îmi amintesc că am fost conduşi înăuntru, că cineva – ea, probabil – mi-a dat să mănânc. În timp ce vaporul pleca, am adormit. Abia avusesem timp să privesc, pe un hublou, un colţ din port şi marea, ca mă şi cufundasem în întuneric, într-un hău negru. Când m-am trezit, mi-am dat seama, cu greu, unde mă aflam. Calatorii stăteau pe banchete; doar femeia stătea lângă mine. Cred că dormisem la ea în poală. Mi-a spus, graseind:

— Vorrrbeşti franţuzeşte! Mi-am dat seama! Ai vorrrbit în somn!

Era ciudat ce-mi spunea. Nu ştiam că se poate vorbi în somn. Mă minţea, oare? Eram, din nou, în defensivă.

— Te simţi mai bine? Vrei să mănânci?

Nu i-am răspuns. Era prea riscant, neştiind unde mă aflu. De ce am urcat pe acest vapor? Şi de câtă vreme mă aflu aici?

Femeia vorbea singură, îmi dădea să mănânc, fără să se întrebe de ce tac. În jurul nostru, toţi ceilalţi discutau, mâncau şi beau. M-am gândit puţin şi m-am hotărât să-i acord încredere. Important era că mi se dădea să mănânc. Pasagerii aveau valize şi nu păreau să fie răi. Nişte călători ca oricare alţii.

Nu-mi puteam închipui că mă aflam pe un vas clandestin, printre oameni care fugeau din România, Serbia, Croaţia, Ungaria şi care dăduseră mulţi bani pentru a ajunge în Italia… Căpitanul era un om de legătură, care, în acele vremuri de teroare, îşi câştiga pâinea în acest fel. Batista doamnei era plină de bijuterii; fiecare plătea cu ce avea şi, odată ajuns undeva, pe un ţărm, îşi continua viaţa aşa cum putea.

De ce îşi complicase viaţa această femeie, ocupându-se de mine? Ca să lase impresia că este o mamă bună? Ca să aibă prioritate? Din câte am putut să înţeleg, avea un copil, dar fusese nevoită să fugă fără el. Dorea, chiar, să rămân cu ea. Am refuzat.

Am fost debarcaţi într-o regiune mlăştinoasă, prin care oamenii îşi purtau, cu greu, valizele; drumul lor, drumul ei, nu era şi al meu. Auzisem cuvântul magic „Italia". Cizma din cărţile bunicului. Parcă-l aud: „Italienii care aleargă precum iepurii". Ştiu de multă vreme cum trebuie înţeles acest comentariu. Pe atunci, îmi închipuiam că italienii aleargă tot timpul, dar după ce…

N-avea nici un rost să rămân cu femeia care mă luase pe vapor. Eram pe cizmă; n-aveam decât să urc spre nord şi să-mi regăsesc mama.

Locul era mlăştinos; cu fiecare pas, mă cufundam în noroi; m-am descălţat şi am mers astfel până când am ajuns pe un teren mai uscat, mai pietros.

Soţul meu a făcut o pasiune din reconstituirea drumului pe care-l făcusem în anii aceia. Plecasem dintr-un mic port de pe coasta iugoslavă, probabil de lângă Dubrovnik (Raguse), iar mlaştina în care înotasem, în cele din urmă, era destul de mare pentru a fi situată la Comacchio, în provincia Ferrara. Toate desenele făcute de soţul meu pe o hartă a Europei mi se păreau fără nici o noimă. O linie nu poate fi un munte pleşuv, nici o mlaştină invadată de ţânţari. Mă întrebam dacă amintirile feroce pe care le păstrasem în minte se vor putea materializa, cândva, altfel decât în memoria mea. Îmi este încă foarte greu să le exprim în cuvinte.

10.
O altă haită

Mirosurile m-au ghidat întotdeauna. De acest simţ, oamenii nu se folosesc aproape deloc. Cred că mi l-am dezvoltat eu însămi. Copil fiind, am simplificat mirosurile fiecărei ţări pe care am traversat-o: Germania duhnea a ură, Polonia, a moarte, Ucraina avea parfumul lupilor, iar când mă gândesc la Iugoslavia, îmi miroase a piatră uscată. În Italia, era omniprezent mirosul de noroi şi de ploaie. După ce am scăpat de mlaştini, am găsit repede un drum şi, urmându-l, am dat de altul. Mersul nu mă mai obosea. Iar hrana, se putea obţine uşor, faţă de felul în care o obţinusem în ultimii ani.

Câtăva vreme, am întâlnit pe drum maşini germane. În unele sate, se vedeau urme de bombardament. Dar niciodată nu văzusem atâţia copii; mă ascundeam din ce în ce mai puţin, căci toţi aceşti puşti nu păreau să se teamă că vor fi capturaţi. Datorită lor, mă simţeam mai puţin expusă; erau săraci, prost îmbrăcaţi, obişnuiţi cu furatul; cu fiecare zi care trecea, deveneam mai curajoasă. Nu mă mai temeam să-mi ud picioarele la vreo fântână, şi nici să mă hrănesc cu fructele şi legumele din grădini. Îmi era de ajuns să aştept răbdătoare momentul în care vreo femeie îşi punea rufele la uscat, ca să-mi fac rost de un pantalon sau de o cămaşă. Puteam, astfel, să arăt ca toţi ceilalţi copii care cerşeau fără ruşine; eu, însă, n-o făceam, căci mă temeam de contactul cu oamenii. De îndată ce unul dintre ei se apropia de mine, o luam la goană, din instinct. Mă refăcusem destul de repede şi traista nu era niciodată goală.

Era o abundenţă de alt gen. În mintea mea, cizma despre care îmi vorbise bunicul lua o formă nouă. Aici, oamenii erau săraci, dar staulele erau primitoare, livezile aveau fructe gustoase, prada era uşoară. La fel şi transportul: copiii se agăţau de spatele cabrioletelor trase de un cal, fără ca proprietarul să se supere. Am folosit şi eu metoda,

pe distanţe mici.

Şi iată că, într-un sat, au apărut uniforme necunoscute. Soldaţi care râdeau, care vorbeau cu oamenii, care le împărţeau bomboane! Americanii! Copiii ţipau, fericiţi, le săreau în braţe, fără să se sfiască, şi îi necăjeau. Aşa arată un american? Un distribuitor de bomboane? Un soldat zâmbitor? Bunicul spunea că americanii nu fac nimic să ne ajute să-i izgonim pe nemţi; şi acum, iată-i aici!

Soldaţii intraseră sub un şopron şi, acolo, le împărţeau femeilor şi copiilor pachete, cutii, ţigări şi, mai ales, tablete de ciocolată, a cărei savoare uitată îmi revenea în gură.

Am văzut în mâna unui copil un baton de ciocolată; am uitat de neîncredere şi am întins şi eu mâna.

Ce ciocolată! Nu mâncasem des în Belgia, dar, pentru mine, ciocolata avea ceva magic. Cea pe care am primit-o m-a dus pe culmile fericirii. Am rămas până astăzi un fan al ciocolatei; sunt capabila să devorez o tabletă într-un minut. Fără să ştiu cum, m-am trezit pe genunchii unui soldat, un bărbat voinic şi vesel, care deschidea o cutie cu carne. Le spunea, tare, celor din jur, un cuvânt pe care nu l-am uitat: „Monkemitte“. Voia cu tot dinadinsul să gust. Era moale, aproape fără gust de carne, dar stomacul meu a fost mulţumit. *Monkey meat*... când mi s-a explicat, mai târziu, că această carne de maimuţă era, de fapt, carne de vită la cutie, mi s-a părut amuzant. Am continuat să stau pe genunchii acestui uriaş, înghiţind la întâmplare ciocolată, carne, bomboane şi pesmeciori, fără nici un discernământ, precum ceilalţi puştani. Iar soldatul râdea, încântat că ne hrăneşte. Era atât de fericit!

N-am mai întâlnit nemţi. Puteam merge fără teamă, traversând această ţară devastată, dar liberă. Simt gustul eliberării de sub nemţi, aşa cum îl simt încă pe cel al ciocolatei şi al „cărnii de maimuţă“.

Dar drumurile pe care le-am străbătut în Italia n-au fost presărate cu ciocolată. Mi-am reluat tehnica furatului, din piaţă, de data asta; produsele alimentare erau încă rare. Apoi, m-am resemnat să cerşesc, aşa cum făceau şi ceilalţi copii. La început, crezusem în abundenţă, dar, cu cât

înaintam către nord, cu atât oamenii mi se păreau mai înfometaţi şi tarabele mai sărăcăcioase. Negustorii se fereau de copii. Pâine nu se găsea, iar carne, nici atât.

Odată, am găsit nişte sandale pe măsura mea. Nu-mi stăteau prea fix în picioare, ca să pot alerga, deşi, după fiecare tentativă de furt, reuşită sau nu, trebuia s-o iau la fugă.

Când am auzit vorbindu-se franţuzeşte, am rămas total nedumerită. Un ţăran care conducea o trăsurică mă depăşise, pe un drum de munte.

— Încotro mergi, micuţo? Hei, fetiţo!

De ani de zile, nu mai vorbisem decât cu mine însămi, cu animalele şi cu copacii, uneori cu cerul şi cu moartea. Cu alte cuvinte, devenisem mută. Pentru a-i răspunde acestui om, a trebuit să înşir, mai întâi în minte, o serie de cuvinte. O fi crezut că sunt bâlbâită sau prostuţă:

— Mă duc… să-mi văd părinţii.

— Şi unde sunt părinţii tăi?

— În nord.

— Hai, urcă!

Îmi era uşor să înţeleg ce-mi spunea în franceză, dar, când trebuia să răspund, cuvintele se blocau. De fiecare dată, aveam nevoie de timp ca să răspund; şi n-o făceam decât în propoziţii scurte. Nu eram îngrijorată; pur şi simplu, nu mai puteam vorbi ca înainte. Dar asta nu mă împiedica să gândesc, să-mi calculez şansele de a înainta mai repede. Nu eram conştientă de ceea ce devenisem în aproape patru ani de vagabondaj. Un copil sălbatic, slăbănog, cu faţa şi trupul pline de cicatrice. Nu mă gândeam că i-aş fi putut speria pe oameni. Îmi dădeam seama că am mai crescut.

Purtam căciulă, aşa că nu mi se vedea părul ciopârţit cu cuţitul. Ultima vestă furată era prea lungă, pantalonul băieţesc era murdar. Numai că, în Italia, întâlnisem copii şi mai amărâţi decât mine. Omul cu trăsurica m-a dus o bună bucată de drum. Am trecut pe lângă multe ferme, risipite pe câmpuri întinse; în depărtare, vedeam boschete şi arbuşti. Odată, mi s-a întâmplat să merg cu o căruţă şi, în

faţa unei ferme, să primesc un codru de pâine.

Limbajul meu era foarte limitat. Când oamenii mă întrebau unde mă duc sau ce căutam pe drum atât de târziu, îmi găseam greu cuvintele pentru a da vreo explicaţie. Mă închideam, din nou, în mine. Ca să spun „la revedere”, făceam un semn, nimic mai mult; nici măcar nu întrebam unde mă aflu; îmi pierdusem obişnuinţa de a vorbi. Mergeam, mă gândeam la mama, abia aşteptam să ajung într-o regiune cunoscută şi s-o caut acolo, în Belgia. Pentru mine, totul era simplu; tata şi mama se reîntorseseră din est, ca mine. Îi văzusem pe americani şi credeam că războiul s-a sfârşit. Nu ştiam că nu era chiar aşa.

Îmi amintesc un drum mai deosebit, pe care am făcut o greşeală de orientare. Era o răscruce şi, în loc să rămân pe drumul din stânga, am luat-o pe cel din dreapta, crezând că aceea era direcţia cea bună. Şi am ajuns în faţa unei porţi mari, pe care am luat-o drept cea a unui castel. În realitate, era o şcoală religioasă, un pension. Drumul se oprea aici.

Era ceaţă; mersesem mult şi nu aveam chef să fac calea întoarsă. Eram furioasă că pierdusem vremea; voiam să ajung mai repede la destinaţie şi acum ajunsesem într-un punct mort. Mi-am luat inima în dinţi şi am bătut în poartă. Mi-a deschis o călugăriţă.

— Îmi este foame.

— Intră.

Am trecut prin săli mari, înalte, cu arcade. La capătul unui culoar, o trapeză.

— Ce cauţi pe drumuri, atât de târziu?

— Mă duc să-mi văd părinţii; m-am rătăcit; şi mi-e foame.

— Aşază-te aici; îţi aduc ceva de mâncare.

Mi-a adus un bol cu lapte cald, o felie de pâine şi câteva legume.

Nu eram singura găzduită. La masă mai era un grup de tineri; dormeau jos, pe saltele. Cred că aici, la călugăriţe, era un loc de popas. Trăgând cu urechea la conversaţia tinerilor, am aflat că, în nord, războiul nu se terminase. Dar erau optimişti.

A doua zi, după o noapte de odihnă, m-am învârtit o vreme în jurul măicuţelor, sperând că-mi vor da, din nou, să mănânc. Războiul nu se terminase. Aşadar, trebuia să-mi mai fac nişte rezerve.

Peste ani, când am devenit adult, am avut ocazia să revin în Franţa şi mi s-a părut că împrejurimile oraşului Grenoble semănau cu acest loc unde se afla pensionul. Chiar şi drumurile îmi spuneau ceva. Aveam o impresie de deja-vu, un decor cunoscut. Dar n-am mai găsit, la capătul unui drum de munte, acel pension caritabil.

Ar fi trebuit să mă întorc din drum; nemţii erau încă acolo, cu armele şi cizmele lor, cu hainele lor kaki. Americanii nu-i goniseră pe toţi. Dar ce puteam face mai mult decât să-mi continui drumul spre Belgia şi să-l găsesc pe bunicul? Doar el putea şti ceva despre soarta mamei. Cu siguranţă, primise nişte veşti oarecare.

Crescusem, dar mă simţeam în aceeaşi stare de spirit ca la plecare. La fel de îndârjită s-o găsesc pe mama. Aveam tot mintea de la şapte ani şi mă temeam la fel de mult că Virago mă va prinde. Niciodată, dar niciodată, nu mai voiam s-o văd. Mă gândeam la ea în pădurea care mă aducea înapoi, la ferma bunicului. Îi vorbeam:

— Vezi ce a făcut beoţiana? Tu n-ai fi în stare să faci aşa ceva! Dar eu am reuşit: am plecat, m-am reîntors, dar nu la tine.

Mă cuprindeau mici puseuri de ură. De exemplu, atunci când îmi aminteam de ziua în care pusese să fie omorât bătrânul motan al soţului ei. Un motan bătrân şi bolnav, cu blana rărită, care nu dorea decât să-şi sfârşească zilele într-un fotoliu. Sau vorbele pe care mi le spusese: „Mama ta? Unde este acum mama ta?“ Sau: „Dacă nemţii câştigă, o să le-o dăm…“ Nu uitasem şi nici nu iertasem.

Traversând Franţa, aveam un sentiment de uşurare. Auzeam în jurul meu vorbindu-se limba copilăriei, vedeam peisaje familiare… trăiam din nou; voi fi din nou acasă.

Şi, într-o bună zi, am ajuns în Belgia. Am auzit pe cineva strigând: „Tu eşti?“, şi pe altcineva răspunzând: „Oue“ („Mda“)…

Acest cuvânt însemna Belgia. Ajunsesem.

În faţa panoului indicator de pe şoseaua către Bruxelles, am hotărât să grăbesc pasul. Eram mândră, nerăbdătoare să mă arunc în braţele Marthei şi ale bunicului. În apropierea casei lui Virago, am lăsat biserica în urmă şi am luat-o la fugă, pe drumul spre fermă. Dar m-am oprit, dezorientată. Căutam bariera şi oile, dar nu mai vedeam decât bariera. Ar fi trebuit să zăresc copacii, acoperişul fermei, dar nu vedeam nimic. M-am întors înapoi, mi-am verificat amintirile din anii copilăriei; toate se opreau la această barieră. M-am învârtit pe loc. Nu mai exista nici o fermă. Doar nu mă înşelasem; cunoşteam drumul ăsta pe dinafară.

Am plâns de disperare. Ce hotărâre să iau? Unde să mă duc? Poate că Virago ştia unde-l pot găsi pe bunicul, dar nu voi risca să mă duc la ea. M-ar fi putut închide. Bunicul dispăruse; poate că murise. Ferma fusese, oare, bombardată de blestematele de avioane? Nu vedeam nici urmă de ruine. Gol, doar un gol, un teren viran. Nici găini, oi sau câini. Nici leagăn.

Am pornit înapoi şi am mers de-a lungul canalului, pentru a mă îndepărta cât mai mult de cartier. M-am tot învârtit într-o piaţă, căutând ceva de mâncare şi un culcuş pentru noapte. Am descoperit, mai întâi, o mare întindere vălurită, o pădure şi un lac. Am urcat nişte trepte mici din lemn, până la un alt drum şi, de acolo, de sus, aveam o vedere perfectă asupra cartierului. Eram protejată, mă puteam ascunde în copaci, îmi puteam organiza existenţa în modul cel mai trist. Am aflat care era ziua de târg şi am şterpelit obiectele de care aveam nevoie: nişte cartofi şi o pătură. Eram singură şi necăjită.

— Hei! Ce-ai luat? Te-am văzut!

— Lasă-mă în pace!

— Asta nu se face aşa, de una singură. Noi avem o casă şi împărţim totul între noi.

Băiatul care-mi vorbea era grăsuţ, cu părul blond numai bucle, dar mai puţin zdrenţuit decât mine. Pronunţase cuvântul „casă“ umflându-se în pene. Cred că l-am privit cu

invidie; a continuat:

— Mă numesc Zighi! Vrei să-mi vezi casa?

Nu-mi era teamă să-l urmez. Stăteam cu mâna în traistă, strângând mânerul cuţitului. Ultimul găsit în pădure, înainte să ajung la Bruxelles. Frumos gravat, îmi plăcea foarte mult. Mai aveam şi un vârf de baionetă rusească. Mă simţeam bine înarmată. Şi, mai ales, ca vai de capul meu, singură de atâtea luni de zile. Îi vedeam pe oameni întorcându-se acasă, vedeam copii însoţiţi de părinţii lor; uneori, rămâneam nemişcată în faţa unei uşi, încercând să-mi amintesc unde se afla casa şi apartamentul părinţilor mei. Odată, am cutreierat prin Bruxelles, să regăsesc tramvaiul pe care mi-l aminteam. Dar linia era lungă şi, pe străzi, busola nu-mi folosea la nimic. Nimeni nu-mi spusese dacă veneam din nord sau din sud. Nu cunoşteam, din tot oraşul, decât această parte mărginaşă, din apropierea podului bombardat şi a fermei bunicului. Mă îndepărtasem suficient de mult ca să nu dau de Virago, şi rămâneam acolo unde eram, pentru că aveam unele repere. Biserica, piaţa, canalul. Toată ziua colindam prin oraş să-mi asigur supravieţuirea, iar noaptea, dispăream în parc.

„Casa“ lui Zighi şi banda sa se aflau mai departe, pe ceea ce se numea atunci „platou”, mai sus de parc. Pe drum, mi-a povestit că făcea parte dintr-o bandă, că se descurcau cu toţii foarte bine, furând alimente din piaţă şi de prin magazine. Îşi împărţeau prada între ei. Conform părerii sale, aşa era mai inteligent şi mai folositor:

— Avem de toate, ne este cald şi bine, nu ne pasă de nimic. Cu cât suntem mai numeroşi, cu atât ne descurcăm mai bine.

Tăceam. Acest contact neaşteptat cu un adolescent, cu un băiat mai mare decât mine, mă intimida. Era dezinvolt, obişnuit cu oraşul; se simţea bine în pielea lui. N-avea cum să ştie că abia ieşisem din imensul haos al copilăriei. Mă reperase uşor şi, când mă văzuse furând de pe tarabă un biet cartof, mă luase drept o fată neexperimentată, fugită de acasă.

Era o casă părăsită de multă vreme. Ei o numeau „casa

păianjenilor”. Privită de afară, era albă, pătrată, cu o terasă pe care puteai sta întins la soare. Se intra pe o fereastră, dar înăuntru nu aveau mai nimic. Puseseră pături pe jos, într-o încăpere mare, de la parter. Obloanele erau închise şi păianjenii se simţeau ca la ei acasă, la ferestre, la colţurile uşilor, pe plafon.

Mi-a arătat ce obişnuiau să fure, sticle cu apă şi cu lapte, precum şi alimente de tot felul. Seara, puneau lumânări în şemineurile goale, ca să nu bâjbâie prin întuneric. Se spălau în parc, cu apa din lac, sau la un vecin, un ţăran care avea o pompă.

— Fetele se duc la omul ăsta; tu faci cum doreşti.

În prima zi, n-am văzut nici o „fată“; Zighi m-a prezentat celorlalţi: Canadianul, Oaie şi Gorila. Canadianul, cel mai vârstnic, genul cerşetor, purta un bluzon şi părea că nu se teme de nimic. Oaie, slab şi palid, cu o privire tristă pe sub genele sale imense, cu părul negru, lung şi ondulat. Gorila era un băiat mic de statură, dar bine legat; avea în jur de optsprezece ani. Oamenii înalţi mă impresionau. Cel mai mult, mă atrăgea Oaie. Mai ales când Canadianul mi-a spus:

— Ştii, el e cam ciudat; nu trebuie să-i dai atenţie; şi-a văzut părinţii murind, ucişi în faţa lui.

Oaie nu vâna afară. Canadianul, născut în Belgia, nu în Canada, îl proteja mult. Zighi era, fără îndoială, cel mai inteligent. Avea ochii de culoare deschisă şi un zâmbet larg, puţin ironic; organiza furturile după nevoile pe care le avea banda. Puţin mai târziu, le-am cunoscut şi pe cele două fete: Margot, o brunetă frumoasă, dotată cu nişte sâni impresionanţi şi cu o voce pătrunzătoare, care „se descurca”, după cum spunea Zighi, în felul ei:

— Ea se serveşte de la ţăranul din colţ; are ea nişte argumente!

Avea şaptesprezece sau optsprezece ani şi nu-i plăcea să fie ironizată de băieţi, care o luau peste picior în privinţa „perniţelor” ei. Gorila îi spunea: „Cum aş putea face să dorm pe pernuţele tale?”

Cealaltă fată, Denise, era brună, cu părul scurt, slabă, cu

o expresie comică şi avea doi dinţi de iepuraş. Nu-i mai tăcea gura, dar băieţii n-o băgau în seamă.

Mă întreb cum mă vedeau printre aceşti nefericiţi, pricepuţi la furtul de pe tarabă, descurcăreţi. Nu le semănam. Dar începusem şi eu să le vorbesc.

Mai întâi, mi-am spus numele: Mishke. Nu mi-au pus întrebări, aşa cum nu le pusesem nici eu lor. În afara nenorocirii prin care trecuse Oaie, n-am ştiut niciodată de unde veneau, dacă aveau, pe undeva, o familie. Nu vorbeam decât despre mâncare, haine, despre tot ce ne era necesar ca să trăim. Eram cea mai mică, aşa că nu mi se încredinţau misiuni precise.

Canadianul, Zighi şi Gorila mergeau să „vâneze". Dar, înainte să plece, cădeau de acord.

— Eu am văzut undeva nişte veste şi nişte căciuli.

— Eu am văzut o dugheană unde se vinde brânză.

Se opreau la tot ce era mai uşor de furat. Apoi, se făcea bilanţul nevoilor. Era o adevărată tehnică. Unul dintre ei cerea o informaţie. În timp ce negustorul îi dădea lămuriri, celălalt fura. Sau, când era mai greu, se grupau doi sau trei: când strada era prea mare, cu trecători puţini. Prin mulţime, le era mai uşor să se strecoare. Fiecare avea rolul său. La urmă, fiecare venea cu prada sa, pe care o împărţea cu ceilalţi. Aveam nevoie de veste şi de pături. Şi astea nu erau uşor de furat. Primeam brânză, mere, pâine, uneori margarină, untură şi slănină. În câteva rânduri, mi-au adus vestuţe, unele prea scurte şi altele prea lungi. Am primit şi un şal. Cu încălţămintea era mai greu. Multă vreme, am purtat galoşi de cauciuc. Erau aproape pe măsura mea şi îmi veneau până mai sus de glezne. În iarna aceea, cred că am încălţat prima mea pereche de şosete. Nu-mi plăceau, dar galoşii nu-mi ţineau cald, iar şosetele erau uşor de furat. Toată lumea a primit câte o pereche. Adeseori, rămâneam să dorm, în timp ce ei se duceau să dea lovitura pe la tarabe. Eram foarte fericită că nu mai hoinăream pe drumuri; pentru mine, cel mai important era să mănânc pe saturate. Îmi era tot timpul foame şi cred ca-mi va fi foame toată viaţa.

Cel mai bine mă înţelegeam cu Oaie. Ne ţineam de mână. El vorbea rar, iar eu aveam un vocabular redus şi mă exprimam destul de prost, cu expresii de fetiţă; îmi lipseau multe cuvinte din vocabular. Şi nu cunoşteam sensul corect al multora. Nu evoluasem. Aveam impresia că ştiu să vorbesc, dar că cineva pusese un capac peste ştiinţa mea, care, astfel, nu mai putea ieşi la suprafaţă. Ştiam ce vreau să spun, dar nu ştiam cum să mă exprim. Cuvintele nu-mi veneau, pur şi simplu. Tăcerile lui Oaie îmi făceau foarte bine, căci, lângă el, puteam măcar să încerc să vorbesc, fără ca trupa să râdă de mine.

Mai târziu, când am mers la şcoală, cunoştinţele mele reduse erau strigătoare la cer; pierdusem, cu totul, contactul cu societatea, cu felul ei de a se exprima, ca să nu mai vorbim de comportamentul „normal". Erau atâtea pe care aş fi vrut şi aş fi putut să le spun, dar nu ştiam s-o fac.

Aş fi vrut să-i spun lui Oaie:

— Ştii, şi eu am suferit. Am străbătut pământul în lung şi-n lat, dar nu mi-am regăsit părinţii. Trebuie să trăim mai departe, să ne susţinem unii pe alţii, să fim împreună; nu trebuie să ne descurajăm, trebuie să mergem înainte.

Aş fi vrut să-i povestesc câteva frânturi din copilăria mea, spre consolarea amândurora. Nu ştiam care din bandă era evreu şi care nu. Dar asta nu era atât de important. Trăiam cu toţii în afara lumii, la marginea societăţii, aşa cum trăisem eu la marginea pădurilor, cu lupii mei. Unii se duceau să vâneze, dar profitau cu toţii, şi asta era bine. Nu-i puneam întrebări lui Oaie; părea prea bolnav şi tuşea foarte tare. Nu aveam cum să-l ajutăm. De multe ori, făcea febră şi Canadianul îl învelea cu o pătură. Iar Margot se ducea la fermă şi-i cerea ţăranului ei o cană cu lapte şi ceva miere, pentru a-i mai linişti tusea. Dar leacul ăsta nu rezolva mare lucru. Cred că era tuberculos.

Canadianul nu-l lăsa să „vâneze" alături de fete, era exclus din planurile de atac. Uneori, mi se părea confortabil, dar alteori, asta mă revolta. Mă ştiam în stare să-mi duc la bun sfârşit faptele de vitejie, dar nu eu eram

cea care elabora planurile după care trebuia să se ajungă la ţintă; mi-aş fi putut folosi observaţia, simţul meu strategic. Rolul meu era să execut furturi de mai mică importanţă, pentru că şi eu eram mică. Turbam, în linişte; aş fi vrut să le spun cum să procedeze, dar nu ştiam să mă exprim pe înţelesul lor. Şi furam, mereu, acelaşi lucru: hrană. Uneori, nici nu ştiam ce fur; orice aş fi adus, trebuia să facă plăcere cuiva. Prima dată, îmi băgasem degetele în untură, s-o gust. Eram obişnuită să mănânc singură. Am învăţat de la ceilalţi regula comunităţii: se împarte tot ce se aduce.

Zighi era băiatul cel mai frumos din bandă; îi făcea curte Denisei. Dansau împreună după muzica scoasă de un patefon care se învârtea cu mâna şi care scârţâia îngrozitor. Îi priveam sărutându-se. Mi se părea distractiv. Nu eram încă o adolescentă; am devenit mult mai târziu. Trupul meu se adaptase la condiţiile pe care le avusesem în viaţa mea singuratică. Era ţeapăn, schilod; n-aveam nimic feminin. Ştiam că nu sunt frumoasă; era uşor să mă compar cu celelalte. Aproape că nu aveam sâni, eram slabă şi nu înţelegeam încă acest gen de relaţie între o fată şi un băiat. De aceea, mi se părea ciudat să-i văd pe ceilalţi sărutându-se. Era un joc necunoscut.

Mă simţeam bine cu ceilalţi, dar şi ei erau oameni; de aceea, continuam să fiu prudentă. Asta îmi folosise ani la rând, în peregrinările mele; îmi folosea şi acum. Era instinctul meu de supravieţuire. Instinct de animal.

Îmi plăcea să compar cuţitele între ele. De fiecare dată când puteam lua vreunul de undeva, eram încântată. Nu ştiam să trăiesc fără cuţit, fără să muşc şi fără să-mi scarpin pielea, îngroşată ca o carapace.

Într-o zi, Felix Gorila a vrut să sară pe mine; avea motivele lui; i le simţeam; dar a înţeles repede că nu era cazul să aibă de-a face cu mine. A primit doar câţiva pumni. M-a trântit la pământ pentru a-şi atinge scopul şi m-a apucat, pur şi simplu, de pantaloni. Era foarte puternic, dar nici eu nu eram mai prejos. Dacă nu m-aş fi bătut, cred că m-ar fi violat. L-am muşcat, l-am zgâriat, l-am lovit cu pumnii, până când a început să-i curgă sânge din nas!

Desigur, nu se aştepta la atâta rezistenţă din partea unei puştoaice slăbănoage.

Tremuram din toate mădularele, nici eu nu ştiu de ce: de frică, de retrăirea unor amintiri, din cauza luptei încordate. M-am retras într-un colţ, să-mi revin. Din ziua aceea, de câte ori îl vedeam apropiindu-se la mai puţin de un metru, mă crispam şi mă trăgeam înapoi, instinctiv. Zighi şi-a dat seama de ceea ce se întâmpla şi a pus lucrurile la punct, cu diplomaţie:

— Las-o în pace pe cea mică; du-te să cauţi în altă parte. Suntem o bandă. Nu vreau să avem probleme de acest gen.

Margot dorea să amenajeze, cât de cât, locuinţa; s-o facă mai frumoasă. Adusese o plantă înaltă şi dreaptă, cu frunze la vârful lăstarilor. Denise o găsea oribilă şi râdea de colega ei. Îşi bătea joc şi de planurile pe care şi le făcea Margot de a se muta în casa ţăranului. De câte ori o vedea pornind într-acolo, cu sânii tresăltând prin bluză, Denise râdea batjocoritor, împreună cu ceilalţi:

— Când te măriţi?

— Râdeţi voi, râdeţi, dar dacă mâncaţi e şi datorită lui!

Asta ştia toată lumea. Ţăranul făcea în aşa fel ca totul să fie mai bine în acea „casa a păinjenilor“.

La urma urmelor, duceam o viaţă bună. Uneori, stăteam pe terasă, la soare; aveam o privelişte minunată asupra parcului. Adevăraţi burghezi miliardari! Dar eu preferam să mă joc cu cuţitul, împreună cu băieţii. Trăgeam la ţintă, în copaci; eram foarte pricepută. Am făcut, însă, prostia să le arăt vârful de baionetă, a cărui extremitate în formă de triunghi era neobişnuită, făcută special pentru a provoca răni care să nu se închidă niciodată. Era mai greu de aruncat. Eram atât de prinşi în jocul nostru, încât nimeni n-a observat că un poliţist se îndrepta spre noi. Logic vorbind, nu avea ce să ne facă: era doar un joc. Dar, când a văzut baioneta rusească, lucrurile n-au mai stat la fel. N-aveam chef să spun că este a mea; îmi era frică să nu mă ducă la închisoare. Canadianul, care era cel mai mare, a spus imediat: „E a mea“.

Şi poliţaiul l-a dus la post, cu baionetă cu tot. După un

timp, a venit înapoi, dar fără baionetă. Trebuise să inventeze o poveste, să spună că a găsit-o; dar eu îmi pierdusem una dintre comori. Baioneta asta venea de departe, din Ucraina, de pe un câmp plin de soldaţi morţi, de pe hainele cărora culesesem câteva stele aurii. Îmi mai rămâneau busola, pe care n-aveam de gând să le-o arăt, stelele de metal şi cuţitul din Ardeni.

Făceam adeseori mici petreceri, când Gorila pleca să se plimbe şi aducea fete. Acestea aprindeau lumânări, puneau pe jos un cearşaf, în loc de faţă de masă şi, pe el, delicatesele furate: câteva fursecuri, o sticlă cu bere sau cu vin, tot ce aveam noi mai deosebit. Şi, dacă nu puteam împărţi ultima bucăţică, o jucam. De exemplu, dacă rămânea o singură sticlă cu bere, era nevoie de doi câştigători. Fiecare îşi ducea o mână la spate, alegea cu degetele, la întâmplare, un număr de la 1 la 5 şi îl arăta celorlalţi. Nu-mi mai amintesc în ce ordine se câştiga. Am băut odată bere, dar nu mi-a plăcut: era prea amară. Acum, îmi place mult; are savoarea Belgiei.

Preferam să joc pentru prăjituri, untură sau castane calde. Tot ce era dulce.

Era ca o serată în familie. Doar Gorila avea curaj să iasă în timpul nopţii. Ceilalţi n-aveau chef să se expună. Fiecare avea motivele lui, dar, în fond, şi noi le aveam pe ale noastre. Oamenii ne evitau. Se duceau la treburile lor, la muncă, la şcoală, erau nişte „burghezi”, sau nişte „bigoţi“. Copiii lor nu ne semănau şi asta ne plăcea. Era libertatea noastră.

Nu ştiam nimic, însă, despre evoluţia războiului. Poate, doar Canadianul să fi ştiut ceva; era deja un adult; nimeni nu ştia de unde avea bluzonul de aviator. Ştia ce li se întâmplase părinţilor lui Oaie, dar nu vorbea niciodată despre asta. Şi nu se temea de poliţist, spre deosebire de noi. Când ni se întâmpla să dăm o raită pe la ţară, să ne bucurăm de vremea bună, eram foarte atenţi să nu fim observaţi. Eram nişte copii părăsiţi, fără familie; nici unul dintre noi nu dorea să fie dus la post pentru a da explicaţii. Doar Canadianului părea să nu-i pese de nimic.

Veştile din exterior ne erau aduse de băieţi, dar ei nu vorbeau decât de pieţe, de târguri de vite sau de tarabe cu haine.

Dar iată că Zighi ne-a anunţat că se petrecea nu ştiu ce în oraş şi că n-ar fi rău să mergem şi noi, să căscăm gura.

Oamenii ieşiseră în stradă şi sărbătoreau ceva. Pe măsură ce ne apropiam de centrul oraşului, observam din ce în ce mai multe steaguri la ferestre. O mulţime de oameni se îmbulzeau într-o anumită direcţie; i-am urmărit până la şoseaua dinspre Mons şi, acolo, pentru prima oară, am văzut apropiindu-se un tanc eliberator. Englezii.

Zighi m-a urcat pe pervazul unei ferestre, să văd mai bine. Eram deasupra mulţimii şi începusem să plâng. Erau fericiţi cu toţii, strigau, ţopăiau de bucurie, iar eu mă simţeam părăsită şi îngrozitor de tristă. Unde erau părinţii mei? În toţi aceşti ani, am sperat să-i găsesc. Erau vii, într-un glob, într-un colţişor al minţii mele. Şi atunci, în ziua armistiţiului, când clopotele răsunau şi întreaga Belgie era fericită, am înţeles că, pentru mine, nu va mai exista niciodată sentimentul de bucurie. Îi pierdusem. Dacă m-ar fi căutat, n-o puteau face decât la fermă. Nu pot să cred că s-ar fi dus la Virago. Doar bunicul o cunoştea pe mama; îmi vorbise despre ea, spunea că aveam „urechi frumoase ca ale ei“. Eram sigură că bunicul avea cheia a tot ce se întâmplase. Dar ferma nu mai exista. Pentru mine, armistiţiul era un necaz în plus.

Oaie nu era cu noi. Cred că şi el era trist.

În acelaşi an, ne-au ajuns la urechi nişte zvonuri. Canadianul spunea: „Au apărut nişte oameni care vin dinspre est, slabi, de abia se mai ţin pe picioare; nu e prea plăcut să-i vezi“.

Am început să rătăcesc pe străzi şi să-i privesc pe toţi trecătorii. Dar oamenii ne respingeau pe noi, copiii străzii. „Şterge-o, lepădătură!” ne spuneau.

Odată, mi s-a părut că-l văd pe tata: un tip blond, cu faţa suptă… Cât era de slab şi de trist, omul acela! Deşi l-am privit iscoditor, nu mi-a dat nici o atenţie.

Înainte de armistiţiu, nu mă uitam la oameni, nu mă

interesau; dar, după aceea, n-am încetat să-i privesc. Speranţa nu mă părăsise şi, dacă nu mai alergam până la extenuare, în căutarea părinţilor mei, îi căutam pe feţele tuturor trecătorilor.

Oaie nu stătea bine cu moralul, dar nimeni nu-şi dădea seama cu adevărat de starea în care se afla, pentru că el fusese dintotdeauna trist şi bolnav. Îl iubeam mult.

Într-o zi, ne ţineam de mână, stând pe jos în camera cu păienjeni; era o vreme frumoasă.

— Nu vrei să mergem pe acoperiş?

— Nu, prefer să rămân aici.

— Bine, rămânem aici.

— Ia te uită, tu n-ai lănţişor la gât?

Margot avea unul, primit în dar de la prietenul său, ţăranul.

— Nu, n-am nici un lănţişor.

Oaie s-a scotocit prin buzunare.

— Vrei asta?

— Oh! Ce frumos e!

Era un mic Budha, verde, atârnat de un lănţişor fără valoare, verde şi el… adoram culoarea verde.

Mi l-am pus imediat la gât şi l-am sărutat pe Oaie. Fleacul ăsta, furat, probabil, din piaţă, mi se părea mult mai frumos decât lănţişorul lui Margot.

Oaie îmi făcuse ultimul cadou. Într-o după-amiază nefericită, când mă reîntorceam din sat, l-am văzut pe Zighi ieşind în fugă:

— Stai, stai. Nu intra! S-a întâmplat ceva!

— Ce anume?

— Aşteaptă, îţi spun!

Părea complet răvăşit. Canadianul era în spatele meu. Zighi l-a luat deoparte, i-a spus ceva şi, dintr-un salt, băiatul a fost în casă.

Am fugit şi eu în urma lui, fără ca Zighi să mă mai poată opri.

Oaie se spânzurase de o bârnă. Canadianul plângea în hohote, desfăcându-l din laţ. M-am apropiat, am căzut în genunchi şi, cu toţii, am început să plângem de furie şi de

neputinţă. Rămăsese singur şi se folosise de acest fapt, pentru a ne părăsi. Plecase la întâlnirea cu moartea. Nu era drept. Ne simţeam cu toţii vinovaţi, mai ales Canadianul, care-l iubea şi-l proteja, ca pe un frate mai mic. Acum înţelegeam de ce se ocupase atât de mult de el.

Nu mai ştiu cine a hotărât să anunţăm poliţia. Cred că Margot. Trebuia. A şters-o la ţăranul ei şi, nu după multă vreme, poliţiştii au sosit.

Odată cu moartea lui Oaie, banda noastră s-a destrămat. Părăsind-o, o făcea să dispară. Canadianul era distrus. Era îngrozitor să-l vezi pe acest băiat, atât de dur şi de ţanţoş, hohotind în aşa hal. Tremuram din cap până-n picioare; mă simţeam căzând în gol. Protecţia pe care banda mi-o oferise de aproape un an avea să înceteze, ca şi când casa în care stăteam se pierdea într-un nor de fum. Totul fusese atât de plăcut înainte; acum nu mai era nimic. Simţeam că mă cuprind fiorii.

Două maşini de poliţie ne-au dus la comisariat. Canadianul refuza să-l părăsească pe Oaie, refuza să plece şi se zbătea în mâinile poliţiştilor.

— Nu-ţi face griji, băiete, ne ocupăm noi de el… Hai, vino…

Erau nişte oameni de treabă; încercau să înţeleagă ce se întâmplase, dar fără să ne acuze de ceva. Totuşi, Canadianului i s-a dat voie să urce în maşina care-l transporta pe Oaie, înfăşurat într-un cearşaf. Nu l-am revăzut niciodată. La postul de poliţie, am fost despărţiţi unii de ceilalţi. Mă aflam în faţa unui comisar cumsecade, care voia să ştie cum mă cheamă şi ce căutam în casa aceea.

— Mishke? Ce nume e ăsta, Mishke? Care e numele părinţilor tăi?

— Nu ştiu.

— Şi de unde vii în halul ăsta?

— Păi… din război.

— Bine… ascultă; ne vom interesa la casa comunală dacă există vreun semn al trecerii părinţilor tăi pe aici. Dar, dacă nu ai părinţi, va trebui să găsim o altă rezolvare; trebuie să

mergi la şcoală; cineva trebuie să se ocupe de tine! Nu cunoşti pe nimeni?

— Nu.

— Aşteaptă… îţi aduc ceva.

Era un om bun; a venit cu o ceaşcă de ciocolată şi cu o tartină.

— Mănâncă liniştită; vin imediat.

Când a revenit, mi-a spus că o doamnă dorea să mă ia în grija ei, că toată lumea va fi încântată, că voi avea o familie şi că nu trebuia să-mi fac griji.

— Da, dar… ceilalţi? N-o să-i mai văd?

— Încă nu; poate mai târziu. Pentru moment, vom merge la doamna de care-ţi vorbeam. De acord?

M-a dus cu maşina la adresa doamnei respective, o burgheză bine îmbrăcată, purtând pantofi cu toc înalt.

— Aş vrea să mă înţelegeţi, i-a spus ea poliţistului, m-aţi luat cam repede; am încercat să fie totul gata, dar n-am reuşit întru totul. Va putea dormi pe divan şi, apoi, mai vedem.

Pe divan… o luam de la capăt! O să stau departe de ceilalţi, ca acasă la Virago.

Comisarul cel de treabă mi-a văzut, cred, privirea, dar poate nu acesta a fost motivul pentru care a renunţat atât de repede. Se vede treaba că doamna nu-i plăcea.

— Ascultaţi, doamnă, dacă nu aveţi încă un pat, mai am două persoane care vor s-o primească în familia lor; nişte profesoare; astfel, educaţia îi va fi, asigurată, odată cu găzduirea…

— Bine, dacă aşa stau lucrurile, sunt de acord. Fără îndoială, veţi găsi un alt copil care să aibă nevoie de o familie.

Am revenit la comisariat. Poliţaiul mi-a explicat că voi fi luată în grijă de „două persoane de treabă, catolice, care se vor angaja să mă crească“; le va anunţa cât mai repede şi, în aceeaşi seară, voi dormi într-un pat.

Aşteptam în biroul său, cu traista de gât. Aveam încă busola, cuţitul, stelele şi micul meu Budha verde. Singurele mele bunuri. Şi l-am văzut sosind pe bunicul!

M-am repezit spre el! Era cel mai minunat cadou. Era acolo. Voi putea rămâne cu el şi tot el îmi va putea spune unde sunt părinţii mei. Nu mai voiam să-l las!

Fusese anunţat de cei de la casa comunală, de nişte foşti colegi. Bunicul mă căuta de multă vreme. Când i s-a spus că poliţia a găsit o bandă în care se afla şi o fetiţă blondă, a venit să mă vadă. Nu venea pentru prima oară să-i vadă pe puştii adunaţi de pe stradă. Avusese multe decepţii, dar, de data asta, mă regăsise. Le dăduse poliţiştilor numele meu, cel pe care îl uram: Monique Valle. Eram identificată. Exista în evidenţă şi data falsă a naşterii mele, 12 mai 1937, la Bruxelles. Dar bunicul nu-i spusese comisarului mai multe, deşi părea să-l cunoască destul de bine. Se ştia doar că nu am părinţi.

— Unde sunt mama şi tata?

— Trebuie să te obişnuieşti, puişor. Să te obişnuieşti cu faptul că nimeni nu ştie unde sunt.

— Deci, mă iei cu tine. Hai… mergem?

— Aş fi vrut să vii cu mine, puişor. Dar comisarul spune că eu sunt prea bătrân şi că a găsit nişte doamne de treabă, care vor avea grijă de tine şi te vor înscrie la şcoală…

— O să vii să mă vezi?

— Dacă mi se permite, voi veni…

— Şi Marthe?

— Nu mai e printre noi, puişor. A fost foarte bolnavă şi a murit.

Şi eu care speram că Marthe îmi va împleti părul, mă va răsfăţa, mă va spăla în lighean şi-mi va coase haine frumoase. Eram dezamăgită. Dar şi tristă. Văzusem atâţia morţi şi nu mai ştiam ce să spun. Mi se părea ciudat să mi-l închipui pe bunicul fără Marthe. Totuşi, nu înţelegeam de ce nu puteam trăi alături de el. Îmbătrânise, era obosit. Era acelaşi bunic pe care îl cunoşteam, dar fără chipul şi veselia pe care i le ştiam.

— Ia spune, pe unde te-ai plimbat? După cum arăţi, ai cam alergat, nu glumă.

— Trebuie să-ţi povestesc, bunicule! Ştii, am mers mult,

până foarte departe. Am fost în est…

— Mai târziu. Îmi povesteşti mai târziu. Ce să mai încolo şi încoace, eşti o mare figură!

Mai târziu. Pentru mine a fost prea târziu. Am urât acel „mai târziu“.

Mai aveam încă busola şi aş fi vrut să-i povestesc cum o folosisem. Dar bunicul refuza să se înduioşeze; peste ani, mi-am dat seama că aşa îi era caracterul. Vorbea foarte puţin despre Marthe şi, când l-am întrebat cum a murit, mi-a răspuns:

— A trebuit să se ducă la spital; scuipa sânge.

Fără alte amănunte. Nu-şi exprima compătimirea pentru nimic şi pentru nimeni, nici măcar pentru el. Refuza să-şi depene amintirile. Mult mai târziu, când am putut, în sfârşit, să locuim împreună, îşi petrecea zilele într-un fotoliu, la fereastră, privind în gol şi fumând pipă. Când masa era gata, venea să mănânce, în tăcere. Şi, când voiam să vorbesc, spunea: „La mine acasă, când trăiam cu părinţii mei, tata avea o şapcă şi, când cineva încerca să vorbească, dădea cu ea în masă: trebuia să mănânce în tăcere“.

Aşadar, mânca în linişte. Dar, pentru mine, această linişte reprezenta marea tăcere a bătrâneţii.

Nu-l auzisem niciodată vorbind despre fiul său. Respectase întotdeauna suferinţa Marthei, dar ar fi vrut să-l uite. Aşa cum credea că şi eu trebuie să uit:

— Lasă, puişor, mergi înainte, priveşte în faţa ta; totul va fi bine, vei studia… Trecutul, lasă-l acolo unde e.

— Hei, bunicule, aşteaptă! Priveşte! Am păstrat-o! Busola! O mai am încă!

— Oh! Mai păstrezi încă obiectul ăla mic…

Ca şi când n-ar fi avut nici o importanţă obiectul acela mic şi strălucitor, pe care-l ţinusem în gură în toţi aceşti ani, străbătând mii de kilometri.

— O să vii să mă vezi?

— Da… da…

Dar n-a făcut-o multă vreme. Cele două femei la care trebuia să locuiesc nu-l doreau în casa lor; se temeau de

„influenţa sa negativă“. Bunicul era un fel de anarhist, care nu-i frecventa pe preoţi şi nici nu mergea la biserică. Nu era, câtuşi de puţin, binevenit în noua educaţie care mă aştepta. Eram un copil sălbatic, care trebuia educat şi redat societăţii.

11.
Un şobolan de companie

Leontine şi Sybil aveau o casă îngrijită, cu podele cernite. M-au primit cu inima deschisă, dar se vedea că erau prudente. Cu un ochi pe traista mea şi cu celălalt pe gât.

— Ce ai în sac?

— Biscuiţi.

— Şi ăsta?

— Este micul meu Dumnezeu.

— Oh, nu, nu. Asta nu se poate!

Şi mi-au scos de la gât micuţul Budha. Un singur Dumnezeu era „posibil”; al lor. Dar eu ţineam bine de traistă, hotărâtă să nu le las să mi-o ia.

— Dezgustător! Cât este de murdară! O să ţi-o spălăm.

— Da, dar nu astăzi!

— Bine, o vom spăla mai târziu.

Traista cea murdară li se părea ceva mai puţin grav decât micul Budha. Am avut timp să-mi ascund cuţitele, busola şi stelele.

A doua zi, traista era spălată, de n-o mai recunoşteai. A rămas atârnată de scaunul meu, desfigurată de aventurile prin care trecuse şi goală, până când avea să-mi poarte caietele, la şcoală.

În fiecare zi, ascunzătoarea comorilor mele era alta. Pe pat, foarte sus, erau două saltele suprapuse şi o pătură. Foloseam spaţiul dintre saltele pentru a-mi ascunde cuţitele. La primul etaj, era un mic punct sanitar, în care dispuneam de o fereastră ce dădea într-o grădină minusculă, şi de un dulap al cărui sertar superior era rezervat lucrurilor mele.

Mi-au dat cămăşuţe, o fustă, un tricou, chiloţi, o rochie pentru noapte, cu mânecă lungă, dintr-un material cu flori şi cu un guler caraghios. Toate acestea nu fuseseră făcute doar într-o seară.

În privinţa încălţărilor, cele două doamne aveau cu mine o problemă serioasă. Îmi studiaseră picioarele, fără să

găsească vreo explicaţie pentru forma lor.

— Doamne, Dumnezeule! Ce-i asta? Nu te doare? Probabil că a avut o boală… Ce boală ai avut?

— Am mers mult.

— Nu, nu… este o boală!

Cred că au amintit de poliomielită, dar nu sunt sigură că am reţinut corect un cuvânt atât de complicat. Aşadar, aveam o deformaţie cauzată de o boală; şi, cum picioarele mă dureau mereu, am moştenit, mai întâi, o pereche de sandale pe măsura mea, dar prea strâmte pentru degetele mele. Mă obişnuisem să le ţin strânse şi încordate, ca să nu mă mai doară şi, cu timpul, se deformaseră. Uneori, reuşeam să le întind, să le ţin drepte, dar, de îndată ce mergeam desculţă, îşi reluau forma de labe îndoite. Iar tălpile bătătorite erau adevărate tălpi de pantofi!

Neştiind ce să mai facă pentru picioarele mele de orfană, cele două domnişoare au fost nevoite să-mi comande încălţăminte pe măsură.

Peste câţiva ani, a trebuit să fiu operată. A trebuit, printre alte torturi, să mi se pună o tijă de metal în degetul mare, pentru că era prea îndepărtat de celelalte, ca şi când aş fi avut un al şaselea deget. Era folositor pentru căţărat, dar în viaţa de fiecare zi…

Apoi, când am devenit majoră, mi-am ales nişte tocuri foarte înalte, care-mi forţau degetele să stea drepte. Cu preţul unei suferinţe greu de suportat atunci când mă descălţam, căci tendoanele întinse îşi reluau poziţia iniţială.

Dar în faţa Leontinei şi a Sybilei, nici nu putea fi vorba să încalţ pantofi cu toc; doar sandale plate. Mergeam foarte greu, ca un robot.

În prima seară, când m-am întins în pat, m-a cuprins o spaimă nebună care, pentru ele, nu avea nici o noimă. Mă înveliseră cu o pătură.

— Luaţi asta de pe mine! N-o vreau! Miroase a moarte.

Şi stăteam făcută covrig la tăblia patului, respingând cu brutalitate acel obiect tocit, incolor, care, pentru mine, mirosea cu adevărat a moarte. Un miros pe care-l puteam recunoaşte dintr-o mie. Fără nici o îndoială, în pătura asta

fusese înfăşurat un cadavru.

— Miroase a moarte!

— Nu se poate! Leontine, de unde avem pătura asta?

— De la azilul de bătrâni; dar a fost spălată…

Spălată sau nu, mirosea a moarte; au fost nevoite să-mi dea o pătură din dulapul lor personal.

Mi-au explicat cum să-mi perii dinţii cu un praf alb, mi-au arătat unde se află toaleta, la parter, fapt care nu m-a împiedicat să ies pe fereastră şi să sar în grădină pentru a-mi face nevoile.

În orice caz, le purtam pică pentru că îmi furaseră micul Budha, pe care-l primisem de la Oaie. Mi se potrivea perfect ca Dumnezeu. Nu le-am vorbit despre credinţa mea, diferită de a lor, decât atunci când m-au forţat să mă rog şi să merg la biserică.

— Dar sunt evreică!

— Nici vorbă. Te numeşti Monique…

— Mishke! Mă numesc Mishke!

Nu era nimic de făcut. Casa comunală le dăduse informaţii asupra orfanei pe care o primeau în casa lor; şi apoi, eram blondă; prin urmare, nu puteam fi decât belgiancă şi catolică.

Am plâns-o mult pe mama în acea perioadă de ucenicie. Micul Budha murise, dispăruse. Cele două femei voiau să mă spele, să mă educe, să mă disciplineze, să-mi jupoaie pielea de lup. Lumea lor era strâmtă, de neînţeles pentru mine; şi părinţii îmi lipseau dureros de mult. N-aveam ce să fac în grădiniţa în care se aflau doi meri solemni, în mijlocul unui petic de iarbă. Faptul că mi se furase libertatea mă sufoca.

Noaptea, mă încuiau în camera mea, ca nu cumva să fur dulceaţă din dulapul de la bucătărie, sau să urinez în grădină. Eram bine hrănită: pâine proaspătă, lapte cald, carne; de ce aş fi furat dulceaţă? Trebuia să învăţ totul.

Aceste învăţătoare celibatare nu doreau decât să mă ajute, dar universul meu era prea departe de al lor.

Oficial, aveam zece ani; în realitate, cu trei ani mai mult. Dar eram la nivelul unui copil de opt ani. Citeam greu, literă

cu literă, şi abia ştiam să scriu. Număram pe degete şi, în afara câtorva noţiuni de geografie, care nu se învăţau la şcoală, nu mai ştiam nimic. Din fericire, am recuperat totul foarte repede. Mă puneau la treabă în fiecare zi, în camera alăturată dormitorului meu, la o masă imensă. De atunci, n-am mai văzut niciodată o masă atât de mare. Leontine muncea, Sybil muncea, iar eu nu mă lăsam mai prejos. Munceam. Ele îşi corectau lucrările, în timp ce eu mă străduiam să scriu corect, litere şi apoi cuvinte. Domnişoarele treceau de la o disciplină la alta. Trebuia să citesc, să scriu, să calculez şi să recit pe dinafară mici fabule. Tehnica pe care o foloseau era să-mi citească poveşti, apoi să-mi ceara mie să le citesc şi, în cele din urmă, să le copiez, cuvânt cu cuvânt. Aveam o capacitate remarcabilă de a învăţa, o memorie excelentă şi făceam progrese neaşteptate. Ceea ce mi se părea încă imposibil era adaptarea socială. Eram brutală, impulsivă, uneori, violentă, dar veşnic rebelă. Când mi s-a dat să citesc *Scufiţa roşie,* am făcut o criză de zile mari, aruncând cartea cât colo şi spunându-le că sunt nebune!

— De ce faci asta?

— Glumiţi, povestea asta n-are nici o noimă!

— Cum aşa?

— Un lup care mănâncă fetiţe; aşa ceva nu există! Nu poate fi adevărat!

— Dar este doar o poveste!

— Puţin îmi pasă! Nu vreau să mai aud de ea; nu este nimic adevărat!

— Bine, calmează-te, vom citi altceva.

Am avut dreptul să citesc *Tom Degeţel... Pasărea albastră,* care-mi plăcea mult... şi *Frumoasa din pădurea adormită...* ştiam totul pe dinafară. Mai târziu, am primit un mic dicţionar.

— Când vei şti tot ce scrie aici, vei fi o fată cultivată.

Îmi plăcea la nebunie. Treceam de la un cuvânt la altul, meditam asupra sensurilor, puneam sute de întrebări. Îmi era încă foarte greu să compun fraze. Foloseam un limbaj prea învechit, cu un vocabular redus şi, pentru că mi se

promisese că voi putea merge la şcoală, dacă îmi voi recupera întârzierea… am devorat tot ce mi se dădea să învăţ. Scriam cât puteam de mult. Scriam cu înfrigurare, de teamă să nu uit. Nu voiam să uit. Bietul muribund îmi spusese: „să nu uiţi“…

Domnişoarele nu-mi puneau întrebări asupra trecutului meu. Nu trebuia să fiu evreică. Îmi pierdusem părinţii, dar nu doreau să ştie cum. Leontine şi Sybil erau „miresele lui Dumnezeu”; aşa îmi explicaseră celibatul lor. Dumnezeu revenea tot timpul, la prânz, la gustare, la cină, şi găseam că acest soţ dă prea mult buzna în viaţa noastră.

— Dar sunt evreică! Mama era evreică…

— Nu-i adevărat.

Aveau un frate preot şi, prin tot ce spuneau, aminteau de viitorul meu: „Vei merge la şcoală, vei deveni învăţătoare şi-ţi vei câştiga pâinea prin propria-ţi muncă”.

Presupun că plănuiseră să mă dea la maici, dar cred că au renunţat repede.

Pe la şaisprezece ani, am început studiile pentru a deveni învăţătoare. Mergeam la o şcoală specială. Purtam pantaloni de bumbac până la genunchi, o fustă de lână, o bluză închisă cu nasturi până la gât şi sandale fără toc. Eram hidoasă; o ştiam. Seara, în camera mea, vorbeam singură, căci nu ajunsesem încă să scriu atât de repede pe cât vorbeam.

Acel pantalon demodat mă scotea din minţi. L-am scos la şcoală, în faţa tuturor fetelor, şi l-am aruncat în casa scării. Fiecare îşi manifesta revolta cum poate. Dar, din păcate, mi-au cumpărat alt pantalon şi am avut parte de tot felul de predici care le compătimeau pe fetele de moravuri uşoare!

Le-am vorbit despre ruj; celelalte colege îl foloseau şi mi se părea că le stă bine.

— O fată cu ruj pe buze? Dar e dezgustător!

— Vreţi să vă povestesc ceva dezgustător? Vreţi să vă spun ce am văzut?

— Oh, nu! Nu ştii să povesteşti decât lucruri oribile!

Domnişoarele nu fac altceva decât să-mi ţină predici, să mă educe, să pot deveni o persoană cultivată. Dar mă

întreb. Nu sunt, oare, un om de ispravă? De ce nu le pasă de suferinţa mea? De ce trebuie să arăt ca o paiaţă, în timp ce fetele din jurul meu au haine frumoase? Unele se fardează, iar eu, care am faţa plină de tot felul de semne, nu am voie s-o fac. Nu le pasă de picioarele mele diforme, de pulpele groase, de faptul că am cicatrice peste tot! Şi părul! Uitam de firele subţiri şi fragile, pe care nu le pot face să stea nicicum, deşi le umezesc. Sunt un dezastru şi, în loc să fiu ajutată să arăt mai bine, sunt forţată să rămân ca o paparudă. Într-o zi, mi-au dat o pălărie! Am refuzat s-o port. Dar nu era nimic de făcut. Mi-au îndesat-o pe cap. Nici o elevă nu purta pălărie, aşa că am promis să nu alerg după ea dacă mi-o smulge vântul.

Merg dreaptă şi, la colţul străzii, se stârneşte un vânt care-mi ia cu el capodopera de pe creştet. Sybil fuge după mine şi cădem la învoială să nu port pălărie decât la biserică. Biserica este un alt mister. Casa lui Dumnezeu. Dar pe el nu-l vede nimeni, de parcă ar fi fantomă. Şi refuz apa sfinţită! Nu uit că sunt evreică! În zadar îmi cufundă mâna, cu forţa, în aghiazmatar.

Trebuie să învăţ rugăciuni, să spun pe dinafară texte în care nu cred deloc. Mă revolt şi o spun; prefer să ajung în iad!

Mă şantajează:

— Părinţii tăi sunt în rai. Dacă te-ar vedea, ce-ar spune?

— Sunteţi atât de sigure că sunt în rai?

— Cu siguranţă. Nu încape nici o îndoială.

— Şi unde e raiul?

— În ceruri.

— Şi cum se poate ajunge acolo, sus?

— Rugându-te ca un creştin adevărat şi fiind smerită.

— Ce înseamnă un creştin adevărat?

Pun prea multe întrebări. Mă rog, aşa cum mi-o cer ele şi sunt ascultătoare, eu, mica lupoaică. Încep să învăţ să mă maimuţăresc, aşa cum fac cei din preajma mea. Învăţ, încetul cu încetul, să fiu ipocrită.

Profesorul de istorie mi-a spus: „Cel care ştie să fie supus, ştie şi să comande!”

Iar eu vreau să comand, deci voi fi supusă.

Am devenit şefa clasei şi totul s-a schimbat. Devoram cărţile.

Trebuia să mă pot exprima altfel decât cu pumnii; trebuia să ţin piept unei lumi pe care n-o cunoşteam, care îmi era impusă, în nişte graniţe greu de suportat. Seara, îmi plângeam suferinţa trăită atâţia ani şi, brusc, redeveneam cea de demult, spre disperarea domnişoarelor.

— Iar ai sărit pe fereastră şi ai făcut pipi în grădină!

— Aşa făceam şi înainte!

— Înainte erai o sălbatică! O fiinţă pierdută, aproape un animal.

— Dar e bine să fii animal!

— Nu, omul este superior, nu te poţi purta astfel!

Omul superior mă scotea din sărite. Mă înfuriam, în linişte, în colţul meu, cu genunchii la gură, în patul meu călduţ, având deasupra capului un crucifix care mă înspăimânta. Omul acela pironit pe o cruce mă îngrozea: încă o faptă a oamenilor cărora le face plăcere să-i vadă pe ceilalţi suferind.

Bunicul nu venea să mă vadă. Domnişoarele îi dispreţuiau anticlericalismul. Şi, din moment ce aveam un tutore oficial, nu considera că are dreptul să intervină. Probabil avea dreptate să considere că aveam mare nevoie să devin o tânără normală, independentă, să trăiesc din munca proprie, după bunul meu plac. Între timp, eram hrănită, găzduită, educată; urma să trec printr-un concurs care să-mi permită să profesez ca învăţătoare sau, în orice caz, să mă ocup de copii.

Habar n-aveam că există organizaţii evreieşti şi că m-aş fi putut refugia într-una dintre ele, că aş fi putut cere informaţii despre părinţii mei, să-mi regăsesc, poate, vechile amintiri… căci, în ciuda traumelor, n-ar fi fost atât de târziu.

Dar nimeni nu mi-a vorbit vreodată de existenţa lor, nimeni nu mi-a dat o speranţă cât de mică. Erau destui oameni de treabă care-i adoptau pe copiii pierduţi, dar, apoi, îi creşteau după propriile lor criterii religioase. Mulţi

copii fuseseră astfel salvaţi în timpul războiului.

Aceşti oameni făceau eforturi să nu se mai gândească la război, să uite, să nu mai răscolească trecutul celorlalţi, să nu rişte să descopere vreun adevăr nedorit. Denunţurile, raziile, dispreţul, trădările, ura faţă de ce este diferit.

Mueream de dorinţa de a lăsa un semn a tot ce trăisem.

Furia şi suferinţa de a nu fi înţeleasă erau mai greu de suportat decât lunga poveste trăită în timpul războiului, căci nimeni nu dorea s-o asculte.

Am încercat să mă răzbun. Dacă trebuia să devin catolică, dacă viaţa mea nu interesa pe nimeni, voi refuza să mai merg la şcoală!

— Sunt bolnavă.

— Dar tu n-ai fost niciodată bolnavă…

Profesorii mai ştiau câte ceva despre mine. Nu mai văzuseră niciodată, la nimeni, o asemenea forţă. Eram în stare să mă întorc pe neaşteptate şi să-l lovesc pe cel care m-ar fi atacat pe la spate. Nimeni nu-mi mai căuta pricină, nici măcar ei. Ceea ce mi s-a întâmplat sub ochii lor i-a impresionat profund.

Am închis ochii şi am căzut lată, sub privirile unuia dintre profesori. Paralizată.

O făcusem cu bună ştiinţă; am rezistat şi la înţepăturile făcute de medic. Nici un muşchi n-a tresărit. Aşa hotărâsem, în mintea mea, iar corpul îmi dădea ascultare. Atunci, prin anii cincizeci, nu se vorbea despre puterea spiritului asupra trupului. Aveam această voinţă supranaturală de a ignora suferinţa fizică a mâinilor şi a picioarelor mele. Trecusem prin astfel de experienţe, în timpul odiseei mele. Când durerea era prea intensă, ştiam s-o stăpânesc. La fel, în privinţa foamei, a frigului şi a setei. Această forţă mentală m-a ajutat şi în ziua aceea să-mi imobilizez picioarele. Presupun că făcusem exact acelaşi lucru pentru a-l surprinde pe asasinul german, până în clipa în care am sărit la el cu cuţitul. Reacţie provocată, cred, de teamă şi de ură. De data aceasta, o făceam pentru a scăpa de numeroasele constrângeri şi umilinţe.

În timp ce acul medicului îmi pătrundea în muşchi,

ţineam ochii închişi, poruncindu-i să nu tresară; şi am reuşit.

De-a lungul vieţii mele, această rezistenţă la durere mi-a adus şi necazuri, făcându-mă să neglijez gravele probleme de sănătate.

Am intrat în vacanţă: repaus la pat, fără să mai merg la biserică, la slujba de dimineaţă, şi fără să mă mai duc la şcoală. Cele două domnişoare, speriate ca două vrăbiuţe, nu mai ştiau ce să facă. Mi-au dat un carneţel, în care să scriu tot ce doream:

— Dacă ai învăţat să scrii atât de bine, profită; scrie o compunere…

Fratele lor, preotul, venea să-mi ţină de urât, după-amiaza, ca să nu rămân prea mult singură când ele erau la şcoală, la cursuri. Mi-a trebuit mult timp până m-am hotărât să deschid carneţelul şi să încep să scriu, pe prima pagină, în fraze scurte, tot ce trăisem. Pagină după pagină…

„Am plecat trecând peste pod… Lupii mi-au dat să mănânc… Marek a murit; mi-a spus să nu uit… mi-am căutat părinţii la Varşovia… Mişa mi-a dat un cuţit…“

Adăugam, pe ici, pe colo, mici amănunte trăite de când stăteam închisă în casa domnişoarelor. Comentarii despre muzica pe care Leontine se străduia să mă facă s-o învăţ, despre geografie, din care cunoşteam, pe bună dreptate, cu totul altceva decât cele învăţate la şcoală.

Singurul fragment care, după părerea mea, nu prezenta prea mult interes, a fost gata-gata să-mi atragă pierderea întregului eseu:

„Fratele preot este de părere că am dinţi frumoşi şi buze rumene, îmi mângâie umerii, spune că am sâni rotunzi, şi asta îi place nespus de mult!“

Acest carnet era capodopera vieţii mele, lungul drum parcurs înainte de primirea mea în casa domnişoarelor, apoi şcoala, preotul căruia îi plăcea mult să se aşeze lângă mine… Conţinea doar vreo cincisprezece pagini, rezumând, stângaci, esenţialul. Mă aşteptam să mi se pună întrebări, la care să pot sau nu să răspund… sau măcar să mi se spună: „Ai plecat, într-adevăr, în căutarea părinţilor tăi?“

Sau să nu mă mai considere o fetiţă prost crescută, o epavă adunată de pe stradă, care trebuia reeducată din toate punctele de vedere. În orice caz, sperasem să văd o reacţie pozitivă. Nu mă aşteptam la urlete. Şi iată că mă pomenesc cu un potop de insulte!

— Cum îndrăzneşti? De unde ai scos atâtea minciuni? Nu eşti decât o otreapă! Ar trebui să-ţi fie ruşine!

— Doar închipuiri murdare! Îţi dai seama, Leontine? Fata asta are sufletul mai negru decât iadul!

Jignite, Leontine şi Sybil au făcut carnetul bucăţi şi mi-au ars amintirile cu lupi, cu Marek şi Mişa, în focul din sobă. Ardeau, mai ales, bietele pozne ale preotului. Dar, în isteria lor de fete bătrâne, mi-au ars, de fapt, viaţa, copilăria, suferinţa care se chinuia să se elibereze de o povară atât de grea.

În istorisirea mea stângace, nu pomenisem de ţipetele unei fete, de sângele neamţului pe cuţitul meu. Mă temeam prea tare să nu fiu considerată o criminală şi să fiu aruncată în temniţă. Coşmarurile erau închisoarea mea. Dar, pentru domnişoare, viaţa mea nu era decât a unei „otrepe“. Foloseau acest cuvânt adeseori, vorbind despre mine.

Nu ştiu dacă erau convinse că fratele lor mă dezmierdase. În vremea aceea, nu se vorbea despre „lucrurile acestea”. Dar n-a mai fost văzut în casa lor decât foarte rar. Totuşi, bietul preot cu veleităţi sexuale refulate nu-mi făcuse cine ştie ce rău. Mă făcuse chiar să râd, săracul de el! Buze rumene? Ştiam bine că nu este aşa; cel care m-ar fi putut prinde în această cursă cusută cu aţă albă nu se născuse încă. Mă simţeam atât de urâtă! Toată lumea mă privea cu suspiciune. N-o lăsam să se vadă, dar mă temeam de semenii mei, nu-i „simţeam” aşa cum simţeam animalele, îi găseam ridicoli, plângeau la cea mai mică bubiţă. Când am devenit o tânără domnişoară, de exemplu, nu am acordat o atenţie deosebită şi nu le-am vorbit deloc gazdelor mele despre asta. Sângeram? Şi ce dacă? Sângerasem atât de mult în copilărie! Sybil şi-a dat seama de ce mi se întâmpla şi a vrut să mă informeze, cu diplomaţie, despre noua stare de tânără femeie, a vrut să

mă liniştească, să ştie dacă mă doare... Câtă tevatură pentru un strop de sânge! Şi câtă răutate gratuită, câtă ipocrizie, să ardă carneţelul meu cu amintiri.

După cincisprezece zile, am dorit să merg din nou la şcoală, şi am mers. Nu mai aveam încredere în ele; nu visam decât să fug, să evadez, dar singura evadare posibilă era participarea la acel concurs blestemat, de învăţătoare; pentru aceasta, trebuia să concentrez trei ani de studii suplimentare într-unul singur. Asta se numea, „juriu central”.

Eram atât de imprevizibilă, atât de dificilă, încât m-au dat la învăţătură într-un pension, având drept tutore un preot. În spatele zidurilor înalte, mă simţeam ca la închisoare. Mi se dăduse o cameră la ultimul etaj, rezervat studenţilor. Cursurile erau gratuite, dar trebuia să plătesc chirie, efectuând anumite treburi, pentru a le ajuta pe măicuţe. Primul şi al doilea etaj erau ocupate de bătrâni. Era un ospiciu modest, ale cărui coridoare miroseau cumplit a urină. Primeam haine uzate, din „donaţii”.

Garderoba mea nu era cea pe care mi-aş fi dorit-o, deoarece adoram culorile şi voiam să trăiesc cu orice preţ.

În fiecare săptămână, aveam o oră liberă, şi asta mă consola pentru vizita duminicală obligatorie la cele două domnişoare.

A trebuit să învăţ să merg singură pe stradă. Prima oară am fost fericită, dar şi panicată. Am vizitat toate parcurile oraşului, ghidată de o vagă amintire a tatălui meu, care mă ducea de mână pe alei. Nu mai ştiu în care dintre parcuri. După aceea, am încercat să ies cu celelalte fete, să admirăm vitrinele şi să mă obişnuiesc cu mulţimea trecătorilor, fapt care nu încetase să mă sperie.

În definitiv, mă adaptam la un alt fel de singurătate, cea a oraşelor. Mă simţeam groaznic de singură printre oameni; era mai greu decât în pădure, unde înfruntam vântul, zăpada frigul sau căldura. Oamenii mi se păreau urâţi. În acest infern uman, dacă aş fi putut avea în jurul meu nişte animale, aş fi rezistat mai bine la şocuri. Atunci, am adoptat ca animal de companie un şobolan. Intra în cameră pe

lângă ţeava de încălzire, care urca prin plafoanele pensionului. Când l-am zărit, am lărgit spaţiul din podea şi am pus alături, pentru noul meu prieten, brânză furată de la cantină. Curând a devenit un şobolan frumos, bine hrănit şi, pentru a-i face loc să treacă, a trebuit să lărgesc şi mai mult gaura din planşeu. Îi vorbeam, aşa cum o făcusem cu ani în urmă, în lumea liberă a naturii, şi asta mă liniştea, seară de seară. Când eram în pat, se urca pe pătura mea, se aşeza pe coadă şi îşi netezea mustăţile. Cu degetul arătător, îl gâdilam pe burtă, iar el chiţăia, de parcă mi-ar fi spus: „mă simt bine cu tine“.

Era singura mea consolare, singura mea îmbărbătare. Abia aşteptam să termin orele de curs, fugeam în cameră, îmi aruncam cărţile pe masă, îngenuncheam pe podea şi-l chemam:

— Moshe? Moshe? Prinţişorule, vino să-ţi iei brânza!

Auzeam cum râcâie cu ghearele şi, deodată, căpşorul lui frumos se ivea, ieşind din gaură. Îl priveam cu încântare, în timp ce-şi ronţăia gustarea. Doar el reuşea să mă consoleze pentru faptul că trăiam printre oameni.

În viaţa mea, am avut mai multe animale de companie: câini, pisici, sconcşi, oposumi, căprioare, bursuci, păsări, chiar şi un şarpe. Nu mai pot trăi fără ele.

Dar Moshe a fost otrăvit. Am bănuit-o pe sora Marie nu mai ştiu cum, o măicuţă cu faţa rotundă şi cu obrajii rumeni. I-am aruncat în cap o tavă, urlând şi spunând că nu vreau să fiu catolică!

Într-o zi de vacanţă, în loc să mă duc la cele două domnişoare, le-am spus că am cursuri şi am pornit în căutarea copilăriei mele şi a părinţilor mei dispăruţi. N-aş fi dorit să fie în ceruri, aşa cum mi se tot spunea. N-aveam nevoie de acel „înger“ care, chipurile, mă proteja în locul lor. O voiam pe mama, cu părul şi cu parfumul său, îl voiam pe tata, cel care-mi spunea „frumuseţe“. Am căutat şcoala, străzile, casa cu balcon. Nu m-am ales decât cu două fotografii ale unor necunoscuţi, dispăruţi, pasămite, în raziile acelei epoci de tristă aducere aminte. Le-am înrămat şi le privesc adeseori. Doi necunoscuţi, o femeie şi un

bărbat, cimitirul meu personal, în faţa căruia pun flori în fiecare zi. Dacă alţii i-au uitat sau muriseră odată cu ei, mai rămăsesem eu, cea care trebuia să trăiască pentru a-i cinsti.

12.
În depărtare, America

M-am prezentat la primărie pentru a-mi rectifica identitatea. Mă numeam Mishke şi, de când începusem să trăiesc în casa domnişoarelor, refuzasem să răspund la prenumele Monique. Ele optaseră pentru Monicou; şi mai rău. I-am spus funcţionarului:

— Bună ziua! Iată... Monique Valle nu este numele meu; aş vrea să apar în acte cu numele părinţilor mei!

— I-auzi! Şi cum se numesc părinţii tăi?

— Geruşa şi Reuven...

— Şi numele lor de familie?

— Nu ştiu.

— Dar tu ai un nume?

— Da, numai că nu este numele meu.

— Ascultă... ai un nume înscris aici, în registru. Ce vrei mai mult?

— Dar nu este al meu!

— Vezi tu, mititico, nu putem face nimic. Hai... nu-ţi mai complica viaţa! Ai un nume; păstrează-l!

M-am mai dus o dată. Cred că mă credeau nebună. Mi-au spus, însă, că, la urma urmelor, numele de familie nici nu este important. Mi-am făcut mica mea carte de identitate personală: Mishke, fiica lui Geruşa şi a lui Reuven, născută la 12 mai 1934. Hotărâsem să păstrez ziua de 12 mai. Îmi plăcea să cred că aceia care-mi făcuseră actele false îmi lăsaseră măcar această zi. Şi că M de la Monique amintea de numele meu, Mishke. Cât despre Valle, îmi plăcea să cred că era numele bunicului, deci m-am resemnat să-l port.

Am reuşit la examen. Prima dată, m-au picat, la un punct diferenţă, dar l-am luat a doua oară.

Şi totuşi, nu mă vedeam învăţătoare o viaţă întreagă. Ceea ce îi învăţam pe copii nu se afla în manuale. Îi duceam la plimbare, le povesteam despre animale, le explicam lumea în felul meu, iar ei se bucurau de tot ce aflau; adulţii

erau, însă, nemulţumiţi.

Nu mai suportam pensionul. Mă simţeam frustrată în viaţa mea de femeie.

M-am dus să-l văd pe bunicul, întrucât lui îi era interzis să mă viziteze. Îmbătrânea, singur, într-o mică locuinţă. Dar libertatea rămăsese sfântă pentru el:

— Trăieşte-ţi viaţa, pune-ţi amărâtele tale de haine şi vei avea, întotdeauna, o saltea aici, la mine.

Găzduirea n-a durat decât o săptămână. Norocul îmi zâmbea pentru prima oară. Am găsit un loc de muncă într-o companie maritimă şi i-am promis bunicului că, de îndată ce voi fi „bogată“, vom locui împreună.

Eram majoră şi mă puteam duce oriunde, după bunul meu plac. Puteam scăpa de această lume, prea strâmtă pentru mine, înţepenită în nişte principii care nu-mi aparţineau. Am ales lumea largă.

M-am îmbarcat pe un vapor care făcea naveta între Belgia şi Congo. În timpul călătoriei, trebuia să-i supraveghez pe copii, la bord.

Mă întreţineam singură, eliberată de protecţia sufocantă a pensionului, aveam un salariu bun, o locuinţă a mea şi, chiar dacă nu ştiam nimic despre tracasările vieţii cotidiene – contract de locuinţă, facturi, plata curentului electric consumat – mă descurcam.

Vapoarele transportau citrice, mirodenii, fructe exotice şi, la nevoie, câţiva pasageri care se întorceau în ţară sau plecau spre Congo. O lume în miniatură, un oraş care plutea în afara timpului.

Aveam o uniformă frumoasă, galoane aurii, un chipiu, haine noi, numai ale mele. Voiam să fac din noua mea libertate un foc de artificii, să uit nefericirea ce mă însoţise atâta vreme, să uit chiar şi amintirea acestei nefericiri. Muşcam din viaţă; eram însăşi viaţa. Perioada aceea a fost ca o explozie. Doream să fac de toate şi să petrec. Să întâlnesc bărbaţi, să beau şi să dansez. Le-am făcut pe toate în exces. Trăiam ca un marinar; fiecare escală era o sărbătoare.

Vaporul mirosea a mirodenii. Mă ducea în portul Matadi,

în vechiul Congo belgian, la gura fluviului care, astăzi, se numeşte Zair. În inima Africii, era o ţară cu parfum de animal sălbatic, o ţară pe care o iubeam.

Nu mă conducea nimeni pe chei şi, la întoarcere, nu mă aştepta nimeni. Aşa că, între escale, am continuat să fac ce făcusem întotdeauna: să vorbesc cu mine însămi, cu norii şi cu animalele. Dar acum, mai făceam ceva: scriam. Caietele mele negre mă însoţeau pretutindeni; la nevoie, scriam şi pe cutiile de carton în care era transportată berea. Şi, de îndată ce se putea, fugeam să petrec cu marinarii, în barul Guest House, din Matadi. Adeseori, comandantul îmi atrăgea atenţia, amabil:

— Nu uitaţi că sunteţi o fată!

Şi, când plecam să beau şi să-mi fac de cap cu echipajul, îşi smulgea părul din cap; taburetele zburau, aviatorii din Kamina erau bătuţi de marinarii noştri, sau invers. Reveneam la bord pentru a pansa răni şi cucuie.

— Nu vă pot interzice să coborâţi pe ţărm, spunea bravul comandant, dar, ce naiba, sunteţi femeie!

Eram în stare să beau orice: rom, bere, coniac, whisky. În unele dimineţi, mă trezeam în cabina mea, cu capul la picioare, fără să ştiu cum ajunsesem astfel. Dar nu mai eram beată de nefericire. Nu voiam nici să fiu deprimată, şi nici să iert. Când îmbrăcam o rochie senzaţională pentru a ieşi, îmi spuneam:

— În seara asta, mă îmbrac pentru a ucide!

Să fiu fatală pentru bărbaţi: să-i seduc, să-i pun cu botul pe labe şi să-i schimb ca pe batiste. Asta era obsesia mea.

Când reveneam în Belgia şi-l regăseam pe bunicul, nici măcar nu mai încercam să-l întreb dacă semăn cu mama. De câte ori începeam o frază, ridica mâna şi mă oprea, vrând, parcă, să mă protejeze:

— Uită şi mergi înainte; nu privi înapoi.

Nu ştiu dacă aflase ceva despre părinţii mei, dar nu cred. Ultimul său an de viaţă, l-am petrecut împreună, aşa cum îi promisesem. Când pornisem în căutarea unui mic apartament, îmi spusese: „Voi completa eu suma de bani necesară”. Aşa a făcut. Am putut cumpăra un apartament

mare cât o batistă. Am avut sentimentul că înlocuia, prin economiile sale de pensionar, plicul pe care i-l dăduse doamna în negru lui Virago, în schimbul protecţiei mele.

Devenise, cu adevărat, bunicul meu. N-o spunea, dar mă iubea mai mult ca oricare. Când, într-o seară tristă de iarnă, s-a stins din viaţă în patul său, am făcut ce mi-a cerut: „Nu vreau pe nimeni la înmormântarea mea“.

Am fost la cimitir o singură dată, pentru a-l conduce pe ultimul drum; de atunci, nu i-am mai vizitat mormântul. Urăsc cimitirele. Părinţii mei nu au morminte. Am preferat să pun flori lângă portretul său, lângă „fotoliul său“, decât să mă duc să plâng într-un loc care, pentru mine, era de tristă memorie. Aş fi vrut să-l revăd viu, cu zâmbetul său viclean pe sub mustaţa-i deasă. Îl aud ca acum: „Sari! Nu-ţi fie teamă că ţi-ar putea fi teamă!“

La Matadi, negrii din sate au năvălit în oraşul alb şi s-a stârnit o asemenea panică, încât albii au fugit, fără să poată scăpa de masacru.

Norocul nu-mi mai surâdea. Fiecare dintre călătoriile noastre îi aducea, în cală, pe morţii repatriaţi în pământ belgian. Un nou război, panică amestecată cu ură în ochii mateloţilor negri. Vântul aventurii căzuse şi, într-o dimineaţă, după o ultimă noapte de nebunie şi de alcool, m-am privit în oglindă şi mi-am spus:

— Gata. Nu într-un pahar cu whisky şi în dorinţa bărbaţilor îţi poţi afla uitarea. S-o luăm de la capăt, să schimbăm direcţia.

Şi, de atunci, n-am mai pus în gură nici un strop de alcool.

A trebuit să renunţ la munca mea, din cauza independenţei Congoului, şi să vin pe uscat, să-mi caut altă ocupaţie. Am vrut să mă mărit, să-mi întemeiez o familie. Dar m-am înşelat asupra bărbatului ales, asupra dragostei şi asupra familiei. El era evreu sefard. Mă luase de nevastă fără să mă iubească; doar pentru a se folosi de apartamentul meu. Singura mea familie a fost fiul pe care mi l-a lăsat, fără prea multe regrete. Nu l-am mai văzut niciodată.

Mi-am crescut fiul, dăruindu-i tot ce cunoşteam eu despre viaţă. Când era bebeluş, nu suportam să fie luat în braţe de altcineva. Nu voiam să poarte mirosul altcuiva; doar pe al meu. L-am învăţat să nu se teamă să stea singur când mergeam la muncă. I-am spus că lumea poate fi descoperită mergând pe jos, călare sau cu maşina, şi că o mamă îşi protejează copilul până când acesta ia hotărârea să plece de acasă. Când a crescut, a fost liber să-şi vadă de drumul lui. Este la fel de rezistent pe cât eram eu, chiar mai mult, la fel de aventuros şi de neînfricat; trăieşte departe de mine, are „haita" sa, aşa cum este normal pentru un lup tânăr. Într-o zi, l-am întrebat dacă nu suferă din cauza absenţei tatălui său natural. Mi-a răspuns: „Tatăl meu este cel care m-a crescut şi care a avut grijă de mine".

Pe acel om, îl întâlnisem pe când fiul meu era încă un copil. Maurice este soţul meu şi tatăl fiului meu, de peste treizeci de ani.

Mi-a domolit coşmarurile, căci încă nu vorbeam despre copilăria mea, dar urlam, adeseori, noaptea. I-am povestit totul despre isprăvile tinereţii mele lacome de viaţă, dar el ghicea că toate acestea aveau rădăcini invizibile.

— Vorbeşte… spune-mi ce nu merge…

Aveam încredere în el; îmi semăna, în măsura în care nu avea nevoie de nimeni altcineva în afară de noi doi. Iubea animalele şi se ocupa de mine, aşa cum ar fi făcut-o un tată sau o mamă, şi, deşi era mai tânăr decât mine, avea înţelepciunea bunicului, mă înconjura cu atenţii, aşa cum făcuse Marthe. Rezolva toate problemele şi mă puteam odihni, în sfârşit, puteam să nu mai lupt şi să adorm în braţele sale. Mă legăna, ca pe un copil:

— Ai avut un coşmar. Povesteşte-mi-l.

Dar continuam să rezist. Dragostea unei fiinţe omeneşti îmi era străină, căci nu avusesem niciodată parte de ceva asemănător. Mă găsea frumoasă, încerca să-mi dea încredere în mine însămi; cu siguranţă, devenisem frumoasă la vârsta aceea, dar n-o credeam. Nu-mi vedeam decât cicatricele, picioarele diforme, sălbăticia. L-am muşcat de mai multe ori, ca argument în discuţiile noastre.

Păstrasem în mine violenţa animalului, încerca să mă convingă de faptul că nu toţi oamenii meritau ura mea. Dar, pe atunci, îmi cerea prea mult.

Trăiam, cu întârziere, totul deodată: copilăria, tinereţea şi viaţa mea de femeie. Eram cu adevărat îndrăgostită şi, cum pleca de lângă mine, mă simţeam rău. Doream să fie prezent tot timpul, iar seara aveam nevoie să mă simt protejată, adormind liniştită în braţele sale. Am devenit dependentă de el, fără să prind de veste. Dar reveneam uneori în trecut cu atâta disperare, încât Maurice se temea cumplit de ceea ce numea el suişurile şi coborâşurile mele.

Îmi era de ajuns să văd trecând tramvaiul 56, devenit între timp 103, modern, aerodinamic, pentru ca furia să-mi revină, cu gândul la mama, despre care nu reuşisem să aflu nimic. Ce făcuseră, oare, cu ea? Noaptea, mă trezeam lac de sudoare, terorizată: „Părul ei! Ce-au făcut cu părul ei…“ Şi, paradoxal, nu puteam încă să cred că a murit. Părinţii mei trăiau undeva, în Rusia; mama nu putea părăsi ţara aceea, dar, într-o zi, o voi vedea revenind. Acest gând utopic mă liniştea. Relatările asupra lagărelor de concentrare mă cufundau într-o depresie profundă.

Datorită iubirii lui Maurice, coşmarurile s-au rărit, dar îmi rămânea memoria copilăriei, fierbinte şi teribilă; cea mai mică înfruntare cu societatea sau cu vreun individ îmi putea declanşa o mânie pe care Maurice se străduia mereu s-o reducă la nişte proporţii normale.

Vecinii ne desenaseră pe uşă şi pe cutia de scrisori o stea a lui David, aşa că am fost nevoiţi să ne mutăm. Maurice ştia ca sunt în stare, în asemenea situaţii, să pun mâna pe armă. Şi aici, nu mai era de acord.

— Fugi, dai prea mare importanţă unor imbecili şi faptelor lor, îmi spunea el.

Maurice este bun şi tolerant. Acceptă mult prea multe din partea oamenilor. Imbecililor nu le acordă decât dispreţ şi nu suferă din pricina lor.

Eram o fiinţă jupuită de vie, incapabilă să-mi stăpânesc violenţa, drept răspuns la violenţă. Încă mă mai temeam de revenirea ororilor naziste; natura umană fusese capabilă să

le producă, deci trebuia respinsă pe veci.

Ne-am stabilit în Olanda, ţara în care Maurice găsise un loc de muncă excelent. Am ales o anumită casă, pentru că Jimmy, căţeluşul nostru, pusese laba pe poarta ei şi nu pe alta!

Rămăsesem un copil rănit prins, ca de un colac de salvare de semnele lumii animale, lume care era familia mea. Nu-mi plăcea că am piele de om. Îl iubeam pe Jimmy la nebunie, deşi nu era altceva decât un căţel îngrozitor, care, din când în când, ne mai şi muşca. El era puiul meu de lup; uneori, chiar urla ca un lup, cu urechile date pe spate şi cu botul în vânt. Rămâneam în extaz în faţa unui asemenea spectacol.

Timp de cinci ani, Olanda m-a făcut să simt parfumul fericirii. Fiul meu locuia cu noi, aveam o grădină, animale şi mult spaţiu. Făceam lungi plimbări cu bicicleta, dar şi călătorii. În Suedia, Italia, Franţa, Spania, Israel, Arizona. Aici, pentru că iubeam deşertul şi căldura, şerpii şi scorpionii, florile deşertului, care nu înfloresc decât o noapte şi mor în zori.

Picioarele nu mă ajutau încă să merg normal. Maurice a hotărât să mă operez. Dacă şi-ar fi reluat forma şi starea normală, picioarele mele, purtătoare de atâta suferinţă şi de atâtea amintiri, ar fi trebuit să mă elibereze. Dar încă nu se întâmplase. Coşmarurile erau tot mai rare, dar îmi mai venea, uneori, să fug, deşi aveam o viaţă aproape fericită. Să fug mai departe, să părăsesc Europa şi să mă opresc într-o lume nouă, fără amintiri. Doream să plec în America. Şi am plecat.

Încetul cu încetul, am început să vorbesc despre trecutul meu, fragmentat, dezorganizat. Maurice asculta, mă consola, mă privea în timp ce scriam, alte şi alte pagini. Era răbdător şi discret, încurajându-mă, clipă de clipă. M-a lăsat să-mi golesc sacul, să pun jos poverile pe care le purtam de atâţia ani, prea grele pentru mine. În sfârşit, aflase ce orori mă trezeau în timpul nopţii şi mă făceau să tremur de spaimă. Singurul lucru pe care nu îndrăzneam încă să-l mărturisesc, era momentul în care îi înfipsesem cuţitul în

burtă soldatului german. Făcusem o crimă şi nu reuşeam s-o spun, ca şi când eram eu însămi o criminală şi urma să fiu condamnată.

Respingeam încă ideea de a merge la un psihiatru. Totuşi, Maurice reuşise de mai multe ori să mă convingă s-o fac, dar, de fiecare dată, rămăsesem cu impresia dezgustătoare a mediocrităţii discuţiilor purtate. Dacă nu-mi plăceau oamenii, însemna că sunt nebună? Desigur, era mai uşor să mi se dea acest verdict, decât să fiu înţeleasă, după tot ce mi se întâmplase.

Mai târziu, am venit în contact, pentru prima dată, cu o comunitate evreiască. În Europa, încercasem deja s-o fac, dar rabinul pe care-l întâlnisem mă întrebase pe loc:

— Sunteţi convinsă că sunteţi evreică?

Plecasem, trântind uşa. Nu puteam scăpa de acel zid, de acel gol, de acea imposibilitate de a fi acceptată doar evocând numele părinţilor mei, având drept justificare numai amintirea copilăriei mele distruse.

Rabinul american m-a ascultat şi m-a acceptat. Pur şi simplu. Am urmat cursuri de ebraică, am regăsit rugăciunile mamei şi am putut vorbi despre ea în linişte.

Jimmy a murit. Câinele meu, lupul meu, a plecat. Ultima legătură cu tot ce lăsasem în Belgia. N-aş putea spune de ce moartea lui a declanşat tot ce a urmat. Eram nebună de durere, obsedată de dispariţia acestui animal, de parcă mi-aş fi pierdut încă o dată părinţii. Era mai mult decât un doliu. Suferisem deja din cauza morţii unui alt animal, un pisoi, pe care nu-l putusem însoţi în ultimele sale clipe de viaţă. Murise la veterinar, departe de mine. Nu puteam suporta ca o fiinţă dragă să moară departe de mine. Dacă îţi moare în braţe, e cu totul altceva; eşti lângă ea până în ultima clipă, eşti îmbărbătarea de care are nevoie în acel moment. Toţi morţii erau asemeni lui Jimmy. Mama, tata, bunicul şi Marthe. Şi toţi cei pe care-i văzusem, toate cadavrele copilăriei mele. Coşmarurile îmi reveneau, şi mai înspăimântătoare. Cuţitul plin de sânge, copiii împuşcaţi, Marek; mă trezeam urlând, îmi redeschideau vechile răni, profunde, sângerânde, ca înainte. După acest doliu, mi-am

aflat singură terapia de care aveam nevoie, un filmuleţ despre câinele meu, ca să-i rămână urmele, să nu-l uit. În fond, nu doream să uit nimic; mi se părea că uitarea este tot ce poate fi mai rău; îmi fusese impusă de prea multe ori. Uită trecutul, uită războiul, uită că eşti evreică… uită lupii şi uită-ţi câinele; vei putea avea altul… Nu.

Ca o fetiţă disperată, am strâns în imagini acea dragoste absolută pe care o reprezenta Jimmy, ca şi când aş fi vrut să vadă o lume întreagă nefericirea mea. Dragostea mea pentru animale, în sfârşit acceptată.

La un moment dat, am descoperit o rezervaţie, în care un om minunat, însufleţit de iubire pentru lupi, hotărâse să-i apere şi să-i educe pe oameni în acest sens. Între timp, omul a murit, dar soţia sa îi continuă munca şi devotamentul de o viaţă. Datorită lui, am regăsit mirosul lupilor, blana, săriturile, lupta şi jocul. O nespusă fericire. Le aduceam carne proaspătă şi nu mă mai săturam să-i privesc cum devorează totul, să le aud urletele şi să pot urla, din când în când, împreună cu ei.

Totul a plecat de la o întâmplare. Rabinul, Yocheved Helligman, mi-a cerut să-mi povestesc viaţa în ziua de Yom Ha Shoa, Ziua Amintirii. Şi am vorbit! Doamne, cât am vorbit şi am plâns! Apoi, am fost invitată să vorbesc în alte temple, în universităţi ca Brandies, Smith şi Amherst, New York şi apoi altele. Pentru prima dată, am vorbit despre soldatul german care violase, ucisese şi scuipase o fată. Şi care n-ar fi ezitat să mă ucidă şi pe mine. Dar era război, care pe care; iar eu ţineam cu tot dinadinsul să supravieţuiesc. Să nu uităm că un animal se apără de moarte cu o forţă de zece ori mai are decât un om. Iar eu eram pe atunci un animal.

La o conferinţă, o femeie mi-a spus:

— Nu sunteţi o supravieţuitoare a Holocaustului… N-aţi trăit în lagăre…

Nu era decât o voce printre multe altele. N-ar fi trebuit să-mi pese. Dar îmi părea rău că dăruisem lumii o poveste pe care nu toţi o acceptau, doar pentru că nu semăna cu celelalte. Eram altfel, ca întotdeauna, nici cu adevărat

evreică, nici cu adevărat supravieţuitoare. Desigur, marea majoritate a celor care mă ascultau ţineau cu mine, mă ajutau să-mi văd de viaţă mai departe. Ştiu că unele cuvinte care m-au făcut să sufăr erau lipsite de diplomaţie, dar oamenii aceia nu erau rău intenţionaţi. Este adevărat că puteam conta pe unii prieteni care ştiu că, atunci când iubeşti, nu intri în sufletul omului, ci îl laşi să respire, care ştiu până unde să meargă, respectându-mă. Totuşi, m-am închis în mine; refuzam să mai vorbesc. Crezusem că mă voi elibera, şi nu era aşa.

Într-o zi, când îmi fusese foarte greu, Maurice mi-a spus:

— Trebuie neapărat să vorbeşti cu un psihiatru.

Refuzam. M-am dus totuşi, constrânsă, ca să-i fac pe plac şi, – minune! – o femeie a reuşit să desfacă acest nod al suferinţei invizibile. Citise povestea mea. Nu mai avea nevoie să i-o spun încă o dată. I-am putut mărturisi toate încercările mele de a trăi, după ce reuşisem să supravieţuiesc. Am făcut o terapie corectă; de exemplu, am înţeles că moartea lupoaicei mele era cea a mamei mele, iar cea a câinelui Jimmy, era tot a mamei. Pentru că, în copilărie, nu avusesem dreptul s-o jelesc. Şi era normal ca, odată ajunsă la vârsta adultă, să o caut în continuare, până şi în inima unui lup.

A înţeles că mă aflam încă în copilărie. Adunam provizii, pături, mai ales încălţăminte! Tot ce-mi lipsise în timpul trecerii mele prin Germania, Polonia şi Ucraina. Făceam rezerve în vederea unui eventual război, de care încă mă temeam. Îmi umpleam casa până la refuz cu jucării din pluş, alergam să cumpăr un cal de lemn care semăna cu Jules. Mă înconjuram de obiecte pentru a umple un gol imens, atât de imens, încât mă mai făcea, încă, să ameţesc. Răsuceam cheia în broască de două ori, când, de fapt, aveam nevoie de spaţiu, de aer liber. Şovăiam, cuprinsă de panică, în mijlocul mulţimii. Uram oraşul, pentru că fugisem prea mult de el, îngrozită că aş fi putut fi prinsă. Îmi schimbam prenumele, aşa cum alţii îşi schimbă ghetele. Îmi spuneam Mishke; alergasem adresându-mă mie însămi cu toate numele care-mi plăceau când trăiam în Europa.

Căutam, fără s-o găsesc, o identitate care să mă facă să uit. Până în ziua în care am ales numele Mişa, în amintirea acelui om atât de bun pe care-l întâlnisem în Ucraina, Myriam, pentru rabin, pentru că Mishke era varianta idiş.

Mi-am acordat dreptul de a iubi ceea ce doream să iubesc. Soţul şi fiul meu, animalele mele, singurătatea, în umbra unei umanităţi veşnic ameninţătoare.

Găsisem în America spaţiul necesar unei noi supravieţuiri. Cea a amintirilor.

Nimic nu este perfect. Supravieţuirea nu mi-a făcut daruri. Ne-am pierdut casa, sanctuarul meu; Maurice şi-a pierdut locul de muncă, am trăit din te miri ce, privându-ne, pentru a hrăni pisici şi câini, păsări, coioţi... şi lupii din vecinătate.

Şi am tremurat din nou, în ziua de 11 septembrie, pe acel pământ pe care-l credeam inaccesibil războiului. Trebuia să fug din nou?

N-am fugit. Am continuat să scriu şi să spun ceea ce mai aveam de spus, pentru o eliberare definitivă. Dar nu uit nimic. Memoria este a lor. Părinţii mei nu vor îmbătrâni şi nu vor muri niciodată, pentru că mă gândesc la ei în fiecare zi.

Astăzi, visez să am un loc, departe de zgomotul şi de nebunia oamenilor, un loc în care să-mi reconstruiesc raiul pe pământ, cu animale, ciripit de păsări, în liniştea şi pacea copacilor celor falnici, brazi şi mesteceni, pe care îi iubesc atât de mult, şi o casă confortabilă, cuibul meu.

Şi voi înălţa un monument dedicat celor pe care nu i-am văzut murind, dar pe care i-am plâns cu lacrimi amare.

Mama mea, Geruşa, tatăl meu, Reuven, şi toţi necunoscuţii Holocaustului.

Zog nit keynmol az du geyst dem letztn weg!

„Nu spune niciodată că drumul pe care mergi este cel din urmă“.

Mulţumiri

Cei cărora aş vrea să le mulţumesc sunt prea numeroşi pentru a fi, cu toţii, amintiţi aici, dar să ştie că nu i-am uitat. Sunt de rase şi de religii diferite, sunt cetăţeni ai lumii, sunt fraţii şi surorile mele, prietenii mei. Se vor recunoaşte.

Maurice, soţul meu cel răbdător, forţa calmă, zidul apărării mele, Morris Levy, fiul meu, de care sunt atât de mândră, şi care este îndrăgostit de Marele Nord şi de soţia sa, Louise, şi, desigur, toţi „copiii" mei cu blană, pene, piele şi solzi, care mă înconjoară cu dragoste, lumea mea, iubirile mele.

Îi mulţumesc domnului Bernard Fixot de la editura XO, editorul meu, şi echipei sale de tinere entuziaste, pentru că m-au susţinut şi încurajat pe acest drum aspru, în care mi-am deschis rănile faţă de lumea întreagă.

Şi nu-i uit pe Arlette Huygh, pe care o cunosc de patruzeci de ani, pe prietenii mei Luc Herman, Margot şi Daniel; fidela şi generoasa Janine Houtekier; Andrea şi Stefaan Dumery, în colţişorul lor flamand; Liliane şi Freddy Lehman, precum şi cei din familia Bronitz, Simone şi Harry, Eric Monami, suflet integru; în Olanda, familia Botter în anii de fericire; în Elveţia, Eric Krauthammer. În Canada, Veronique Kalyta, Andree Bellavance, Andree şi Noelline Biron, Diane Gregoire şi mulţi alţii.

În sfârşit, îi mulţumesc în mod deosebit dragei mele Marie-Therese Cuny, sora mea în încercările vieţii; sensibilitatea sa, extraordinara sa putere de a-i înţelege pe ceilalţi, i-au permis să traducă emoţiile violente ale urii, mâniei, spaimei, vieţii şi morţii. Dar şi dragostea pentru lupi, aşa cum le-am trăit eu, pe toate, la intensitatea primilor ani. Îţi mulţumesc, Marie. Fără tine, nimic n-ar fi fost posibil.

Le mulţumesc şi tuturor celor care, în toate colţurile lumii, resping răutatea gratuită şi cruzimea, încercând să

salveze natura şi animalele.

Misha